

**T.C.
ERCIYES ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
DİNLER TARİHİ BİLİM DALI**

ÂŞIK PAŞA DÖNEMİNDE KIRŞEHİRDEKİ DİNİ HAYAT

**Hazırlayan
Ali ASLAN**

**Danışman
Prof. Dr. Harun GÜNGÖR**

Yüksek Lisans Tezi

**Haziran 2015
KAYSERİ**

**T.C.
ERCIYES ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
DİNLER TARİHİ BİLİM DALI**

ÂŞIK PAŞA DÖNEMİNDE KIRŞEHİRDEKİ DİNİ HAYAT

(Yüksek Lisans Tezi)

**Hazırlayan
Ali ASLAN**

**Danışman
Prof. Dr. Harun GÜNGÖR**

**Haziran 2015
KAYSERİ**

BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK

Bu çalışmadaki tüm bilgilerin, akademik ve etik kurallara uygun bir şekilde elde edildiğini beyan ederim. Aynı zamanda bu kural ve davranışların gerektirdiği gibi, bu çalışmanın özünde olmayan tüm materyal ve sonuçları tam olarak aktardığımı ve referans gösterdiğimi belirtirim.

Ali ASLAN

YÖNERGEYE UYGUNLUK ONAYI

“Âşık Paşa Döneminde Kırşehir’deki Dini Hayat” adlı Yüksek Lisans tezi, Erciyes Üniversitesi Lisansüstü Tez Önerisi ve Tez Yazma Yönergesi’ne uygun olarak hazırlanmıştır.

Tezi Hazırlayan

Ali ASLAN

Danışman

Prof. Dr. Harun GÜNGÖR

Felsefe ve Din Bilimleri ABD Başkanı

Prof. Dr. Celaleddin ÇELİK

Prof. Dr. Harun GÜNGÖR hocamızın danışmanlığında **Ali Aslan** tarafından hazırlanan “**Âşık Paşa Döneminde Kırşehirdeki Dini Hayat**” adlı bu çalışma jürimiz tarafından Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalında **yüksek lisans** tezi olarak kabul edilmiştir.

16../06/2015

JÜRİ:

Danışman : Prof. Dr. Harun GÜNGÖR

Üye

Prof. Dr. Davut KILIÇ

Üye

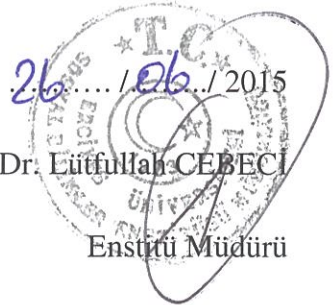
Prof. Dr. Mustafa ÜNAN

ONAY:

Bu tezin kabulü Enstitü Yönetim Kurulu'nun 26/06/2015 tarih ve ...13... sayılı kararı ile onaylanmıştır.

Prof. Dr. Lütfullah ÇEBECİ

Enstitü Müdürü

ÖNSÖZ/TEŞEKKÜR

Çalışmalarımı yönlendirmesinde, araştırmalarımın her aşamasında bilgi, öneri ve yardımlarını esirgemeyerek akademik ortamda olduğu kadar insani ilişkilerde de sonsuz desteği ile katkıda bulunan danışman hocam Sayın Prof. Dr. Harun GÜNGÖR'e; yüksek lisans tezimin yazımı esnasındaki yardımlarından dolayı Sayın Prof.Dr. Mustafa ÜNAL'a, sayın Doç. Dr. Kenan HAS'a, sayın Doç. Dr. Ramazan ADIBELLİ ve sayın Arş. Görv. Bekir KÖYLÜ hocalarıma, çalışmalarım süresince birçok fedakârlıklar gösterip beni destekleyerek her an yanımda olan aileme en derin duygularla teşekkür ederim.

Ali ASLAN

Kayseri, Mayıs 2015

ÂŞIK PAŞA DÖNEMİNDE KIRŞEHİRDEKİ DİNİ HAYAT

Ali ASLAN

Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü
Yüksek Lisans Tezi, Haziran 2015
Danışman: Prof. Dr. Harun GÜNGÖR

ÖZET

13. yüzyılda Bâbaî İsyânı, Moğolların Anadolu'yu ele geçirme faaliyetleri ve Köseadağ yenilgisi, Türkiye Selçuklularının iç işlerinin karışmasına neden olmuş, gelen yöneticilerin basiretsizlikleriyle de ortam iyice gerilmiştir. Ortamı yumuşatmak, göçlerle gelenlere yol, yöntem göstermek, halkı, birlik ve beraberlik içinde tutmak; manevi önderlere, ilim sahiplerine, o dönem içinde itibar gören şeyhlere, babalara düşmüştür. Nitekim Mevlana, Yunus Emre vb. zatlar bu konuda önemli hizmetler vermişlerdir. Birliğin sağlanmasında benzer bir çabayı ortaya koyanlardan biri de şüphesiz Âşık Paşa'dır. Âşık Paşa 1272 yılında Kırşehir civarındaki Arapkir'de doğmuştur. İdarenin zayıfladığı, Moğol zulmünün giderek arttığı, idari kargaşa ve çekişmelerin yoğun olduğu bir dönemde dünyaya gelmiştir. Çocukluğundan ölümüne kadar bu olaylar içinde bir ömür sürmüştür. O dönemde Kırşehir, birçok bakımdan önemli kültür merkezlerinden biri durumundadır. Âşık Paşa bu çevrede yetişir. Âşık Paşa yazdığı eserlerle topluma yön vermiş, toplumun içinde bulunduğu buhrandan kurtulması için manevî dinamikleri harekete geçirmeye çalışmıştır. Onun bu amaçla kaleme aldığı eserlerden biri de Garib-nâme adlı eseridir. Âşık Paşa döneminde vakfiyelerde ve medreselerde, dönemin tasavvufî din anlayışının temellerinin atıldığı söylenebilir. Ahilik Teşkilatı'nın da şekillendiği bu dönemde; çalışmak, ibadet ve dürüstlük bir bütün olarak değerlendirilmiş, esnaf ve zanaatkarların her yönüyle geliştirilmesi amaçlanmıştır. Dolayısıyla Ahilik, tasavvufî din anlayışı bağlamında ahlaka ve iyi ahlaklı olmaya her şeyden daha fazla önem vermiştir.

Anahtar Kelimeler: Âşık Paşa, Gârib – name, Birlik, Ahilik, Ahlak.

RELIGIOUS LIFE IN KIRŞEHİR IN TIME OF ÂŞIK PAŞA

Ali ASLAN

Erciyes University, Institute of Social Sciences

M.a. Thesis, June 2015

Supervisor: Prof. Dr. Harun GÜNGÖR

ABSTRACT

In the 13th century, Babai riot, Mogol's attempts to concur Anatolia, but being defeated in Kosedag battle caused problems in internal affairs of Turkish Selcuk, and furthermore incompetence of the governors increased tension in the state and even worsen the situation. Spiritual leaders, scholars and respected people sheyh and fathers ("baba") living in the same period then had to work on cooling down the situation, keeping public together in peace and guiding new immigrants. Like Mevlana, Yunus Emre and so on distinguished persons have provided important services in this issue. Certainly, Âşık Paşa was also one of such leaders. Âşık Paşa was born in Arapkir, a nearby town of Kırsehir. He was born at a period when the central administration of the state was weak, Mongols' cruelty was gaining speed, the administrative chaos and conflicts were so common. He lived a life full of these unwanted events, beginning from his childhood to his death. At that time, Kırsehir was one of the most important cultural centers in many ways. Âşık Paşa was brought up in such a social environment. In his writings, he guided the people and tried to help them to alleviate the social atmosphere by using the spiritual dynamics. Gharip-nameh was one of his such works. It is said that in the term of Âşık Paşa, the fundamentals of understanding of mystical Islam of that time were provided in Moslem Seminaries madrasa and foundations. In this period when Akhism Organization occurs, work, pray and honesty were evaluated totally, it is aimed that artisan and craftsmen were improved in every aspect. Thus, Akhism regard much more ethics and morality than anytings in terms of understanding of mystical Islam of that time.

Key Words: Âşık Paşa, Ghârib – nameh, Unity, Akhi, morality.

İÇİNDEKİLER

ÂŞIK PAŞA DÖNEMİNDE KIRŞEHİRDEKİ DİNİ HAYAT

BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK.....	i
YÖNERGEYE UYGUNLUK ONAYI.....	ii
KABUL ONAY	iii
ÖNSÖZ/TEŞEKKÜR	iv
ÖZET	v
ABSTRACT	vi
İÇİNDEKİLER.....	vii
KISALTMALAR	xi
GİRİŞ	1
1. TARİHSEL SÜREÇTE KIRŞEHİR'İN SİYASİ, SOSYAL VE İKTİSADİ YAPISI.....	5
1.1. Selçuklular Dönemi Öncesi Kırşehir	5
1.1.1. Hititler Dönemi	7
1.1.2. Frig Dönemi	8
1.1.3. Pers Dönemi.....	8
1.1.4. Kapadokya Krallığı	9
1.1.5. Roma Dönemi	9
1.1.6. Bizans Dönemi	10
1.2. Selçuklular Dönemi ve Sonrası Kırşehir	11
1.2.1. Selçuklular Dönemi'nde Kırşehir'in Siyasi, İktisadi ve Sosyal Yapısı	11
1.2.1.1. Selçuklu Devleti'nin Anadolu'daki Siyasi Gelişimi ve Kırşehir'in Durumu.....	13
1.2.1.2. Selçuklu Dönemi'nde Kırşehir'in İktisadi ve Sosyal Yapısı	18

1.2.1.3. Kırşehir’de Selçuklular Dönemindeki Önemli İsimler	20
1.2.2. Osmanlı Dönemi	26
1.2.3. Cumhuriyet Döneminde Kırşehir	28
1.2.4. Kırşehir’deki İdari Yapı.....	30

BİRİNCİ BÖLÜM

ÂŞIK PAŞA’NIN HAYATINA GENEL BİR BAKIŞ

1.1. Âşık Paşa’nın Hayatı.....	32
1.2. Âşık Paşa’nın İlmi Kişiliği	35
1.3. Âşık Paşa’nın Eserleri.....	38
1.3.1. Garib-Nâme	38
1.3.2. Fakr-Name	40
1.3.3. Vâsf-ı Hal	41
1.3.4. Hikâye	41
1.3.5. Kimya Risâlesi	42
1.3.6. Risale Fi- Beyâni’s-Sema	42
1.3.7. Tasavvuf Risâlesi	42
1.3.8. Elif-Nâme	43
1.3.9. Fûrkat-Name.....	43
1.3.10. Şiirler.....	43
1.4. Garib-Nâme.....	43
1.4.1. Âşık Paşa’nın Garib-Nâme’sinde Birlik Fikri	47
1.4.1.1. Birlik Fikri Doğrultusunda Ayetleri Yorumlaması	48
1.4.1.2. Âşık Paşa’nın Birlik Fikrini İnsan Badeninden Örnek Vererek Açıklaması.....	50
1.4.1.3. Âşık Paşa’nın Birlik Fikrini Oğuz Kağan Destanından Örnek Vererek Açıklaması	53
1.4.1.4. Âşık Paşa’nın Birlik Fikrini Tabiattan Örnek Vererek Açıklaması .	55

1.4.2. Âşık Paşa'nın Garib-Nâmede Alplık Üzerine Vurgu Yapması.....	58
1.4.2.1. Dünya Alplığı.....	59
1.4.2.2. Din Alplığı.....	64
1.5. Âşık Paşa'nın Kur'ân Ayetlerini Yorumlama Biçimi.....	72
1.5.1. Huylarına Göre İnsanların Tasnifi ve İyi Huylara Teşvik Yönünde Ayetleri Yorumlaması	72
1.5.2. İnsan ile Âlemin Yaratılıştta Birbirine Benzerliğine ve Hakiki Âlemin Ahiret Hayatı Olduğuna Vurgu Yaparak Ayetleri Yorumlaması.....	75
1.5.3. İlahi Aşkla Yanıp Onun Tesiriyle Kâinatı Aydınlatmaya Vurgu Yaparak Ayetleri Yorumlaması	80

İKİNCİ BÖLÜM

ÂŞIK PAŞA DÖNEMİ'NDE KİRŞEHİR'DE DİNİ HAYAT

2.1. Âşık Paşa Dönemi ve Ahîlik Teşkilatı'nın Kurulması	83
2.2. Ahîlik ve Fütüvvetnâmeler	86
2.3. Ahî Ahlâkının İslâm Ahlâkıyla Olan İlişkisi	90
2.4. Âşık Paşa Dönemi ve İnsan Merkezli Din Anlayışı.....	93
2.5. Âşık Paşa Dönemi Din Anlayışı ve İktisadi ve Ticari Yaşama Katkıları	97
2.6. Âşık Paşa Dönemi Din Anlayışının Temelinde Yer Alan Ayet ve Hadisler ...	100
2.7. Âşık Paşa Dönemi Dini Ahlak Anlayışı	104
2.7.1. Doğruluk ve Dürüstlükten Ayrılmamak.....	104
2.7.2. Nefsine Hâkim Olmak	105
2.7.3. Çalışmak	106
2.7.4. Mükemmel İş Yapmak	107
2.7.5. Haram ve Helâl Sınırlarına Riayet Etmek.....	108
2.7.6. Eline, Beline ve Diline Sahip Olmak	110
2.7.7. Başkalarını Düşünmek, Paylaşmak, Hizmet Etmek.....	111
2.7.8. İsâr, Empati ve Erdemlilik	112

2.8. Âşık Paşa Dönemi'nde Vakıflar, Vakfiyeler ve Medreseler	113
2.8.1. Vakfiyeler.....	116
2.8.2. Medreseler.....	117
SONUÇ.....	120
KAYNAKLAR.....	123
EKLER.....	136
ÖZ GEÇMİŞ.....	147

KISALTMALAR

AHAD	: Ahilik Kùltürünü Araştırma Merkezi Ahilik Araştırmaları Dergisi
AHIYAD	: Ahi Sinan Esnaf Tùccar ve Sanayiciler Yardımlaşma Derneği
AKÜ	: Afyon Kocatepe Üniversitesi
Bkz.	: Bakınız
C.	: Cilt
CEİS	: Çimento Endüstrisi İşverenleri Sendikası
CMP	: Cumhuriyetçi Millet Partisi
DİB	: Diyanet İşleri Başkanlığı
DP	: Demokrat Parti
EÜ	: Erciyes Üniversitesi
Hz.	: Hazreti
İA.	: İslâm Ansiklopedisi
M.Ö.	: Milattan Önce
M.S.	: Milattan Sonra
MEB	: Milli Eğitim Bakanlığı
MP	: Millet Partisi
MÜSİAD	: Müslüman İş Adamları Derneği
S.	: Sayfa
T.C.	: Türkiye Cumhuriyeti

- TBMM** : Türkiye Büyük Millet Meclisi
- TDAY** : Türk Dili Araştırmaları Yıllığı
- TDV** : Türk Diyanet Vakfı
- TTK** : Türk Tarih Kurumu
- TÜBAR** : Türklük Bilimi Araştırmaları

GİRİŞ

13. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Moğol istilas1 ile birlikte Anadolu'da siyasi ve sosyal yönden birçok ciddi mesele gündeme gelmeye başlamıştır. Bu süreçte Anadolu Selçuklu Devleti iyice zayıflamaya başlamış ve yıkılma sürecine girmiştir. Söz konusu olan bu durum doğrultusunda sosyal yaşamda da birçok karmaşa ve düzensizlik ortaya çıkmış, birlik ve düzen iyice yok olmaya yüz tutmuştur.

Sosyal yaşamda söz konusu olan bu durumdan uzaklaşabilmek için, özellikle toplumun manevi önderleri tarafından, kaynağını dinden alan fikirlerle topluma yol gösterilmeye çalışılmıştır. Toplumun ancak bu şekilde bir arada tutulabileceğine inanan manevi önderler, sosyal yaşamın da ancak din temelinde yeniden inşa edilebileceğine inanmışlardır. 13. ve 14. yüzyılda Anadolu topraklarında birçok Sufi eserleri ile sosyal yaşama ve insanlara yön vermişlerdir. Mevlana, Yunus Emre ve Ahi Evran gibi meşhur şahsiyetler, dönem itibariyle belirtildiği üzere sosyal yaşama yön veren ve gelecek nesillere de aktarılacak değerde eserler üreten isimler arasında yer almaktadırlar. Âşık Paşa'da dönem itibariyle, toplumun her kesimine ulaşma istidadı bulunan eserler kaleme almış şahsiyetlerden biri olması bakımından, hem dönemi hem de sonrası için büyük etkiler bırakmıştır.

Âşık Paşa, 13. yüzyılın sonları ile 14. yüzyılın başlarında yaşamış, toplumu dini, tasavvufi, ahlaki, sosyal ve politik mesajlarla bilgilendirmeyi kendisine vazife bilmiş ve bu yönde eserler ortaya koymuştur. Bu eserler içerisinde en önemlisi de Garib – nâme olarak değerlendirilmektedir. Âşık Paşa'nın "Garib – nâme"si; dini-tasavvufi nitelikte bir eser olmakla birlikte, dünyevi ve uhrevi birçok ilmi de bünyesinde barındırması dolayısıyla müstesna bir yere sahiptir. Âşık Paşa, 14. yüzyıl Anadolu'sunda siyasî ve ideolojik birliğin sağlanmasında, halkı eğitmede anadilin gücüne ve yararına inanmış bir aydın olarak Garib-nâme'de Türkçe ye önem vermiş, eserini bilinçli olarak Türkçe yazmıştır.

Dönem itibariyle Kırşehir, Selçuklular Devleti'nin başkenti olan Konya'nın 300 km. kuzeyinde konumlandırılmış ve adını tarihleştiren bir şehir olarak karşımıza çıkmaktadır. Bir dönem de "Gülşehri" adı ile anılan şehir, gerçekten Türk – İslam ilim hayatına büyük katkılarda bulunan şahsiyetler yetiştirmiştir.

Âşık Paşa döneminde vakfiyelerde ve medreselerde, dönemin tasavvufi din anlayışının temellerinin atıldığı söylenebilir. Ahilik Teşkilatı'nın da şekillendiği bu dönemde; çalışmak, ibadet ve dürüstlük bir bütün olarak değerlendirilmiş, esnaf ve zanaatkârların her yönüyle geliştirilmesi amaçlanmıştır. Dolayısıyla Ahilik, tasavvufi din anlayışı bağlamında ahlaka ve iyi ahlaklı olmaya her şeyden daha fazla önem vermiştir.

Nitekim Ahilik'e göre; ahlak sahibi olmayan bir esnaf ya da zanaatkâr, ne kadar zengin olursa olsun başarıya ulaşamayacaktır veya başardığını düşünse dahi, bu başarı uzun süreli olamayacaktır. Bu nedenle de ahlakın her yerde ve her zaman en önemli değer olarak görülmesi gerektiği göz önünde bulundurulmalıdır. Ahilik; ahlakın olduğu her yerde kardeşliğin, eşitliğin, özgürlüğün, sevginin ve adaletin tesis edilebileceğini ve ancak böylesi bir ortamda dirlik ve düzenden söz edilebileceğini ifade etmektedir. Ahiliğin önem verdiği dini-tasavvufi güzel ahlak anlayışı, mutlaka ki temellerini Hz. Peygamber'in şu hadisleri oluşturmaktadır;

"İçinden en sevdiğim, ahlakı en güzel olanlardır".

"Kıyamet gününde müminin terazisinde güzel ahlaktan daha ağır bir şey bulunamaz".

"Sizin en hayırlınız, ahlakı en güzel olanınızdır".

Bu kapsamda Âşık Paşa Dönemi din anlayışının temelini tesis eden ilkeler şunlardır;

Doğru sözlü olmak;

Emanete hıyanet etmemek;

Cömert olmak;

Gözünü kötü şeylerden sakınmak;

İkiyüzlü ve yiyici olanlardan uzak durmak;

Kötülerden uzak durmak;

Öfkelenmemek vb.

Araştırmanın temel amacı; “Âşık Paşa Döneminde Kırşehir’deki Dini Hayat” bağlamında Âşık Paşa’nın dini-tasavvufi ve ilmi şahsiyetinin belirli boyutları ile ortaya koymak, Âşık Paşa Dönemi’nde yaşamış olan âlimler ve Suniler hakkında bilgi vermek ve dönem itibariyle Kırşehir’in siyasi ve idari yapısı temelinde din anlayışının nasıl şekillendirildiğini tespit etmektir.

Araştırmanın; konusu doğrultusunda dini-tasavvufi yaşamın sosyal yaşamdaki öneminin belirlenebilmesi ve konu ile ilgili sorunların ve çözüm önerilerinin ortaya konulması doğrultusunda, konu ile ilgili olarak yapılacak diğer çalışmalara katkı sağlaması ve kaynak oluşturması bakımından önemli olacağı düşünülmektedir.

Araştırmanın yöntemi doğrultusunda; Giriş ve ayrıca iki bölümden oluşmaktadır. Giriş’te Selçuklular dönemi öncesi tarihsel süreçte farklı dönemlerde farklı devletlerin egemenliği altında bulunmuş olan Kırşehir’in, içerisinde bulunulan döneme göre farklı adlarla anılmıştır. Bu bağlamda Kırşehir’de varlık gösteren uygarlıklardan bahsedilecektir. Selçuklular Dönemi’nde Kırşehir’in siyasi, iktisadi ve sosyal yapısından, Selçuklu Devleti’nin Anadolu’daki siyasi gelişimi ve Kırşehir’in durumu, Selçuklu döneminde Kırşehir’in iktisadi ve idari Yapısının nasıl teşekküllediğine yer verilecektir. Kırşehir’de Selçuklular dönemindeki önemli isimler başlığı ile Âşık Paşa döneminde yaşamış önemli isimler alt başlıklar doğrultusunda değerlendirilecektir. Osmanlı dönemi ve günümüzdeki durumu ile Kırşehir’de uygulanan yönetim Şekilleri alt başlıkları doğrultusunda değerlendirmelerde ve belirlemelerde bulunulacaktır.

Birinci Bölüm’de; “Âşık Paşa’nın Hayatına Genel Bakış ” üst başlığıyla Âşık Paşa’nın hayatından bahsedilecektir. Soylu bir aileden gelmesi hasebiyle de dedesinden ve babasından bahsedildikten sonra Âşık Paşa’nın ilmi kişiliği, alt başlığı altında Âşık Paşa’nın dini-tasavvufi eğitimini nereden ve kimden aldığını, ilmi kişiliğinin temel özelliklerinden bahsedilecektir. “Âşık Paşa’nın Eserleri”, alt başlığı ile Âşık Paşa tarafından kaleme alınmış olan eserler hakkında bilgiler verilecektir. Bu aşamadan sonra

özellikle Âşık Paşa'nın Garib-nâme eserinin özelliklerinden genişçe bahsedilerek onun birinci babında üzerinde özellikle durmuş olduğu birlik fikrinden bahsedilecektir. “Âşık Paşa'nın Kur'an Ayetlerini Yorumlama Biçimi”, başlığının bu aşamasında, Garib-nâme'de yer alan kıssaların belirli bölümlerine yer verilecek ve kıssaların ana fikrinin Kur'an ı Kerim'de yer alan ayetlerle nasıl ilişkilendirildiği, Hasan Basri Çantay'ın, *Kur'an – ı Hakîm ve Meâl – i Kerîm* ve Diyanet İşleri Başkanlığı'nın, *Kur'an-ı Kerim ve Açıklamalı Meali*' meâllerinden yararlanılarak ilgili belirlemelerde bulunulacaktır.

Çalışmanın “Âşık Paşa Dönemi'nde Kırşehir'de Dini Hayat” üst başlıklı İkinci Bölümü'nde; Âşık Paşa dönemi ve Ahîlik Teşkilatı'nın kurulması ile din anlayışı doğrultusunda şekillenmiş olan sosyal yaşam; halkın hem meslek alanında hem de aynı zamanda ahlaki açıdan yetiştirilmesine ve geliştirilmesine olanak sağlamakta ve bu yönüyle de sosyal ve ekonomik yaşamın her alanında “iyi insan” meziyetlerinin kazandırılmasını öngörmekteydi. Ahîlik ve Fütüvvetnâmeler ile eğitim – öğretim sistemini düzenlemiştir. Ahî ahlâkının İslâm ahlâkıyla olan ilişkisi doğrultusunda, Ahilik Teşkilatı'nda dini ve ahlaki değerlere ne denli önem verildiği ve bu değerlerin insan olmanın ne denli vazgeçilmez öğeleri olarak görüldüğü ortaya konulmaktadır. Âşık Paşa Dönemi insan merkezli din anlayışı ve bu temelde tesis edilen sosyal yaşam içerisinde insana değer verme her şeyden daha önemli görülmüştür. Âşık Paşa Dönemi din anlayışının temelinde yer alan kardeşlik, eşitlik, özgürlük, bağımsızlık, sevgi, adalet, dirlik ve düzen, güzellik, faydalılık vb. gibi temel nitelikler, iktisadi ve ticari yaşamın vazgeçilmez unsurları olarak değerlendirilmiştir. “Âşık Paşa dönemi din anlayışının temelinde yer alan Ayet ve Hadisler ile Hz. Peygamber'in ahlak anlayışı temel alınmış ve Hz. Peygamber'in hadisleri ile birebir örtüşen davranışlar sergilenmesi önemsenmiştir. Âşık Paşa dönemi ahlak anlayışı aşamasında dönem itibariyle hâkim olan din temelli ahlak anlayışının temel prensipleri ile ilgili ayrıntılı belirlemelerde ve değerlendirmelerde bulunulacaktır. Âşık Paşa döneminde vakfiyeler ve medreselerdeki bilimsel faaliyetlere, eğitim ve öğretime, okutulan dersler, eserler ve yazarları yer almaktadır.

Çalışmanın Sonuç Bölümü'nde ise, çalışmada yer verilen değerlendirmeler ve belirlemeler ifade edilecek ve ele alınacaktır.

1. TARİHSEL SÜREÇTE KIRŞEHİR'İN SİYASİ, SOSYAL VE İKTİSADİ YAPISI

Âşık Paşa'nın yaşadığı dönem Selçuklular dönemidir. 13.yüzyılın sonları ile 14. yüzyılın başlarıdır. Söz konusu dönemi ve Âşık Paşa'nın yaşadığı bu devri iyi anlayabilmek ve analiz edebilmek için çalışmamızın bu aşamasında Kırşehir'in tarihini Selçuklular öncesi ve sonrası olarak iki kısımda ele alacağız.

1.1. Selçuklular Dönemi Öncesi Kırşehir

Kentin prehistorik dönemdeki durumu ile ilgili bilgiler, Kırşehir ve çevresinde bulunan höyüklerden elde edilen bulgular doğrultusunda ortaya konulmuştur. Bu kapsamda Hashöyük ve kent merkezinde bulunan Kale'de ve Kaman İlçesi'ne bağlı Çağırkan Kasabası'nda Japon akademisyenler tarafından yürütülen kazı çalışmaları doğrultusunda, kentin tarihçesine ilişkin bilgilere ulaşılmıştır.¹

Bu bulgular çerçevesinde Kırşehir'in Tarih Öncesi Çağ'da ve özellikle de Tunç Çağ'ında varlık gösterdiği belirlenmiştir. Bölgede yerleşik hayata ne zaman geçildiği ile ilgili kesin bilgilere ulaşılamamış olmakla birlikte, Hashöyük'ün değişik katmanlarında iyi pişirilmiş, siyah renkli ve astarlı çanak – çömlekler bulunmuştur.² Daha üst katmanlarda ise çeşitli şekillerde ve renklerde çanak ve çömleklere ulaşılmış ve en üst katmanda da taş yapılar belirlenmiştir. Bu bulgular doğrultusunda kentin, ilk Kalkolitik³ Dönemi ve bazı bölgeleri itibariyle de M.Ö. 3.500 ile M.Ö. 2.000 tarihleri arasında kapsayan Tunç Çağı'nı yaşadığı saptanmıştır.⁴

Kaman İlçesi'ne bağlı Çağırkan kasabanın bulunduğu bölgede M.Ö. 1.750 – M.Ö. 600 tarihleri arasında Kalehöyük'ün yer aldığı belirlenmiştir. 25. m. yüksekliğe sahip

¹ C.H.Tarım, “Kırşehir Tarihi”, Kırşehir İl Basımevi 1947, s. 97.

² Veli Ünsal, “Kırşehir Kaleleri”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C. 5, Sayı 21, Bahar 2012 s. 445.

³ Bakırın kullanılmaya başlamasıyla nitelenen (tarih öncesi dönem). http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&arama=kelime&guid=TDK.GTS.55463930b0dad8.6474685

⁴ Ahmet Gündüz, “Sicill – i Ahval Defterlerine Göre Kırşehir Doğumlu Memurlar (1879 – 1909)”, *History Studies*, Volume: 3, Number: 1, 2011, s. 131.

höyükte bulunan iki büyük küp ve ulaşılan diğer buluntular da, kentin tarih öncesi döneminin aydınlatılmasına katkı sağlamıştır.⁵

Tarihsel süreçte farklı dönemlerde farklı devletlerin egemenliği altında bulunmuş olan Kırşehir, içerisinde bulunulan döneme göre farklı adlarla da anılmıştır. Kırşehir’de varlık gösteren en eski uygarlıklardan Etiler Uygarlığı Dönemi’ne ilişkin adı bilinmezken, Kırşehir’e ilişkin Kibert tarafından yapılmış olan ilk haritada şehir “Akova – Sareverna (Acuae – Saravenae)” olarak anılmaktadır.⁶

Eski Yunan Uygarlığı Dönemi’nde ise şehir, “Makissos – Mokissos” olarak adlandırılmaktaydı. M.Ö. 610 – 641 yılları arası dönemde de Küçük Kapadokya sınırları içerisinde yer aldığı belirtilen bugünkü Kırşehir’in bulunduğu bölgede “Parnassos”, Mucur İlçesi’nin bulunduğu bölgede de “Niza” şehirlerinin yer aldığı ifade edilmektedir.⁷

Roma Dönemi bağlamında değerlendirildiğinde de görülmektedir ki, bu dönemde Kırşehir için “Akova – Sareverna (Acuae – Saravenae)” adı kullanılmaktadır. Roma Uygarlığı’nda M.Ö. 29 – M.Ö. 305 tarihleri arasında kapsayan Saint Augustus ile Diyolektin Dönemi arasında da Kırşehir’in, Eski Yunan Uygarlığı’nda olduğu gibi “Parnassos” olarak adlandırıldığı görülmektedir. Aynı şekilde kentin Bizanslılar Dönemi’nde de öncelikli olarak bu isimle adlandırıldığı, ardından da “Justiniyanpolis” adını aldığı tarihi kayıtlarda yer almaktadır.⁸

Hicri 295 tarihinde ise Şah Mehmet Vakfıyesi’nde “Kırşehri” adının geçmeye başladığı ve Abbasiler Dönemi’nde Ankara’ya ilerleyen ordunun içerisinde bulunan Karlukların Kırşehir’e yerleştikleri ve kente bu adın verilmesinin de bu döneme rastladığı görülmektedir.⁹

⁵ Avşar Cihan, Kırşehir ve İlçeleri, Özgün Matbaacılık, Ankara 1990, s. 49.

⁶ Cevat Hakkı Tarım, *Kırşehir Tarihi Üzerinde Araştırmalar – I*, Kırşehir Vilâyet Matbaası, Kırşehir 1938, s. 93.

⁷ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi, C.: I*, TTK Yayınevi, Ankara 1972, s. 133.

⁸ Ünsal, s. 443.

⁹ Kemal Yavuz, “Germiyanoğulları’nın Türk Kültür Hayatındaki Yeri”, *İlmî Araştırmalar Dergisi*, Sayı: 1, 1995, s. 167.

Selçuklular Dönemi'ne kadar “Kırşehir” adı ile anılan kent, dönem itibariyle “Gülşehir” olarak adlandırılmaya başlanmıştır. Tarihi kayıtlarda şu ifadenin yer alması da, Kırşehir'in bu dönem itibariyle “Gülşehir” olarak anılmaya başlandığını ortaya koymaktadır;

*“Ahi Evran, Kırşehri, nam – ı diğher Gülşehri'de karar edip karhanesin bina etti”.*¹⁰

Ayasofya Kütüphanesi'nde yer alan ve 4737 Numara'da kayıtlı bulunan “Sarf – ı Arabî” adlı eserde de aşağıda verilen ifadeler doğrultusunda aynı yönde belirlemelerde bulunmaktadır;

*“(…) Şeyh Mesud bin Osman min – el Rum El – Gülşehri – Şeyh Mesud bin Osman min – el Rum El – Kırşehri (...).”*¹¹

1.1.1. Hititler Dönemi

M.Ö. 2.000'li yılların başı itibariyle Anadolu'ya yerleşmiş olan Hititler, nüfusun az olmasına karşın uygarlık ve savaş sanatındaki üstünlükleri dolayısıyla kısa zamanda bölgede bir uygarlık kurmayı başaramışlardır. Kırşehir'de Hitit Uygarlığı'nın yerleşim alanı olan Kızılırmak yayı içerisinde yer alması dolayısıyla, bu uygarlığa ev sahipliği yapmış kentler arasında yer almıştır.¹²

Dönem itibariyle öncelikli olarak Kaniş ve Karum'a, daha sonraki dönemlerde de Hattuşaş'a ev sahipliği yapmış olan kentin bulunduğu bölgede elde edilen bulgular göstermektedir ki; küçük şehir devletleri şeklinde uygarlığını devam ettiren Hititler, Kızılırmak yayı içerisinde Proto – Hititlerle birleşmişlerdir. Kale höyük kazıları ile elde edilen bulgular çerçevesinde, eski Hitit Krallığı Dönemi'nde kentin yerleşim alanı olarak kullanılması söz konusu olmuştur.¹³

Kaman İlçesi'ne bağlı Savcılı kasabasının dokuz köyünde yapılan kazılar neticesinde, Aktepe Bölgesi'nde Hitit Uygarlığı'nın izlerini taşıyan “Öküz Taşı” ile Mucur İlçesi

¹⁰ Tarım, “Kırşehir Tarihi”, s. 95.

¹¹ Ersin Güngördü, *Kırşehir'in Kuruluşu – Gelişmesi ve Fonksiyon Alanları*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Coğrafya Anabilim Dalı Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 1989, s. 103.

¹² Cihan, s. 51.

¹³ Gündüz, “Sicill – i Ahval Defterlerine Göre Kırşehir”, s. 135.

yakınlarında yapılan kazılarda pişmiş topraktan iki boğa heykeli bulunmuştur ki, bu eserler kentin Hititlere bağlı bir yerleşim alanı olarak kullanıldığının bir göstergesi olarak değerlendirilmektedir. Bu doğrultuda M.Ö. 1.700 ile M.Ö. 1600 yılları arasında Hitit Uygarlığı'na ev sahipliği yapmış olan Kırşehir'de, M.Ö. 1700 ile M.Ö. 675 tarihleri arasında da Frigya Uygarlığı varlık göstermiştir.¹⁴

1.1.2. Frig Dönemi

Bölgede Hitit Uygarlığı'nın sona ermesi ile birlikte Hititlerle birlikte Anadolu'ya yerleşmiş olan Frigler bölgeye hâkim olmaya başlamışlardır. Sınırlarını Kızılırmak ve Tuz Gölü'ne kadar genişletmiş olan Frigler, M.Ö. 1200 tarihinden itibaren başta Batı Anadolu ve Orta Anadolu olmak üzere genel olarak Anadolu'nun farklı bölgelerine yayılmaya başlamışlardır. Bu doğrultuda Anadolu'da hâkimiyet kurmaya başlamış olan ve istilacı bir topluluk olarak nitelendirilen Frigler, Lidya Uygarlığı'nı da yıkarak Komana, Mazaka (Kayseri) ve Tyana (Kemerhisar) kentlerini de topraklarına katmışlardır.¹⁵

Kimerler tarafından bozguna uğratılmalarının ardından Frigler, Anadolu'nun batı bölümlerini ellerinde tutabilmiş olmalarına karşın, Kırşehir ve çevresinde ellerinde tutamamışlardır. Kırşehir daha sonraki dönemde de, M.Ö. 7. yüzyıl itibarıyla Medler'in egemenliği altına girmiştir.¹⁶

1.1.3. Pers Dönemi

Medler tarafından kurulan uygarlığın yıkılmasının ardından kurulmuş olan Pers Uygarlığı, Anadolu'nun tamamını ele geçirmiştir. Bu doğrultuda Kırşehir de, Persler tarafından "Katpatukya (Kapadokya ya da Güzel Atlar Ülkesi)" adı verilen batı kısımda yer almaktaydı. Kapadokya, "Tatta Gölü (Tuz Gölü)" ile "Halys (Kızılırmak)" arasındaki bölgenin güneyinde yer almakta ve "Argeos (Erciyes Dağı)" ile "Bagadaonya

¹⁴ Güngördü, s. 112.

¹⁵ Selman Ablak, Yurdal Dikmenli ve Turhan Çetin, "Üniversite Öğrencilerinin Kırşehir'in Tarihi ve Kültürel Turizm Değerlerine Yönelik Farkındalıkları", *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 7, Sayı 2, 2014, s. 171.

¹⁶ Nüzhet Kahraman ve Oğuz Türkay, *Turizm ve Çevre*, Detay Yayıncılık, Ankara 2006, s. 59.

(Konya'nın doğusu ile Niğde Ovası arasında kalan bölge)" ile sınırlı olan alanı içermekteydi.¹⁷

Bölge halkını ağır vergilendirmeler doğrultusunda hâkimiyetleri altına almış olan Persler, Kırşehir'i de kıraç topraklara sahip olup vergilerini ödeyemeyecek durumda olması dolayısıyla topraklarına katmıştır. Perslerin Büyük İskender'in ordusuna yenilmesinin ardından, Kırşehir Büyük İskender'in orduları tarafından ele geçirilmiştir. Dönem itibariyle bölge halkının ayaklanması neticesinde M.Ö. 332 yılında Ariarates bağımsızlığını ilan etmiş ve Kapadokya Kralı olmuştur.¹⁸

1.1.4. Kapadokya Krallığı

M.Ö. 333 yılında kurulmuş olan "Kapadokya (Kappadokia) Krallığı" Dönemi'nde Kırşehir ve çevresinde yaşayan halk büyük bir siyasi baskı ile karşı karşıya kalmışlardır. Dönem itibariyle Kapadokya Krallığı'nı ele geçirmek isteyen Komutan Evmenes ve ardından da Antipatos bölgeyi savaş alanına çevirmişler ve Ariarates'i öldürmüşlerdir. Ariarates'ten sonra devlet idaresini devralan II. Ariarates Büyük İskender'in ordusunu yenmiş ve Kırşehir'in kuzeyinde hâkimiyet sağlamıştır.¹⁹

M.Ö. 220 – M.Ö. 163 yılları arasında Kırşehir ve çevresi Galatlar'ın saldırısına uğramış ve bölge, M.Ö. 2. yüzyılın sonları itibariyle de Pontus Kralı Mithradaset'in denetimine girmiştir. Önceki anlatımlarda da yer verildiği üzere bu dönemde "Akova – Sareverna (Acuae – Saravenae)" olarak anılan bölge, çeşitli uygarlıkların egemenliği altında yer almasının ardından M.Ö. 85 yılında Roma hâkimiyetine geçmiştir. Bir süre Roma'ya bağlı olarak varlığını devam ettiren Kapadokya ve bölgesi, M.S. 18 yılında Roma İmparatoru Tiberius tarafından tamamıyla Roma toprakları haline getirilmiştir.²⁰

1.1.5. Roma Dönemi

Roma dönemi hem paganizmin güçlü olduğu hem de Hristiyanlığın hızla yayıldığı bir dönemdir. Kapadokya, Roma eyaleti haline geldikten sonra yörede Hristiyanlık hızla

¹⁷ Ablak, Dikmenli ve Çetin, s. 175.

¹⁸ Kahraman ve Türkay, s. 63.

¹⁹ Güngördü, s. 114.

²⁰ Tarım, "Kırşehir Tarihi" s. 98.

yayılmaya başlamıştır. Buna karşılık Roma İmparatoru'nun desteklediği pagan rahiplerle Hristiyanlar arasında büyük bir mücadele olmuştur. Kapadokya bölgesinde III. ve IV. yy.lara ait Hristiyanların sığınmak ve korunmak amacıyla yaptıkları pek çok yeraltı şehri bu sebeple ortaya çıkmıştır. Kırşehir'de bu döneme ait, Hristiyanların ibadet ve sığınmaya yönelik inşa ettiği 15 kadar şehri tespit edilmiştir. Bunlar: Mucur yeraltı şehri, Dulkadirli inli Murat yeraltı şehri, Aşıkpaşa yeraltı şehri, Kümbet altı yeraltı şehri gibi. Yapılan tarih araştırmalarında Kırşehir'in Roma Döneminde bir ara önemli bir siyasi merkez olduğu, hatta kısa bir süre eyalet başkenti yapıldığı ortaya çıkmıştır. Kırşehir, Doğu ve Batı olarak ikiye bölünen Kapadokya'nın doğu kısmında kaldı. Bu ayrılma, Roma İmparatorluğunun M.S. 395'te ikiye ayrılmasına kadar devam etti.²¹

1.1.6. Bizans Dönemi

Eski Yunan Uygarlığı Dönemi'nde olduğu gibi önceleri “Makissos – Mokissos” ve “Parnassos”, ardından da “Justiniyanpolis” olarak adlandırılan Kırşehir, adını taşıdığı Bizans İmparatoru Justinianus Dönemi'nde kent haline gelmiştir. Bu dönemde Kırşehir halkının büyük bir bölümü, Mazaka'da ekonomik yaşam çok daha canlı olması dolayısıyla, “Mazaka (Kayseri)” kentine göç etmek zorunda kalmıştır.²²

Dönem itibariyle bölgede Hristiyanlık ile ilgili işlerin piskoposluk makamının çok daha altında bir makam tarafından yürütülmeye başlandığı görülmektedir ki; bu durum, bu dönemde bölge halkının Hristiyanlığa olan ilgisinin azalmaya başladığı şeklinde yorumlanmaktadır. M.S. 605 yılı itibariyle de İran'da varlık gösteren Sasani Devleti, Kırşehir'i ele geçirmiş, buna karşın kent M.S. 626 yılına dek Bizans İmparatorluğu ile Sasani Devleti'nin çekişmelerine sahne olmuştur. Sasani Devleti'nin M.S. 638 yılında yıkılması ile birlikte 7. ve 8. yüzyıllarda Arap akınlarına maruz kalan kent, M.S. 647 yılında Şam Valisi Muaviye tarafından işgal edilmiştir. Bu akınlar M.S. 709 yılına dek devam etmiştir.²³

²¹ Tarım, “Kırşehir Tarihi”, s. 99.

²² Cihan, s. 53.

²³ Ahmet Gündüz, “Kırşehir'de Dulkadirli Adını Taşıyan Köyler Hakkında Bilgiler (Tarihi, Gelenek, Görenek, Örf, Adet, Geçim Kaynakları)”, *Turkish Studies – International Periodical for the Languages, Terature and History of Turkish or Turkic*, Volume: 6, Number: 3 Summer 2011/a, pp. 816.

1.2. Selçuklular Dönemi ve Sonrası Kırşehir

1.2.1. Selçuklular Dönemi'nde Kırşehir'in Siyasi, İktisadi ve Sosyal Yapısı

Anadolu'nun orta yaylasında ve Kızılırmak tarafından kucaklanmış olan verimsiz topraklarda hem doğudan batıya hem de kuzeyden güneye uzanan yollar üzerinde bulunan Kırşehir, tarihin ilk dönemlerinden itibaren çeşitli topluluklara ve uygarlıklara ev sahipliği yapmıştır.

Bu durum tarihsel süreçte olduğu gibi Selçuklular Dönemi'nde de Kırşehir'in siyasi, sosyal ve iktisadi açıdan zenginlikleri bünyesinde barındırmasını beraberinde getirmiş ve dönem itibariyle bir süre "Gülşehri" olarak adlandırılan Kırşehir, Anadolu'nun bir ilim merkezi haline gelmiştir.²⁴

1071 Malazgirt Zaferi ile Bizans İmparatoru'nu yenerek Anadolu'nun kapılarını açmış olan Türk Ordusu ve bunları takip eden Türk toplulukları Anadolu'nun içlerine dek yayılmaya başlamış ve bölgede Anadolu Selçuklu Devleti'ni kurmuşlardır.²⁵ 1075 yılı itibariyle Kutalmışoğlu Süleyman Şah Kırşehir'i de topraklarına katmış ve bu dönemin ardından da Türkler akın akın Anadolu'ya gelmeye devam etmişlerdir.²⁶

Anadolu'nun diğer bölgelerine yerleşmiş olan Türkler gibi Kırşehir'e yerleşmiş olanlar da oturdukları yurtlara ve yörelere göre kendi boylarının ve soylarının adlarını yaşadıkları bölgelere vermişlerdir. Kırşehir'de de her Türk boyundan hemen hemen bir tanesini görmek mümkündür. Bundan dolayı Kırşehir'i değerlendirdiğimizde, Akçakoyunlu, Yabanlı= Yabannı, Karacakürt, Karakeçili, Haremeyn-i Şerifeyn, Dulkadirli, Ceritler, Köçekli, Yağmurlu Rişvan aşiretinden Mefkanlı=Müfikler ve Şeyh Belanlı=Şıhbıllar... gibi Türkmen aşiretlerinden birer parçayı Kırşehir'de görmek mümkündür.²⁷ Bu doğrultuda Kırşehir ve çevresine verilen adlar göz önünde bulundurulduğunda, bu bölgeye yerleşen Türklerin Oğuz Boy'undan geldikleri görülmektedir.²⁸

²⁴ M. Tayyib Gökbilgin, "Osman – I", *TDV İA*, TDV Yay. İstanbul, 1971, s. 21.

²⁵ Ü.Günay-H.Güngör, *Başlangıçtan Günümüze Türklerin Dini Tarihi*, Rağbet Yay. İstanbul, 2009, s. 377.

²⁶ Osman Yalçın, *Kırşehir*, Özyürek Yayınevi, İstanbul 1970, s. 39.

²⁷ Gündüz, "Kırşehir'de Dulkadirli Adını Taşıyan Köyler", s. 812

²⁸ Gündüz, "Kırşehir'de Dulkadirli Adını Taşıyan Köyler", s. 817.

Haçlı Seferleri sırasında Orta Anadolu toprakları yeniden kaybedilmeye başlanmış ve 1120 yılında Danişmentliler Kırşehir'i topraklarına katmışlardır. Dönem itibariyle bir süre "Gülşehir" olarak adlandırılmış olan kent, 1174 yılında Kılıçaslan Dönemi'nde yeniden Selçuklulara bağlanmıştır.²⁹

1186 yılında Kılıçaslan ülkeyi on bir oğlu arasında paylaştırmış Kırşehir Muineddin Mesud'un eline geçmiştir. Tokat Emir'i II. Rükneddin Süleyman Şah 1196 yılında tahta geçtikten sonra, kardeşlerini yenerek 1203 yılında Ankara ve Kırşehir Emir'i olan Muineddin Mesud'un elinden bu toprakları almış ve kendisine bağlamıştır.³⁰

I. Alâeddin Keykubat 1128 yılında Muzaffereddin Muhammed'in elinde bulunan Şebinkarahisar ve çevresini ele geçirmek istemiş, ancak yenileceğini anlayarak teslim olmuştur. Bu doğrultuda da I. Alâeddin Keykubat, kardeş geçimsizliği ile elden ele geçen ve kanlı savaflara sahne olan Kırşehir'i Muzaffereddin Muhammed'e vermiştir.³¹

Mengüçükoğulları Beyliği tarafından Muzaffereddin Muhammed'e tımar olarak verilen Kırşehir bu dönemde imar edilmeye başlanmış ve bir kültür kenti niteliğine sahip olmaya başlamıştır. 1245 yılında sonra da Kırşehir Moğol ordularının yaylak ve kışlağı haline gelmeye başlamıştır.³²

Kırşehir'in Muzaffereddin Muhammed'e verildiği dönemde, Baba İshak çevresinde toplanmış olan Türkmen Boyları silahlanmaya başlamış, bu doğrultuda da Selçuklu Sultanı II. Gıyaseddin Keyhüsrev 60 bin kişilik bir orduyu yardıma çağırmıştır. Bu ordu ile Türkmen Boyları Malya Ovası'nda karşılaşmışlardır.³³

Ordu komutanı Necmettin Behram Şah ordunun ön saflarına Hıristiyan askerlerini yerleştirmiş ve Selçuklu askerleri ile Türkmen Boyları'nın karşı karşıya gelmelerini

²⁹ Cihan, s. 54.

³⁰ Yalçın, s. 41.

³¹ Ahmet Gündüz, "Sicill – i Ahval Defterlerine Göre Kırşehir Doğumlu Memurlar (1879 – 1909)", *History Studies*, Volume: 3, Number: 1, 2011, s. 136.

³² Gündüz, "Kırşehir'de Dulkadirli Adını Taşıyan Köyler", s. 818.

³³ Yalçın, s. 43.

engellemiştir. 1240 yılında söz konusu olan bu karşılaşmada Türkmen askerleri bozguna uğramıştır.³⁴

Daha sonraki dönemde söz konusu olan Moğol saldırısı da iki taraf arasında gerçekleştirilen bir anlaşma ile önlenmiştir. Anlaşmaya Moğol Hükümdarı Baycu Noyan ile Şemseddin İsfehani taraf olmuşlardır. IV. Kılıçarslan Dönemi'nde Cacaoğlu Nureddin'in Subaşılığı'nı yaptığı ve bu dönemde oldukça gelişen ve bayındır duruma gelen, aynı zamanda güvenlik ve barışa da önem verilen Kırşehir'de, Moğol Hükümdarı Baycu Noyan ile Şemseddin İsfehani tarafından gerçekleştirilen anlaşma sonrasında Şemseddin İsfehani, Kırşehir İktâ Amirliği ile Subaşılığı'na getirilmiştir.³⁵

1.2.1.1. Selçuklu Devleti'nin Anadolu'daki Siyasi Gelişimi ve Kırşehir'in Durumu

Abdülbaki Gölpınarlı tarafından yazılmış olan “Manâkıb – ı Hünkâr Hacı Bektâş – ı Velî – Vilâyetnâme” adlı eserde, kente “Kırşehir” ve Gülşehir” adlarının Türkler tarafından verildiği belirtilmekte ve Gülşehir adının da, daha çok Selçuklular Dönemi'nde kullanıldığı ifade edilmektedir.³⁶

Bu doğrultuda Gölpınarlı , “Hacı Bektâş – ı Velî Vilâyetnâmesi”nde konu ile ilgili şu ifadeler yer vermektedir;

*“Meğer ol vakit Kırşehri'nin adı Gülşehir idi. Gülşehir'de dopdolu mescitler, camiler ve medreseler çok idi. Ma'mur şehir idi. Müderrisler ve müftüler ve âlimler ve kadılar ve kâmiller ile şehrin içi dopdolu idi”.*³⁷

1071 Malazgirt Savaşı'nda Büyük Selçuklu Hükümdarı Alparslan ile Bizans İmparatoru Diyojenis arasında söz konusu olan ve bir anlamda da tarihin seyrini değiştirmiş olan büyük zaferin ardından, Kutalmışoğlu Süleyman Şah ve haleflerinin merkezi Konya olmak üzere kurdukları “Anadolu Selçukluları Devleti” idaresinde Kayseri ve Sivas gibi

³⁴ Etem Basınoğlu, *Çeşitli Yönleriyle Kırşehir*, Filiz Yay. İstanbul 1981, s. 109.

³⁵ Yalçın, s. 43.

³⁶ Abdülbaki Gölpınarlı, *Manâkıb – ı Hünkâr Hacı Bektâş – ı Velî – Vilâyetnâme*, İnkılâp Kitabevi, İstanbul 1990, s. 73.

³⁷ Gölpınarlı, *Manâkıb – ı Hünkâr Hacı Bektâş – ı Velî – Vilâyetnâme*, s. 75.

şehirlerin yanında Kırşehir de büyük bir önem kapsamında değerlendirilen şehirlerarasında yer almaktaydı.³⁸

Kırşehir'in bu denli önem arz eden bir kent olarak değerlendirilmesinde ise; Anadolu'nun ekonomik anlamda güçlü bir bölge olmasını sağlamış olan Ahi Evran, Âşık Paşa, Mevlana Celaleddin – i Rumi'nin fikir ve yolunu ya da "Mevlevilik" anlayışını Kırşehir'e taşımış olan Şeyh Süleymani Türkmani ile Şeyh İsa Mahmud ve Şeyh Kaya tarafından kurulmuş olan zaviyelerin ve Caca Bey Medresesi'nin büyük bir etkisi bulunmaktadır.³⁹

Aynı şekilde Hacı Bektaş – i Veli tarafından tesis edilmiş olan zaviyenin de Kırşehir'in yakınında bulunan ve günümüzde Hacı Bektaş – i Veli'nin kendi adı ile anılan "Hacı Bektaş" ilçesi de aynı derecede önem arz etmektedir. 13. Yüzyılın sonları ile 14. Yüzyılın başlarında yaşamış olan Ahmed – i Gülşehri'nin de eserlerini bu şehirde kaleme almış olması, Kırşehir'in bu önemini artıran durumlar arasında değerlendirilmektedir.⁴⁰

Selçuklular Dönemi'nde Kırşehir, zaman zaman Danişmentlilerin zaman zaman da Selçukluların eline geçmiştir. Anadolu Selçuklu Devleti'ni kurmuş olan Kutalmışoğlu Süleyman Şah'da 1086 yılında öldüğünde, Anadolu Selçuklu Devleti altı yıl süren bir kargaşa dönemi başlamıştır. 1092 yılında I. Kılıçarslan'ın başa geçmesi ile birlikte her ne kadar devlet yeniden güçlenmeye başlamış olsa da, 1097 yılında I. Haçlı Seferi sırasında Orta ve Batı Anadolu'da kazanılmış olan toprakların büyük bir bölümü yitirilmiştir.⁴¹

I. Kılıçarslan, Danişmentli Hükümdarı Emir Gazi Gümüştekin ve Kayseri Emiri Hasan Bey'in yardımları ile Haçlıları durdurmaya çalışmış, ancak başarılı olamamıştır. Haçlı Seferi'nin sona ermesi ile birlikte Anadolu Selçuklu Devleti ve Danişmentliler toparlanmışlar ve ancak bu kez de onlar arasında çatışmalar baş göstermiştir. 1103 yılı

³⁸ Gölpınarlı, *Manâkıb – ı Hümkâr Hacı Bektâş – ı Velî – Vilâyetnâme*, s. 78.

³⁹ Tarım, "*Kırşehir Tarihi*", s. 103.

⁴⁰ Ablak, Dikmenli ve Çetin, s. 178.

⁴¹ Tarım, "*Kırşehir Tarihi*", s. 104.

itibariyle de Anadolu Selçukluları Maraş yöresinde Danişmentlileri bozguna uğratmışlardır.⁴²

1107 yılında I. Kılıçarslan'ın ölümünün ardından oğulları arasında çıkan taht kavgaları dolayısıyla Anadolu Selçuklu Devleti sarsılmaya başlayınca, 1120 yılında Danişmentliler Kırşehir'i almışlardır. Buna karşın I. Mesud'un yerine tahta geçmiş olan II. Kılıçarslan 1174 yılı itibariyle Danişmentli Devleti'ni tümüyle kendisine bağlamıştır. 1186 yılında da Anadolu Selçuklu Devleti 11 oğul arasında paylaştırmış, Kırşehir Muineddin Mesud'un eline geçti. Tokat Emiri II. Rükneddin Süleymanşah, 1196'da tahta geçti ve kardeşlerini yenerek Ankara ve Kırşehir emiri Muineddin Mesud'un elinden buraları aldı ve kendine bağladı.⁴³

I. Alaeddin Keykubat, 1128'de Muzaffereddin Muhammed'in elinde bulunan Şebinkarahisar ve yöresini ele geçirmek isteyince yenileceğini anladı ve teslim oldu. Bunun üzerine Alaeddin Keykubat, 'Kardeş geçimsizliğiyle elden ele geçen, yol uğrağı olması nedeniyle kanlı savaflara sahne olan Kırşehir'i Muzaffereddin Muhammed'e verdi. Mengüçükoğulları'ndan Muzaffereddin'e tımar (öşür, vergi alanı) olarak verilen Kırşehir bu dönemde imar edildi. Muzaffereddin Muhammed, "Gülşehri" adı verilen bu şehri, vücuda getirdiği eserler ile birlikte gerçekten de bir "gül ve kültür" şehri olarak bir anlamda yeniden inşa etmiştir.⁴⁴

1127 yılında Kırşehir'e yerleşmiş olan Muzaffereddin Mehram Şah da, 1246 yılında Kırşehir'de kendi adını taşıyan bir medrese inşa etmiştir. II. Kılıçarslan'ın oğlu III. Gıyaseddin Keyhüsrev Dönemi'nde ve 1272 tarihinde Cibril İbn – i Caca Bey tarafından yaptırılmış olan üstü kubbe ile örtülü olan "Hey'et (Gökbilimleri) Medresesi" ile birlikte de Kırşehir, önemli bir kültür ve eğitim merkezi olmaya başlamıştır.⁴⁵

Kırşehir'in Muzaffereddin Muhammed'e verildiği sırada, Baba İshak çevresinde toplanan Türkmen boylarının silahlanması üzerine Selçuklu Sultanı II. Gıyaseddin Keyhüsrev, 60 bin kişilik bir orduyu yardıma çağırdı. Bu ordu ile Türkmen beyleri,

⁴² Basınoğlu, s. 111.

⁴³ Ablak, Dikmenli ve Çetin, s. 179.

⁴⁴ Tarım, "Kırşehir Tarihi", s. 107.

⁴⁵ Mehmet Fuat Köprülü, "Osmanlı İmparatorluğunun Kuruluşu", Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 1972 s. 121.

Malya Ovası'nda karşılaştılar. Ordu komutanı Necmettin Behremşah, ordunun ön saflarına Hıristiyan askerlerini koyarak Selçuklu askerlerinin Türkmen boylarıyla karşı karşıya gelmesini önledi. Necmeddin Behram Şah tarafından ordunun ön saflarına yerleştirilen Hıristiyan askerlerinin saldırısı ile 1240 yılında Türkmenler yenilmişlerdir.⁴⁶Bu doğrultuda ayaklanma bastırılmış olursa da, devlet büyük yaralar almış ve kayıplar vermiştir. Bu sarsılmadan yararlanan Moğollar Anadolu üzerine saldırıya geçmişler ve neticesinde de 1243 yılında Anadolu Selçuklular Köseadağ Savaşı'nda yenilerek, Moğollara vergi veren bir devlet durumuna düşmüşlerdir.⁴⁷ Selçuklu Sultanı Moğolların himayesine girmiş ve Kırşehir'de Moğol ordularının yaylak ve kışlağı haline gelmiş, ordu Malya Ovası'nda barınmaya başlamıştır. Dönem itibariyle Moğol Kağanı tarafından Pervane Muineddin'in babası Sahib Mühezzibüddin'in vefat etmesi üzerine Kırşehir Emareti Rütbesi, vezirlik menşuru ile birlikte Sahip Şemseddin'e gönderilmiştir.⁴⁸

Anadolu'ya yapılmış olan ikinci Moğol saldırısının ardından da, 1257 yılı itibariyle Selçuklu tahtına IV. Kılıçarslan geçmiştir. Dönem itibariyle ayrıca Vezir Muineddin Pervane'nin yandaşı olan Cacaoğlu Nureddin de Kırşehir'e "Subaşı" olarak atanmıştır. Cacaoğlu Nureddin'in Subaşılığı döneminde Kırşehir imar edilmiş ve bayındır duruma getirilmiştir.⁴⁹

Cacaoğlu Nureddin, Kırşehir'de yönetim kademesinde görevlendirilmiş olan diğer yöneticilerle birlikte IV. Kılıçarslan'a karşı ülkeyi yönetmek isteyen Muineddin Pervane'nin tarafını tutmuştur. Ancak 1277 yılında Memluklar İlhanlı – Selçuklu Ordusu'nu yenince Cacaoğlu Nureddin esir düşmüş ve Cacaoğlu Nureddin Mısır'a götürülmüştür. Bu dönem itibariyle de Anadolu, yine büyük ayaklanmalara sahne olmuştur.⁵⁰

Moğolların bu dönemde Anadolu'da görevlendirdikleri valilerin ağır zulümleri ve baskıları ile Selçuklu memurlarının idarecilikteki başarısızlıkları halkın

⁴⁶ Tarım, "Kırşehir Tarihi", s. 107.

⁴⁷ Köprülü, "Osmanlı İmparatorluğunun Kuruluşu", s. 123.

⁴⁸ Mehmet Altay Köymen, *Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi*, C.: III Türk Tarih Kurumu Yay.Ankara 1992.s. 67.

⁴⁹ Tarım, "Kırşehir Tarihi", s. 108.

⁵⁰ Gündüz, "Kırşehir'de Dulkadirli Adımı Taşıyan Köyler", s. 821.

memnuniyetsizlik duymalarına ve şikâyetçi olmalarına neden olmaktadır. Kırşehir Emir'i Cacaoğlu Nureddin Moğollara karşı uzlaştırıcı bir tutum içerisinde hareket etmek ve bu yönde bir siyaset gütmek suretiyle Kırşehir'de halkın bir nebze de olsa sükûnete ermesini sağlamıştır.⁵¹ Ayrıca, Mısır Memluklu Sultanı Baybars tarafından 1277 yılında gerçekleştirilen Anadolu Seferi sırasında Muineddin Pervane'nin İlhanlılarla Memluklular arasında ikili oynayarak Anadolu'daki karmaşanın bir kat daha artmasına neden olmuştur. Moğol komutanlarından Toku ve Todan'ın Kırşehir'deki kışlaklarından Elbistan'a hareket geçmesi doğrultusunda da Anadolu'da yine savaş başlamıştır. Bu durum karşısında Muineddin Pervane ve Cacaoğlu Nureddin, birleşik aşiret kuvvetleri ile Selçuklu Sultanı'na mülaki olmuşlardır.⁵²

Gerçekleştirilen savaş neticesinde İlhanlı – Selçuklu Ordusu yenilmiş ve savaş esnasında Selçuklu askerlerinin büyük bir bölümü Memluklulara katılmıştır. Mısır Memluklu Sultanı Baybars, savaş sonrasında aralarında Cacaoğlu Nureddin ile kardeşi Sıracüddin İsmail Caca Bey'in de bulunduğu birçok Anadolu Beyi ve komutanları ile birlikte tutsak olarak götürülmüştür. Muineddin Pervane ise savaş alanından kaçmış ve Tokat'a sığınmıştır.⁵³

İlhanlı Hükümdarı Argun Han'ın III. Gıyaseddin Keyhüsrev'i boğdurtmasının ardından da tahta II. Mesud geçmiştir. Aynı dönemde İlhanlı komutanı Baltu Noyan Anadolu'da bağımsız hareket etmeye başlayınca Mahmut Gazan Han (1295 – 1304), Anadolu'ya Kutluğ Şah komutasındaki 30 bin kişilik bir ordu göndermiştir. Kırşehir'de Malya Ovası'nda yapılan savaşta İlhanlı komutanı Baltu Noyan yenilmiş ve ordusunu terk ederek savaş alanından kaçmıştır.⁵⁴ Savaş, Kırşehir'in büyük tahribata uğramasına neden olmuştur. Bu dönemde Anadolu'da Moğol hâkimiyeti kırılmaya başlayınca, halk Türkmen Beyleri'nin Sancağı altında toplanmaya başlamıştır. Mahmut Gazan Han'ın da Tebriz'e gitmesi ile birlikte ülke dört mahalli bölgeye ayrılmış ve Kırşehir, Maliye Veziri olan Şerefeddin Osman'a bırakılmıştır. Neticesinde varlığını 243 yıl devam

⁵¹ Tarım, “*Kırşehir Tarihi*”, s. 110.

⁵² Ünsal, s. 450.

⁵³ Tarım, “*Kırşehir Tarihi*”, s. 114.

⁵⁴ İbrahim Kafesoğlu, “Selçuklular”, *TDV İA*, TDV Yay. İstanbul 1972, s. 126.

ettirmiş olan Selçuklu Devleti, 1308 yılında varlığını daha fazla devam ettirememiş ve yıkılmıştır.⁵⁵

Selçuklu Devleti'nin yıkılmasının ardından Kırşehir de eski önemini yitirmeye başlamış ve halkı günden güne daha da fakirleşmiştir. Kadı Burhaneddin bu dönemde sahipsiz kalmış olan şehri onarmış ve Osmanlı Devleti ile düşülen ihtilaf nedeniyle şehrin Osmanlıların eline geçmesini önlemek için etrafına hendek kazdırtmıştır.⁵⁶

1.2.1.2. Selçuklu Dönemi'nde Kırşehir'in İktisadi ve Sosyal Yapısı

Kırşehir'in iktisadi ve sosyal yapısı hakkında bilgiler veren vakfiyelerde de belirtildiği üzere, dönem itibarıyla Kırşehir'de mevcut bulunan bağlar, bahçeler, hanlar, hamamlar, değirmenler, pazarlar, şehirde yaşayan 70 – 80 bin civarındaki halkın ihtiyaçlarını karşılamak adına çalışan meslek ve zanaat erbabı, bu kapsamdaki arastalar, bedestenler, camiler, mescitler, medreseler vb. şehrin oldukça gelişmiş bir niteliğe sahip olduğunu göstermektedir.⁵⁷

Caca Bey Vakfisi'nde bulunan İkinci Kırşehir Elyazması'nda da belirtildiği üzere; sahip olduğu bu bağ, bahçe, üzümlük, sulak tarla, değirmen ve çiftlikler doğrultusunda Kırşehir, zengin bir arazi yapısına sahiptir ve Kırşehir'de gelir kaynakları 109 kalem olarak belirtilmiştir.⁵⁸ Vakfedilen emlak ve arazinin bol ve geniş olması, bu arazi sahipleri içerisinde tanınmış isimlerin bulunması, bu isimlerin arasında başka bölgelerden gelerek Kırşehir'e yerleşmiş isimlerin yer alması da Kırşehir'in merkez olarak görüldüğünü ve çekici yönlerinin fazla olduğunu ortaya koymaktadır.⁵⁹

Caca Bey Vakfisi'nde bulunan İkinci Kırşehir Elyazması'nda konu ile ilgili şu belirlemelere yer verildiği görülmektedir;

“Kırşehir içerisinde çarşı ve pazarlar ile diğer mülk ve yerler ile işyerleri bulunmaktadır. Sayıca oldukça çok olan bu yerler arasında; “Bakkallar Sokağı”, “Kasaplar Sokağı”,

⁵⁵ Tarım, “Kırşehir Tarihi”, s. 117.

⁵⁶ Kafesoğlu, s. 129.

⁵⁷ Tarım, “Kırşehir Tarihi”, s. 120.

⁵⁸ Şapolyo, “Kırşehir Büyükleri”, s. 29.

⁵⁹ Tarım, “Kırşehir Tarihi”, s. 119.

“Kunduracılar Sokağı”, “Marangozlar Sokağı”, “Eskiciler Sokağı”, “Fırıncılar Sokağı”, “Çırpıcılar Sokağı”, “Bezciler Sokağı”, “Helvacılar Sokağı”, “Cerrahlar Sokağı”, “Terziler Sokağı” vb. bulunmaktadır”.⁶⁰

Caca Bey Vakfiyesi’nde belirtilenler, Kırşehir’in iktisadi durumunun ortaya konulması anlamında önemli ipuçları vermektedir. Günümüzde “Kale” ve “Eski Kasaplar” denilen ve şehrin merkezinde bulunan “Ala Höyük” mevkiinde, söz konusu edilen bu yerlerden bazıları “Uzun Çarşı” olarak varlığını devam ettirmektedir.

Kırşehir’de zaviyesi ve türbesi bulunan Ahi Evran – 1 Veli de, Ahiliğin Anadolu’da şekillenmesinde ve köylerde dahi teşkilatlandırılmasında önemli bir isim olmak bakımından, şehrin iktisadi ve sosyal yaşamının canlı tutulmasına da katkı sağlamıştır. Bu dönemde orta Asya da Horasan bölgesini istila eden Moğollar halka zulüm ediyorlardı. Bunun üzerine Horasandan birçok Türk kabilesi Anadolu’ya göç etmeye başladılar.⁶¹

Göç neticesinde Anadolu’ya yerleşenlerin bazıları Harzem Bölgesi’nde esnaf ve zanaatkâr olarak çalıştıklarından, yerleşilen bölgelerde de aynı şekilde çalışmaya devam etmişlerdir. Bu doğrultuda hem İran’da hem de daha fazla Anadolu’da sanat ve ticaret canlılık kazanmaya başlamıştır.⁶²

Orta Asya’dan göç etmiş olan bu esnaf ve zanaatkârlar karşısında hâlihazırda Anadolu’da yaşayan Türk esnafının ve zanaatkârının varlık gösterebilmesi için örgütlenme yoluna gitmesi gündeme gelmiş ve bu örgütlenme neticesinde daha iyi, daha sağlam ve daha kaliteli mal üretilmesi yoluna gidilmiştir.⁶³

Dini ve ahlaki kurallar doğrultusunda şekillendirilmiş olan bu örgütlenme, Anadolu’da yaşayan esnaf ve zanaatkârlar arasında zaten söz konusu olan yardımlaşma ve dayanışma duygusunun pekişmesini sağlamış ve bu durumun bir neticesi olarak da “Ahilik Teşkilatı” kurulmuştur.

⁶⁰ Tarım, “Kırşehir Tarihi”, s. 91.

⁶¹ Tarım, “Kırşehir Tarihi”, s. 121.

⁶² Tarım, “Kırşehir Tarihi”, s. 120.

⁶³ Şapolyo, “Kırşehir Büyükleri”, s. 21.

Kırşehir’de iktisadi yaşama önemli katkılar sağlayan işlerin arasında koyun yetiştirmeciliğinin de yer aldığı bilinmektedir. Halıcılık sanatı anlamında bir gelişme görülmemekle birlikte, her evde bir kilim dokunduğu belirtilmekte ve nerede koyun yetiştirilmekteyse, orada kilim dokunmaktadır.⁶⁴

Orta Asya’dan göç edenler tarafından at yetiştiriciliğinde yapılmakta ve savaşlarda kullanılması adına biniciler için çizmeler ve eyer takımları ile okların muhafaza edilmesi için kılıflar üretilmesi de söz konusu olmaktadır ve bu malzemeler en iyi cins deriden yapılmaktaydı.⁶⁵

1.2.1.3. Kırşehir’de Selçuklular Dönemindeki Önemli İsimler

Kırşehir’de Selçuklular Dönemi’nde yaşamış olan önemli isimlerden birisi, çalışmanın önceki bölümünde ayrıntılı olarak değerlendirildiği üzere Âşık Paşa’dır. Âşık Paşa aynı zamanda Orhan Gazi Dönemi’nin de büyük isimleri arasında değerlendirilmektedir. Âşık Paşa, Süleyman Türkmani gibi dönemin zahiri ve batını ilminde olgunluğa erişmiş bir kişiden ilim öğrenmiştir. Âşık Paşa, yaşadığı dönemde Farsça’nın yaygın olarak kullanılmasına karşın Gârip – name adlı eserini Öz Türkçe olarak yazmıştır.⁶⁶

Âşık Paşa haricinde dönem itibariyle Kırşehir’de yaşamış olan önemli isimler aşağıda verilen alt başlıklar doğrultusunda değerlendirilecektir.

Ahi Evren– i Veli

Ahî Evren’in tam adı Şeyh Nasreddin Mahmut el-Hoyî’dir. Ahî Evren aslen Azerî Türklerinden olup, Azerbaycan’ın Hoy kasabasıdır. Ahî Evren’in tahminî olarak Hicri 567 (Miladi 1175)’de Hoy’da doğduğu ve 93 yıl yaşadığı ifade edilmektedir.⁶⁷

Ahî Evren lakabı ile meşhur olan Şeyh Nasreddin Mahmut el Hoyî’nin çocukluğu ve ilk eğitim dönemi, memleketi olan Azerbaycan’da geçtikten sonra, Horasan’a giderek

⁶⁴ Tarım, “*Kırşehir Tarihi*”, s. 121.

⁶⁵ Tarım, “*Kırşehir Tarihi*”, s. 125.

⁶⁶ Kut, s. 2.

⁶⁷ Bayram, M., "Ahî Evren'in Öldürülmesi ve Ölüm Tarihinin Tesbiti" *İ.Ü. E.F. Tarih Enstitüsü Dergisi*, Sayı 12, İstanbul, 1982, s. 534

Fahrettin Razî'nin eğitim halkasına katılır ve ondan Şer'i ilimleri öğrenir. İlk tasavvufî terbiyesini Horasan ve Maverâunnehir'de Yesevî dervişlerinden alır.⁶⁸

Horasan'daki tasavvufî düşünceden feyz alması ve onun Horasanlı oluşu, yetiştiği ortam dolayısıyla, tasavvufî düşüncesinin ortaya çıkmasına sebep olmuştur.⁶⁹ Daha sonra Hac seyahati için memleketinden ayrıldığı ve bu seyahat esnasında Şeyh Evhad'ud-Din Kirmanî ile tanıştığı ve ona murîd olduğu bilinmektedir.

Ahî Evren, şeyhi olan Evhad'ud-Din Kirmanî'nin kızı Fatma ile evlenerek aynı zamanda damadı olmuştur. Ahî Evren kayınpederi ve şeyhi olan Kirmanî ile beraber Abbasî Halifesi Nasır Lidinillah tarafından Anadolu'ya gönderilmiştir.⁷⁰ Anadolu'ya gelen Ahî Evren Denizli, Konya ve Kayseri'den sonra Kırşehir'e yerleşmiştir. Ahî Evren devrin Selçuklu sultanı I. Alaaddin Keykubat tarafından sevilmiş ve sultana yakın olmuştur. Bu devirde tarikat pîrlerinin, siyasî faaliyetlere iştirak ettikleri, hatta bazen sultanların üzerlerindeki nüfûzlarının hissedildiği bilinen bir gerçektir.⁷¹

Ahî Evren, Mürşidu'l-Kifaye ve Yezdân Şinaht isimli eserlerini Konya'da sultan Alaaddin Keykubad'a sunmuş ve onun isteği ile İbn Sîna'nın "Risale fi'n-Nefs'in Natıka" isimli eserini Farsça'ya çevirmiştir. Sultanın oğlu tarafından (II. Gıyaseddin) zehirlenerek öldürülmesinden sonra, Ahî Evren'in devrin sultanı ile münasebeti azalmıştır. Çünkü devrin sultanı II. Gıyaseddin'e karşı komplo hazırlamakta olan sadrazam Sadettin Köpek tarafından kurulan bir teşkilata yardım etmekle suçlanan Ahî Evren ve birçok Ahî tutuklanarak, işkencelere maruz kalmışlardır. Aslında Ahîler II. Gıyaseddin'e karşı oldukları gibi, Ahî dostu olan Kemalettin Kamyar'ı öldürten Sadettin Köpek'e de karşı idiler.

II. Gıyaseddin'in ölümü üzerine yerine geçen oğlu II. İzzeddin Keykavus, babası zamanında tutuklanan Ahî ve Türkmenleri serbest bırakmıştır. Beş sene tutuklu kalan Ahî Evren de serbest bırakılmış ve Denizli'ye gitmesine müsaade edilmiştir. Menakıb-

⁶⁸ Ahmet-î Yesevî, "Divan-ı Hikmet'ten Seçmeler", (Haz. K. Eraslan) Ankara, 1983, s. 27.

⁶⁹ Şapolyo, "Kırşehir Büyükleri", s. 27.

⁷⁰ Bayram, M., "Ahî Evren Kimdir?", *Türk Kültürü Dergisi*, Sayı. 191, Ankara, 1978, s. 18-20.

⁷¹ Bayram, M. "Ahî Evren Kimdir?", s. 24.

nâmelere göre burada bahçıvanlık yapmış, Denizli'de belirli bir müddet kaldıktan sonra yerine talebesi ve müridi olan Ahî Sinan'ı halife bırakarak Konya'ya dönmüştür.

Ahî Evren'in Konya'ya dönüşü özellikle Mevlevîler tarafından hoş karşılanmamış, Moğol yönetimini benimseyen Mevlevîlerle Ahîler arasında çekişmelerin yeniden şiddetlenmesine zemin oluşturmuştur. Mevlevîlerle Ahîlerin arasında cereyan eden çekişmenin bir diğer sebebi de; Türkmenlerin, devlet yönetiminde bulunan Fars unsuruna karşı çıkmaları ve yönetimi ele geçirme arzusundan kaynaklandığı ifade edilmektedir.⁷²

Mevlevîlerin Moğol yanlısı bir tavır takınmaları ve Ahîlerle olan çekişme ve mücadeleleri Mevlânâ'nın şeyhi Şems-i Tebrizî'nin öldürülmesine kadar devam etmiş, Şems-i Tebrizî'nin öldürülmesi üzerine Ahî Evren Mevlânâ'nın oğlu Ala'ud-Din Çelebi ile beraber Kırşehir'e gidip oraya yerleşmiştir.⁷³ Başta Ahî Evren olmak üzere bütün Ahî müritleri diğer Türkmenlerle birlikte Moğol istilasına ve Moğol yönetimini benimseyenlere karşı direnmişlerdir. Özellikle Kayseri şehrinde olan Ahîler bu direnişlere öncülük etmişler, fakat ihanete uğramaları neticesinde kılıçtan geçirilmişlerdir. Ahî Evren'in o sırada tutuklu oluşu katliamdan kurtulmasını sağlamıştır.⁷⁴

II. İzzeddin Keykavus ile IV. Rukneddin Kılıçaslan arasında cereyan eden saltanat kavgası ve Moğolların Kılıçaslan'ı desteklemesi sonucu, Kılıçaslan tahta oturmuş, bunun üzerine II. İzzeddin Keykavus'u tutan Ahî ve Türkmen ileri gelenleri tekrar katliama tâbi tutulmuşlardır. Bu arada Kırşehir Emirliğine Nureddin Caca tayin edilmiştir. Ahî Evren ve diğer büyükler, bu tayine karşı çıkarlar ve ayaklanırlar. Ankara, Aksaray, Çankırı, Kastamonu ve Uçlarda isyanlar başlar ve en büyük isyan ve direniş Kırşehir'de olur. Kırşehir üzerine asker sevk edilir ve isyan edenler kılıçtan geçirilir. Bu isyanda Ahî Evren ve Mevlâna'nın oğlu Alaaddin Çelebi de muhtemelen öldürülmüşlerdir. 1261 yılına rastlayan bu hadise ile Ahî Evren'in hayatı son bulmuş, fakat fikirleri uzun yıllar varlığını korumuştur. Ahîlik anlayışı Osmanlı'nın sosyal hayatı

⁷² Bayram, M, "*Ahî Evren Kimdir?*", s. 25

⁷³ Bayram, M. "*Ahî Evren'in Öldürülmesi ve Ölüm Tarihinin Tesbiti*" s. 522.

⁷⁴ Bayram, M., "*Anadolu Selçukluları Devrinde, Anadolu Bacıları Örgütünün Kurucusu Fatma Bacı Kimdir?*", *Belleten*, Sayı 180, Ankara, 1981, s. 465

vasıtasıyla günümüze kadar ulaşmıştır. Kurduğu Ahilik Teşkilatı sayesinde esnafın belirli bir ahlak ve disiplin ile çalışmasının temellerini atmış olan Ahi Evran – 1 Veli, bu şekilde ahlaki ve sosyal yaşamın da disipline edilmesini sağlamış ve yardımlaşma ve dayanışma temelinde ekonomik yaşamın da canlandırılabilmesine katkıda bulunmuştur.⁷⁵

Ahi Evren esnafın mesleki birliklerini belli bir gelenek ve disiplin içerisinde korumaları için sağlam kurallar koymuştur. Kayseri’de Ahilik teşkilatının kurulmasına öncülük etmiştir. Bu yönüyle Türk Kültür Tarihi’nde ilk Esnaf Teşkilatı’nın kurucusu kabul edilen Ahi Evran’ın Kayseri’deki faaliyetleri kendisinin ölümünden sonra da esaslarını belirlediği sistem üzerine asırlarca devam etmiştir. Yaşadığı yıllarda adına inşa edilen ‘‘Ahi Evran Zaviyesi’’ Osmanlı İmparatorluğu’nun son asrına kadar varlığını muhafaza etmiştir. Bugün Talas Caddesi’nin batısında Döner Kümbet’in karşısında bulunan zaviye, Kayseri Büyükşehir Belediyesi ve Kayseri Esnaf Sanatkârlar Odalar Birliği’nin ortak çabası ile onarılarak ülkemizin ilk Esnaf ve Sanatkârlar Müzesi olarak bu anlamda önem taşımaktadır.⁷⁶

Ahlak ile sanatı bütünleştiren ve aynı kefedede bulundurmaya başlayan isim olarak kabul edilen Ahi Evran – 1 Veli, 92 yaşında Kırşehir’de vefat etmiştir ve türbesi Kırşehir’de bulunmaktadır.⁷⁷

Süleyman Türkmani

13. yüzyılda Anadolu’ya yerleşen Türkler arasında yer alan Süleyman Türkmani’nin 1214 yılında doğduğu tahmin edilmektedir. Dedesi Türkmen Beyi olduğu için kendisine ‘‘Türkmani’’ nitelemesi verilmiş olan Süleyman Türkmani, Mevlana Celaleddin Rumi’den dersler almış ve onun ölümünün ardından da oğlu Sultan Veled’in müridi olmuştur.⁷⁸

⁷⁵ Mustafa Ziya Bağrıaçık, ‘‘Yerel Malzemeyi Önemseyen Bir Şair: Ahmed – i Gülşehri (Divanında Kullandığı Atasözleri ve Deyimler)’’, *Turkish Studies International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume: 4, Number: 5, Summer 2009, s. 66.

⁷⁶ Kayseri İli Tanıtımı, *Gezilecek Tarihi Yerler*, Kayseri Yatırım İzleme ve Koordinasyon Başkanlığı, 2014, s. 23

⁷⁷ Ahmet Yaşar Ocak, *Kültür Tarihi Kaynağı Olarak Menakıbnameler*, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara 1992, s. 131.

⁷⁸ Gündüz, ‘‘Sicill – i Ahval Defterlerine Göre Kırşehir’’, s. 142.

1239 yılında Mevleviliği yaymak için Kırşehir'e gelmiş olan Süleyman Türkmani, önceki anlatımlarda da yer verildiği üzere Âşık Paşa'ya hocalık yapmıştır. "Tezkereci Evliya" adlı bir eser yazmış olan Türkmani, 1298 yılında Kırşehir'de vefat etmiştir.⁷⁹

Caca Bey

Kırşehir Emir'i olan Caca Bey, Kırşehir'e büyük hizmetler yapmış bir isim olmak bakımından önem arz etmektedir. Babası Ceceli Aşireti Beyi Bahaddin Caca olan Caca Bey'in, 1240 yılında doğduğu tahmin edilmektedir. Gençlik dönemleri hakkında çok fazla bilgi olmamakla birlikte, Moğol istilası yıllarında Moğolların dikkatini çeken isimler arasında yer almaya başladığı ve büyük isimler arasında değerlendirildiği görülmektedir. III. Gıyaseddin Keyhüsrev Dönemi'nde Anadolu'da birçok hayrat yaptırmış olan Caca Bey, Eskişehir'den Tokat'a, oradan da Kırşehir'e atanmıştır.⁸⁰

Kırşehir'e atanmasının ardından Emirhor Esededdin üzerine yürümüş olan Caca Bey, bölgedeki herkesi kılıçtan geçirtmiştir. Bir dönem Mısır Memluklu Sultanı Baybars'a esir düşmüşse de, daha sonra sultan tarafından serbest bırakılmıştır. 1270 yılı itibariyle Hacı Bektaş – i Veli ve 1273 yılı itibariyle de Mevlana Celaleddin Rumi ile görüşmüş olan Caca Bey, 1272 yılında kurmuş olduğu "Hey'et (Gökbilim) Medresesi" ile adını ölümsüzleştirmiştir.⁸¹

Kubbesi açık olan ve altında su kuyusu bulunan Caca Bey Medresesi'nde, kuyuya yansıyan yıldızlar incelenmekte ve medresede astronomi çalışmaları yapılmaktaydı. Günümüz itibariyle minare olarak kullanılan Medrese Kulesi, dönem itibariyle "Rasat Kulesi" olarak kullanılmaktaydı.⁸²

Caca Bey'e ait Arapça ve Moğolca 4 adet vakıfname bulunmaktadır. Bu vakıfnameler içerisinde yer alan ve başlıcaları Kırşehir, İskilip, Koçhisar, Eskişehir, Konya ve Akhisar ve Ankara'da bulunan tüm mal ve mülkünü dönemi itibariyle kendisi kısmen

⁷⁹ Yavuz, "Âşık Paşa: Garib – nâme"s. 97.

⁸⁰ Çetin İmir, "Caca Bey Gökbilim Medresesi", *Bütün Dünya Dergisi*, Sayı 4, 2013, s. 87 – 91.

⁸¹ Tarım, "Kırşehir Tarihi", s. 136.

⁸² İmir, s. 89.

ahfadına, kısmen de bu şehirlerde bulunan medreselere, camilere, han ya da başka birtakım müesseselere vakfetmiştir.⁸³

Vakfiyelerin idaresine ilişkin esasları kendi sarfiyatı doğrultusunda Arapça ve Moğolca olarak vesikalara yazdırmış olan Caca Bey'e ait bu vesikalar da, onun mal ve mülkü arasında değerlendirilmektedir. Bu vesikaların başlıca üç tanesi ise aşağıda verildiği gibidir;⁸⁴

- İskilip Elyazması (Arapça);
- Birinci Kırşehir Elyazması (Arapça ve Moğolca) ve
- İkinci Kırşehir Elyazması (Arapça ve Moğolca).

Ahmedi Gülşehri

1250 yılında doğduğu tahmin edilen Ahmedi Gülşehri, dönemi itibariyle Kırşehir'e "Gülşehri" denmesi dolayısıyla bu nitelikleme ile anılmaya başlanmıştır. İlk gençlik dönemlerinden itibaren edebiyat ve tasavvuf eğitimi almaya başlamış olan Ahmedi Gülşehri, Ahi Evran – ı Veli ile birlikte 50 yıl yaşamış olması bakımından, Ahi olduğu anlaşılmaktadır. Ahmedi Gülşehri, Farsça ve Arapça bilmesine karşın, Âşık Paşa gibi Öz Türkçe yazmış olması bakımından önem arz etmektedir.⁸⁵

Ahi Evran – ı Veli'nin vefatının ardından "Ahilik Postu"na oturmuş olan Ahmedi Gülşehri, 1335 yılında vefat etmiştir. Feridun Attar'ın "Mantık'ut Tayr" adlı eserini de Türkçeye çevirmiş olan Ahmedi Gülşehri'nin aşağıda verilen dizeleri, niteliğini ortaya koymak bakımından önem arz etmektedir;⁸⁶

"Her ülü kendime yar eylerem,

Her gece vasfını tekrar eylerem,

⁸³ Tarım, "*Kırşehir Tarihi*", s. 138.

⁸⁴ İmir, s. 90.

⁸⁵ Gülbadi Alan, "Gülşehri'nin Hayatı ve Eserleri", *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı 8, 1999, s. 123 – 131.

⁸⁶ Bağrıaçık, "Yerel Malzemeyi Önemseyen Bir Şair: Ahmed – i Gülşehri s. 60.

Her seher kim gül çemende açıla,

Kamudan ilkin bana karşı güle.”

1.2.2. Osmanlı Dönemi

Ahilik Teşkilatı, sahip olduğu düzen ve disiplin sayesinde Osmanlı Devleti'nin kuruluşunda önemli bir yer ifade etmektedir. Bununla birlikte düzenli ordu olarak nitelendirilen Yeniçeri Ocağı'nın kurulmasında da, Hacı Bektaş – i Veli'nin etkileri olduğu görülmektedir. Zira Yeniçeriler Hacı Bektaş – i Veli'yi “Pir” olarak kabul etmekteydiler ve felsefesini benimsemekteydiler.⁸⁷

Bununla birlikte 1527 yılında Hacı Bektaş – i Veli'nin torunlarından Kalender Çelebi Ankara ve Kayseri yöresinde ayaklanmıştır. Ayaklanma büyüyünce Kanuni Sultan Süleyman, Sadrazam İbrahim Paşa komutasındaki bir orduyu 1528 yılında Kırşehir yöresine göndermiştir.⁸⁸

1560'lı yıllarda Anadolu'da yine yoğun kargaşalar yaşanmıştır. Bu dönemde halkı zorbaca yaklaşımlar sergileyen ve bu doğrultuda soygunculuk yapan Hakibe Sührap gibi eşkıyaların cezalandırılması için Kanuni Sultan Süleyman, Kırşehir Beyi olan Memiş Bey'i görevlendirmiştir.⁸⁹

1580 yılında Kırşehir'de bazı medrese öğrencileri de ayaklanarak halktan zorla vergi toplamaya başlamış, bu doğrultuda Kanuni Sultan Süleyman tarafından yayınlanmış olan ferman da işe yaramamış, bilakis bazı kişiler bu fermana dayanarak halka daha fazla zulmetmeye başlamıştır.⁹⁰

Bu dönemde 1584 yılı itibariyle ayaklanmaları bastırmak için Kırşehir'e gönderilmiş olan Mısır Valisi Şehzade Mehmet ve adamları da bir çete oluşturmuşlar ve

⁸⁷ Tarım, “*Kırşehir Tarihi*”, s. 141.

⁸⁸ Ahmet Gündüz, “Salnamelere Göre Kırşehir Sancağı Hakkında Bilgiler (1873 – 1910) (Coğrafyası, Tarihi, Nüfusu, Nahiye ve Kazaları)”, *Turkish Studies – International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume: 7, Number: 3, Summer 2012, s. 1373.

⁸⁹ Gündüz, “*Salnamelere Göre Kırşehir Sancağı*”, s. 1379.

⁹⁰ Nejla Günay, “XIX. Yüzyılın Sonlarında Kırşehir Sancağı'nın Demografik Yapısı”, *Gazi Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi*, C. 7, Sayı 1, 2006, s. 21.

Kırşehir'deki köyleri basarak, suçsuz halkı öldürmek suretiyle mal ve paralarına el koymuşlardır.⁹¹

1604 – 1605 yılları arasında Hızır isimli bir eşkıya da, 500 – 600 kişilik adamları ile Niğde ve Kırşehir Sancakları'nı istila etmiş ve yağmalamıştır. Hızır'ın öldürülmesinin ardından yerine geçmiş olan Bıyık Ali de, Kuyucu Murat Paşa'nın Celali İsyancıları'nı bastırmak için çıktığı seferi fırsat bilip bölgedeki zulüm ve baskısını artırarak devam ettirmiştir.⁹²

Aynı dönemde Celali İsyancıları içerisinde yer alan Tavıl Ahmet Paşa'nın kardeşi olan Meymun da, çevresine topladığı 7 bin kişilik bir kuvvetle Kırşehir ve çevresini talan etmiştir. Meymun ve adamları, Kuyucu Ahmet Paşa tarafından 1607 yılında yenilgiye uğratılmış ve öldürülmüştür.⁹³

Belirtilen bu olaylar ve ayaklanmalar doğrultusunda devlet otoritesi zamanla zayıflamaya başlamış ve neticesinde de “ayanlar” ortaya çıkmıştır. Ayanlardan özellikle Çapanoğulları, daha çok Kırşehir ve yöresinde etkili olmuşlardır. Dönem itibariyle devlet dahi bu ayanlardan yardım talep etmek durumunda kalmıştır. Örneğin; 1797 yılında Vidin Ayanı Paspanoğlu Osman'ın ayaklanması doğrultusunda, Çapanoğlu Süleyman Bey'den yardım istenmiş, o da Kırşehir ve yöresinden asker toplamıştır.⁹⁴

1799 yılı itibariyle Fransızların Mısır'dan çıkartılabilmesi için yapılan hazırlıklar sırasında Çapanoğlu Süleyman Bey yardımcı olduğu için II Mahmut kendisine 1808 yılında Şarkikarahisar Sancağı, 1810 yılında kayseri Sancağı mütesellimliğini⁹⁵ ve 1811 yılında da Kırşehir Sancağı mütesellimliğini vermiştir.⁹⁶

⁹¹ Günay, s. 26.

⁹² Gündüz, “*Salnamelere Göre Kırşehir Sancağı*”, s. 1380.

⁹³ Uzunçarşılı, s. 96.

⁹⁴ Ahmet Gündüz, *Türkmen Yurdu Kırşehir Tarihi, (Aşiretleri, Cemaatleri, Boyları)*, Karam Yay., Çorum 2006, s. 99.

⁹⁵ Mütesellim: Herhangi bir beylerbeyi ve sancakbeyinin görevi nedeniyle eyalet veya sancağında bulunmadığı sırada kendisine vekâlet etmek üzere yerine bıraktığı ya da gönderdiği vekildir. (İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, III. Cilt-I.Kısım, 10. baskı, Türk Tarih Kurumu Yayınları-2011.)

⁹⁶ Yusuf Güler, *Ankara Vilayeti'nde İdari Yapının, Yöredeki Sosyo – Ekonomik Yapıya Olan Etkileri (1880 – 1919)*, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Yayınlanmamış Doktora Tezi, Samsun 2007, s. 26.

Tüm bu gelişmeler neticesinde Kırşehir, 19. yüzyıl ortalarında önemini yitirmiş ticaret yolları üzerinde bir durak niteliğindeki bir şehir olarak karşımıza çıkmaktadır. Dönem itibariyle nüfusu 3.500 olarak belirlenmiş olan şehrin nüfusu, 19. yüzyılın sonları itibariyle Ankara İli'ne bağlı bir sancak olarak 8.462 olarak ifade edilmiştir. Bu dönemde merkez kaza olan Kırşehir kazasının 185 köyü bulunmaktaydı.⁹⁷

Dönem itibariyle ayrıca Kırşehir'de 4 medrese, 1 idadi, 1 rüştiye, 2 iptidai, 25 sıbyan mektebi ve 1 Ermeni mektebi olduğu belirtilmektedir. 19. yüzyılın sonu itibariyle şehirde ayrıca; 1.603 evin, 10 hanın, 600 dükkânın, 6 kahvehanenin, 25 caminin, 1 kilisenin, 1 kışlanın, 1 deponun bulunduğu ifade edilmektedir. Kırşehir'de 1889 yılında İdadi Mektebi açılmış, mektep 1903 yılında tadilat görerek eğitim vermeye devam etmiştir.⁹⁸

1.2.3. Cumhuriyet Döneminde Kırşehir

19. yüzyıl ortalarından itibaren önemini yitiren şehir, yollar üstünde küçük bir durak yeri olmuş, yüzyılın sonlarına doğru ise Ankara vilayetine bağlı bir sancak merkezi konumuna gelmiştir. 1924 yılında il olan şehir, 1954 tarihinde Nevşehir il yapılarak Kırşehir'i de ona bağlı ilçe haline getirmiştir. Kırşehir'in ilçe haline getirilmesi sürecinin başlangıcını, MP'nin kuruluşuyla birlikte yeni kurulan parti üyeleri ile DP arasında bir rekabet ve çekişme söz konusu olmuştur. Bu çekişmenin neticeleri içerisinde değerlendirilebilecek olan, DP'den Adnan Menderes ve MP' den Osman Bölükbaşı arasındaki sert tartışmalar ve sonraki gelişmeler oluşturacaktır.⁹⁹ Bu gelişmelerden en önemlisi; Başbakan Menderes DP İl Kongresine katılmak için 11 Mayıs 1953'de Kırşehir'e gelmişti. Bu arada Menderes'in Kırşehir'e geleceği haberini alan Bölükbaşı da "*misafirliğimize gölge düşürmeyelim*" düşüncesi ile aynı gün Kırşehir'e gelmiştir. Bölükbaşı, Kırşehir'e 35 km. uzaklıktaki Sofular Köyü'nde büyük bir konvoyla karşılanmış ve doğrudan DP kongresinin yapıldığı salonun önündeki meydana gelmiştir. Bölükbaşı'yı karşılarında gören Kırşehir halkının büyük bir bölümü

⁹⁷ Cevat Hakkı Tarım, *Tarihte Kırşehir – Gülşehri ve Babailer – Ahiler – Bektaşiler*, Kırşehir Vilâyet Matbaası, Kırşehir 1948, s. 71.

⁹⁸ Gündüz, "*Türkmen Yurdu Kırşehir*", s. 100.

⁹⁹ İnan Özer – Umut Bekcan, *Demokrat Parti İktidarı(1950-60):Bir Dönemin Demokrasi Anlayışı*, Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi(2008) 1/2, s.9.

Bölükbaşı'na doğru yönelmeye başlamışlardır. Bu sırada DP'lilerin tutmuş olduğu davulcuların da Kırşehir halkı ile birlikte hareket ederek Bölükbaşı'nın gelişi onuruna davul çalmaları üzerine, bu durumu gören DP'liler; *"Size parayı biz veriyoruz, çalmayınız"* demişlerse de, davulcular: *"isterseniz parayı vermeyin, biz Bölükbaşı için çalacağız"* cevabını vermişlerdir. Halk tezahüratlar eşliğinde Bölükbaşı'nı omuzlarına alınca Bölükbaşı, halka sakinleşmeleri gerektiği ricasında bulunmuş ve *"Ben buraya bir vatandaş olarak dinlemeye geldim, misafire saygı lâzım, sakin olunuz"* demiştir. Konuşmasına devam eden Menderes şunları dile getirmiştir; *"...Bir kısım insanlar muhalefet yapıyoruz diyerek şeytanın aklına gelmeyen yalanları sıkılmadan söylüyorlar. Sıkılmadan, utanmadan memleket felakete gidiyor diyorlar. Üç buçuk kişilik zümreye dayanmak sureti ile bir kısım zavallılar bize bühtanda bulunuyor, iftira ediyorlar. Size gelerek sağrı sağrı bağıryorlar. Bunlar ihtirası içinde kıvranan kimselerdir. Çamur gibi dedikodular yapıyor, ciddi ve hakiki bir söz söylenmiyor. Bir kısım kahramanlara dini kurtaracağız diyor ve havvariyun gibi memleket içinde dolaşıyorlar. Bunlar neyi kurtaracaklar. Bu memlekette lâiklik adı altında dini baskı altında olanlara zangoçluk yapanlar bunlar değil miydi? ..."* Kırşehirliler, böyle bir durum karşısında memnuniyetsizliklerini göstererek Bölükbaşı'nı omuzlarına alıp Kapucu Caminin yanına getirmişler ve burada bir miting gerçekleştirmişlerdir. Bahsedilen bu sert tartışmaların yaşandığı bir süreçte MP'nin, dini esaslara dayalı bir cemiyet olduğu kanaati ve gerekçesi ile 8 Temmuz 1953'te geçici olarak, 24 Ocak 1954'te alelade bir dernek gibi süresiz olarak kapatılmasına karar verilir. Eski MP'liler 9 Şubat 1954'te Cumhuriyetçi Millet Partisi'ni kurmuşlar ve partinin ilk şubesi de Kırşehir'de açılmıştır. CMP kurulduğunda Ahmet Tahtakılıç'ın CMP ilk genel başkanlığı sonrası Ertesi yıl, 27-29 Haziran 1955'te yapılan CMP Birinci Büyük Kongresi'nde Bölükbaşı, Genel Başkan seçilmiş ve 18 yıl boyunca partinin lideri olmuştur. Yeni partinin kurulması ile birlikte CMP-DP çekişmesi daha da yoğunlaşacaktır. 2 Mayıs 1954 seçimlerinde CMP, Kırşehir'de liste halinde kazanmış ve Osman Bölükbaşı, Osman Alişiroğlu, Ahmet Bilgin, Tahir Taşer ve Mehmet Mahmutoğlu milletvekili seçilmişlerdir. Kırşehir'deki seçim sonuçları DP kanadında tam bir şok etkisi yaratmış ve kısa bir süre sonra bu gelişmeleri, Kırşehir'in illikten ilçelik haline getirilmesi ile mağduriyeti takip edecek Bölükbaşı'nın dokunulmazlığı kaldırılacaktır.¹⁰⁰

¹⁰⁰ Bkz: Yaşar Özüçetin, Çok Partili Hayata Geçiş Sürecinde Kırşehir (2), *Uluslararası Sosyal*

20 Temmuz 1954 tarihinde 6429 sayılı kanun ile Nevşehir'i il, Kırşehir'i de ona bağlı ilçe haline getirilmiştir. Çiçekdağı Yozgat'a, Kaman Ankara'ya, Hacibektaş, Avanos, Mucur ve Kırşehir ise Nevşehir'e bağlanmıştır. 1 Temmuz 1957 'de çıkarılan 7001 sayılı kanunla Kırşehir yeniden il olmuştur. Bu yeni düzenlemede Kırşehir'e Çiçekdağı, Kaman ve Mucur bağlanmıştır. Hacibektaş ve Avanos ise Nevşehir'e dâhil edilmiştir. Akpınar 1990 yılında Kırşehir'in yeni ilçeleri olmuştur. Günümüzde, Akçakent, Akpınar, Boztepe, Çiçekdağı, Kaman ve Mucur olmak üzere merkez ilçe ile beraber 7 ilçe, 23 belde ve 234 köy vardır.

1.2.4. Kırşehir'deki İdari Yapı

Kırşehir, tarihin ilk dönemlerinden itibaren farklı kültür ve uygarlıklara ev sahipliği yapmış olması bakımından, farklı yönetim şekillerinin uygulandığı şehir olarak karşımıza çıkmaktadır. Etiler'den (M.Ö. 1650-1200) sonra sırasıyla Frikyalılar (M.Ö. 1200-675), Persler (M.Ö. 546-332), Yunanlılar (Kapadokya Kırallığı dönemi: M.Ö. 332-M.S. 18), Romalılar (M.S. 18-395), Bizanslılar (395-1070) Kırşehir'de hüküm sürmüşler, 1071 Malazgirt Zaferi'nden sonrada, Anadolu tarihinde olduğu gibi, Kırşehir tarihinde de Türk-İslâm hâkimiyeti devri başlamıştır.¹⁰¹

Kırşehir'e ad olarak, Etiler'in Akuva Saravena, yani Suşehri, Yunanlılar ve Romalıların Cihamanen, Mokissos, Parnossos, Bizanslıların Jüstinianapolis, Selçukluların bir ara Gülşehir adını verdiklerini daha önce de incelemiştik. Bu çerçevede Romalılar Dönemi'nde Kırşehir, "Karsiyan ve Mazoka (Mazoka – Mazaka)" adı verilen "Kayseri Temine" bağlı idi. Bizanslılar, Selçuklular, İlhanlılar ve Ertenalılar idaresinde olduğu dönemlerde de şehir, yine uzun süre Kayseri'ye bağlı olarak kalmıştır.¹⁰²

Selçuklular Dönemi'nde Sancak ve ile merkezi olan Kırşehir; Paşa Sancağı olan Konya'ya, ardından da Niğde, Beyşehir, Kayseri ve Akşehir ile birlikte Türkmen Vilayeti olan Karaman Eyaleti'ne bağlanmıştır. Bir dönem itibariyle de Kırşehir; Amasya, Niğde ve Karahisar ile birlikte "Mir Miram" rütbeli bir mutasarrıfın idaresinde

bulunmuş ve “Mütesellimler” ya da “Mutasarrıf Vekilleri” tarafından idare edilmiştir. Bu dönemde de Kırşehir; Konya, Niğde ve Ankara’ya bağlanmıştır.¹⁰³

1283 yılında bucak, 1285 yılında ilçe, 1286 yılında ise tekrar Sancak olan Kırşehir, Meşrutiyet ile birlikte 1 Eylül 1337 tarihinde Bağımsız Mutasarrıflık, Cumhuriyet Dönemi’nde de il merkezi olmuştur.¹⁰⁴

Osmanlı İmparatorluğu Dönemi’nde Kırşehir Sancağı: Keskin, Süleymanlı ve Hacı Bektaş İlçeleri’nden oluşmaktaydı. Meşrutiyet’in son dönemleri itibariyle de Keskin İlçesi Ankara’ya bağlanmış ve Kırşehir’e Avanos, Çiçekdağı, Mucur ve Kaman İlçeleri bağlanmıştır.¹⁰⁵

¹⁰³ Tarım, “*Tarihte Kırşehir*”, s. 76.

¹⁰⁴ Uzunçarşılı, s. 98.

¹⁰⁵ Güler, s. 29.

BİRİNCİ BÖLÜM

ÂŞIK PAŞA'NIN HAYATINA GENEL BİR BAKIŞ

1.1. Âşık Paşa'nın Hayatı

Dini-tasavvufi yaşamın önemli isimleri arasında ismi anılan Âşık Paşa, 1272 yılında Kırşehir Arapkir'de dünyaya gelmiştir.¹⁰⁶ Asıl adı Alâeddin Ali'dir. “Âşık” mahlası Allah'a ilahi aşk yolunu tutan mutasavvıflardan olduğu için verilmiştir.¹⁰⁷ Âşık Paşa, en tanınmış eseri olan Garib-nâme'nin onuncu bab altıncı destan'ında, nasip aldığı yücenin Hz. Hızır olduğunu söyler ve “Âşık” mahlasının Hızır hazretleri tarafından verildiğini kaydeder.¹⁰⁸

İsminin sonunda yer alan “Paşa” ifadesi de birçok kaynaklarda;¹⁰⁹ “ağabey” ve “ileri gelen kişi” anlamına gelen “beşe” ya da “peşe” lakabını almasından ve ailenin ilk oğlu olmasından dolayı kendisine verilmiş olduğu ileri sürülmekte ise de Baba İlyas'ın beş oğulları ile torunlarının bu ünvanı taşıyor olmaları ve Muhlis Paşanın ölüm tarihinin 1274 olması halinde de Âşık Paşa'nın en küçük oğul olması bu görüşü çürütmektedir. Buradaki “Paşa”, gönüllere hükmeden gönül mülkünün sultanı olan anlamında bir aktarma olmalıdır.¹¹⁰

Âşık Paşa'nın dedesi, soylu bir aileden gelen Baba İlyas'tır. Şeyh İlyas Horasani olarak anılan Baba İlyas 13. yüzyılda Horasan'dan Anadolu'ya göç etmiş mutasavvıf ve fazıl

¹⁰⁶ Kemal Yavuz, “Âşık Paşa: Garib – nâme”, TBMM, Yay. İstanbul 2000 s. 9.

¹⁰⁷ Enver Behnan Şapolyo; *Kırşehir Büyüklere*, San Matbaası, Ankara 1967, s. 13

¹⁰⁸ Bedri Noyan, *Âşık Paşa-yı Velî-Garibnâme*, Ankara: Ardıç Yay. 1998 s.18

¹⁰⁹ Şapolyo, “*Kırşehir Büyüklere*”, s. 13 / Yavuz, “*Âşık Paşa: Garib – nâme*”, s. 9./ *Âşıkpaşaoğlu Tarihi*, T.C. Kültür Bakanlığı 1000 Temel Eser Yay. İstanbul 1970, s. 26./ Bedri Noyan, *Âşık Paşa-yı Velî-Garibnâme*, Ankara: Ardıç Yay. 1998 s.18

¹¹⁰ Ahmet Günşen; *İlk Türkçecilerden Kırşehirli Âşık Paşa, (Hayatı-Edebi kişiliği ve Eserleri)* Kırşehir 2006, s. 11

bir kimse olup, tarihe “Babai ayaklanması” diye geçen olayın lideri olarak da bilinmektedir.¹¹¹ Anadolu’ya hangi yılda geldiği bilinmeyen Baba İlyas, Danişmentliler zamanında Kayseri’ de bir müddet kadılık yapmış Selçuklular bu bölgelere hâkim olduktan sonra M. 625 yılında Hanıkah-ı Mesudi şeyhi olmuştur.¹¹² Şeyh İlyas’ın müritlerinin çokluğu devrin hükümdarı II. Gıyaseddin Keyhusrev tarafından iyi karşılanmamış, öğrencilerinden Baba İshak’ın başlattığı ayaklanma sebebi ile 1241 yılında şehit edilmiştir. Bu ayaklanmaya Şeyh İlyas karşıdır. Ancak o, Baba İshak’a ne kadar tavsiyede bulunursa bulunsun; sözünü geçirememiş, sonunda bu asi ve söz dinlemez öğrencisine bedduada bulunmuştur. Elvan Çelebi’nin verdiği bilgilere göre, isyan eden bu topluluk bellerine Hıristiyanlık alameti olarak zünnar¹¹³ kuşanan kimselerden oluşmuştur. Bu durumda bu ayaklanma daha çok Baba İshak etrafındaki Hıristiyan bir topluluk tarafından çıkarılmış ve Baba İlyas bu ayaklanmaya katılmamıştır.¹¹⁴ Ancak Selçuklu yönetimince Baba İlyas suçlu bulunarak 1241 yılında idam edilmiştir.¹¹⁵

Şeyh İlyas’ın ölümü ile birlikte geriye Baba İlyas’ın Ömer, Yahya, Mahmut ve Muhlis adında dört oğlu kalmıştır. Âşık Paşa Baba İlyas’ın en küçük oğlu Muhlis Paşa’nın oğludur. Muhlis Paşa, adaletsizliğin hüküm sürdüğü II. Gıyâseddin Keyhüsrev zamanında iftiralara uğramıştır. IV. Kılıçarslan’ın 1266 yılında Sultanhanı’nda boğularak öldürülmesine de şahit olmuştur. Daha sonra Kırşehir’e gelen Muhlis Paşa babasının öğrencilerinden Şeyh Osman’ı zaviyesinde ziyaret ederek oğlu Âşık Paşa’yı yetiştirip kızıyla evlendirmesini vasiyet ettikten iki yıl sonra 1274 yılında vefat etmiştir.¹¹⁶

¹¹¹ Günşen, s. 8

¹¹² Cevat Hakkı Tarım, *Kırşehir-Gülşehir ve Babailer-Ahiler-Bektaşiler*, Yeniçay Matbası, İstanbul 1948, s.25

¹¹³ Zünnar: Rumca’da kuşak. Vaktiyle hristiyan papazların çıplak tenleri üzerine kuşandıkları kıldan kaba, kalın ve sert kumaş. Bir başka lügat açıklamasına göre, papazların bellerine bağladıkları, uçları sarkık, ipten örme kuşak. Mintaka’dan farklı olan Zünnâr, Süryanice’de Ephraem, Arapça’da Zünnâre şeklinde yazılmakla beraber, kelimenin Grekçe Zone kökünden çıktığı kabul edilmektedir. Klasik Arap dilinde zünnâr, herhangi bir kemer ise de, özellikle hristiyan, yahudi, mecusi ve zımmîlerin bellerine taktıkları kemerdur. Modern Arapça’da bu kelime yahudilerin, alınlarının iki yanlarına uzattıkları saç buketlerini ifade için kullanılır Farsça’da Zünnâr, Brahmanların mukaddes iplerini, sûfi şiirlerinde ise dinin zâhiri davranışlarını anlatmak için kullanılır.

¹¹⁴ Yavuz, “*Âşık Paşa: Garib-nâme*”, s. 9.

¹¹⁵ Ahmet Günşen, s. 8

¹¹⁶ Kemal Yavuz, <http://www.turkiyat.selcuk.edu.tr/pdfdergi/s13/Yavuz.pdf>, s.30 son erişim, 11-08- 2013

Anadolu'nun en karışık dönemlerinde dini, siyasi cereyanlara karışmış bir aile içinde hayata gözlerini açan Âşık Paşa, bir maneviyat ortamında kâmil bir insan olarak kendisini Hz. Peygamber ve Sahabe – i Kiram sevgisine adanmış, ehl – i sünnet akidesine sıkıca bağlı, mu'tedil ve sünni bir mutasavvıf olarak yetiştirilmiştir.¹¹⁷

Kaynaklara bakıldığında Âşık Paşa'nın oğlu olan Elvan Çelebi ve tezkire sahibi Lâtîfî'den (ö. 1582) başka Âşık Paşa ile bilgi veren kimselere pek rastlanmaz. Latîfî, "Onun velîlerden, âşık, ârif ve tarikat yolunda sahib-i maarif biri, aslen Acem sınırlarından gelen ve Kırşehir'i vatan tutan bir aileden olduğunu" söyler. Latîfî'ye göre Âşık Paşa Sultan Orhan döneminde yaşamış, Hacı Bektaş-ı Velî ile görüşmüştür. Ayrıca Âşık Paşa'nın gönlünün zengin olduğundan bahseder. Yavuz'un aktardığına göre Garib-nâme'nin Almanya nüshasının ön sözünde Âşık Paşa "söz sultanı, iman delili, melekût denizlerinin gezgini, ceberût dünyasının anahtarı, hakikat müşküllerinin çözücüsü, anlaşılması güç meselelerin çözeni, ilâhî hazinelerin bilicisi Şeyh-i Hemedânî, veliyy-i sultanî Ali bin Muhlis bin Şeyh İlyas" şeklinde anlatılmaktadır.

Âşık Paşa Anadolu Selçuklu Devleti'nin yıkılış dönemi ile Osmanlı Devleti'nin kuruluş dönemleri arasında yaşamıştır. 1272 yılında doğduğuna göre, Âşık Paşa'nın çocukluğu III. Gıyaseddin Keyhusrev (1266-1284), gençlik yılları Sultan II. Mesud (1284-1296, 1302-1310) ve III. Alâeddin Keykubad (1298-1302) zamanlarında geçmiş ve Osman Bey devrini olgunluk yıllarında yaşamıştır. Ömrünün son yedi senesini ise Orhan Bey zamanında geçirmiştir. Bu durumda o, üç Selçuklu ve iki Osmanlı hükümdarı olmak üzere beş sultanın saltanat zamanlarında ömür sürmüştür.¹¹⁸

Âşık Paşa, 63 yaşında (733/1332)'de Kırşehir'de ölmüştür. Oğlu Elvan Çelebi Menakıbu'l-Kudsiyye'sinde ölüm yaşını ve tarihini şu beyitlerle verir:

"Mesela çün 'inayet olmuş ıdı

Altmış üç yıl cihanda durmuş ıdı

Yidi yüz otuz üç yılında tamam

Mustafa hicreti 'aleyhi's-selam

¹¹⁷ Tarım, Kırşehir-Gülşehri ve Babailer-Ahiler-Bektaşiler Yeniçay Matbası, s.27

¹¹⁸ Yavuz, "Âşık Paşa: Garib-nâme", s. 9

Saferin on üçinde se-şenbih

*Gör ki cem'oli cümlegi kih ü mih*¹¹⁹

Aynı bilgileri beyaz mermerden ve sekiz köşeli türbenin yeni kitabesinde de belirtilmektedir. Türbesi Kırşehir'in kuzeydoğusunda bir tepede, kendi adıyla anılan mezarlıkta bulunmaktadır.¹²⁰

1.2. Âşık Paşa'nın İlmi Kişiliği

Âşık Paşa, dini-tasavvufî alanda kendisini yetiştirmeye ve bu yönde eğitim almaya çok küçük yaşlarında başlamıştır. Bunda şeyh sülalesinden gelmiş olmasının ve dedesinin de bir tarikat şeyhi olmasının doğrudan etkisi bulunmaktadır.¹²¹

Kırşehir dönem itibarıyla Anadolu'nun en önemli ilmi, edebi ve fikri merkezlerinden birisi olarak görülmekteydi ve bu sayede de Âşık Paşa, dönemin en ünlü âlimlerinin (Hacı Bektaş, Ahi Evran, Şeyh Süleyman, Mevlana, Yunus Emre) fikirlerini daha iyi anlayabilmeye uygun bir ortamda yetişme olanağına sahip olabilmıştır. Dolayısıyla bu Sûfilerin fikirlerini yakından teneffüs edebilmek doğrultusunda kendisini yetiştirebilmiş on dört yaşında şeyhlik makamına oturmuştur.¹²²

Âşık Paşa'nın kaynaklarda mensup olduğu tarikat ismine rastlanmamakla birlikte torunlarından Âşık Paşazade, kendi adıyla anılan tarihinde soy kütüğünü verirken dip dedesinin, tarikatının Vefâîlik olduğunu dolayısıyla diğer aile bireylerinin mensup olduğu tarikatı açıklamakta:

*“Ben ki, fakir Derviş Ahmet Âşiki'yim. Babam Şeyh Yahya, O'nun babası Şeyh Selman, O'nun babası Âşık Paşa, O'nun babası da zamanın kutbu Baba İlyas'tır ki Seyyid Ebü'l – Vefa'nın halifesidir.”*¹²³

¹¹⁹ Günşen, s. 14

¹²⁰ Bkz. Tarım, *Kırşehir-Gülşehir ve Babailer-Ahiler-Bektaşiler*, Yeniçay Matbası, s.29

¹²¹ Mehmet Doruk, “Âşık Paşa'nın Garib – nâme'de Kur'ân Âyetlerine Yaklaşımı”, *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. 15, Sayı 27, 2013, s. 167 – 190.

¹²² Günşen, s. 14

¹²³ *Âşık Paşa Zâde Tarihi. [Osmanlı Tarihi (1285-1502)]* Haz: Necdet ÖZTÜRK; Bilge Kültür Sanat yayın Dağıtım San. Ve Tic. Ltd.Şti. 1. Basım, Mayıs 2013, s. XVIII

Âşık Paşa, zahiri ilimlerle ilgilenmesinin yanında, batni ilimlerle de ilgilenmiş bir kişidir. Bu bağlamda her iki ilmi tahsil etmesini öncelikli olarak hocası Şeyh Osman sağlamıştır. Ayrıca o Arapça ve Farsça yanında Ermenice ile İbraniceyi de öğrenmiştir. Kendi verdiği bilgilere göre Hızır Aleyhisselam da ona hocalık etmiştir. Böylece “ledünni”¹²⁴ ilmine de sahip bir âlimdir. Bu çerçevede Âşık Paşa, gerçek hocasının zaten Hızır Aleyhisselam olduğunu ve ilme dair bildiği her ne var ise ondan öğrendiğini bu anlamda da tüm bildiklerini Hızır Aleyhisselam’a borçlu olduğunu belirtmektedir.¹²⁵ Bu münasebetle oğlu Elvan Çelebi onun için; velilerdeki zevkler fena makamına ulaşma ile gafletten uzak olarak her an Hakk’ı hatırlama ve uyanıklık hâli yanında kendinden geçme durumunu Âşık Paşa’nın bizzat yaşadığını söyler. Ayrıca Âşık Paşa’nın iç ve dış güzelliğe sahip bulunduğunu; güler yüzlü, iyi ahlâklı ve iyiliklerde herkesten önde geldiğini bildirir.¹²⁶

Âşık Paşa’nın ilmi kişiliğinin bir diğer yönünü de, edebiyatçı kimliği oluşturmaktadır. Âşık Paşa kişiliğinin bu yönünü ikişer beyit halinde yazılmış olan ve “Mesnevi” edebi türünde kaleme alınan Garib-nâme adlı eserinde ortaya koymaktadır.¹²⁷ Manzum bir eser niteliğinde olan Garib-nâme; bu niteliği doğrultusunda manzum eserlerde bulunması gereken kâfiye, vezin vb. gibi temel hususlara sadık kalınarak yazılmış ve Türk – İslam Edebiyatı’nın önemli eserleri arasında değerlendirilen bir eserdir.¹²⁸

Âşık Paşa’nın ilmi kişiliğinin bir diğer yönü de, yaşadığı dönemin sosyolojik durumunu iyi tahlil edebilmiş olması ve halkın sosyal yaşamdaki sıkıntılarını doğru bir şekilde tespit ederek onlara çözümler üretebilmesi olarak ifade edilmektedir. Bu niteliği doğrultusunda mükemmel bir gözlem yeteneğine sahip olduğu belirtilen Âşık Paşa, Garib-nâme adlı eserinin birinci bölümünde yer verdiği on kıssada da tamamıyla birlik

¹²⁴ “Ledün” kavramı, zaman ve mekân zarfı olarak kullanılmaktadır. Ledün kavramı; “...de”, “...da”, “yanında”, “nezdinde” ya da “zamanda” anlamlarında kullanılan bir kavramdır ve tasavvuf bağlamında vasıtasız olarak gelen bilgi ya da ilhamın ifade edilmesine yönelik olarak kullanılmaktadır. “İlm – i ledün” ise; çalışma ile öğrenilmeyen ve tamamen ilahi olan bir mevhibeyi ifade etmektedir.

Bkz: Fikret Karaman, İsmail Karagöz, İbrahim Paçacı, Mehmet Canbulat, Ahmet Gelişgen ve İbrahim Ural. *Dini Kavramlar Sözlüğü*, DİBYay. Ankara 2006, s. 395 – 396.

¹²⁵ Doruk, s. 171.

¹²⁶ Yavuz, “Âşık Paşa: Garib – nâme”, 10.

¹²⁷ Ömer Faruk Akün, “Divan Edebiyatı”, *DİBİA*, TDV Yay. İstanbul 1994, s. 183.

¹²⁸ Ayşe Gürol, *Âşık Paşa ve Garib – nâmesi*, Boğaziçi Üniversitesi Fen – Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Yayınlanmamış Bitirme Tezi, İstanbul 1991, s. 92.

fikrine yer vermiştir.¹²⁹ Âşık Paşa, insanların başarı, saadet ve hakikate birlik sayesinde ulaşabileceklerini örnekle ortaya koymuştur. Âşık Paşa'nın birlik fikrine vermiş olduğu bu mana, âdeta Osmanlı Beyliği'nin kurmuş olduğu cihan devletinin ideolojik ve metafizik temelini hazırlar.¹³⁰

Âşık Paşa'nın halkın birlik ve beraberlik içerisinde olmasını bu denli önemsemesinin temelinde, dönemi itibariyle söz konusu olan sosyal ve siyasi çalkantılar yer almaktadır denilebilir. Zira Anadolu Selçuklu Devleti'nin özellikle son dönemlerinde görülen siyasi çalkantılar ve ardından da Moğol istilaları dolayısıyla Anadolu bir anlamda yaşanmaz bir yer haline gelmiştir.¹³¹ Bu durum sosyal yaşamda ayrışmaların baş göstermesine neden olmuş ve sonuçta sosyal yaşamda birlik fikri bozulmaya uğradığından, güçlü devlet ve güçlü millet algısı da zarar görmeye başlamıştır.¹³²

Âşık Paşa'nın dini ilimlere büyük ölçüde vakıf olması da, yine ilmi kişiliğinin önemli öğelerinden biri ve hatta en önemlisi olarak değerlendirilmektedir. Bu bağlamda Âşık Paşa, dini ilimlere olan vukufiyetini de Garib-nâme adlı eserinde ifade etmiştir. Belirtildiği üzere Garib-nâme'nin dini-tasavvufi nitelikte bir eser olarak kaleme alınmış olmasının temelinde de, Âşık Paşa'nın dini ilimlere olan hâkimiyeti ve İslami ilimlerin genelinden faydalanmış olması yatmaktadır.¹³³ Âşık Paşa'nın Garib-nâme'yi kaleme alınması sürecinde en sık yararlandığı kaynak Kur'an – 1 Kerim'dir. Zira O, Garib-nâme'de yer verdiği kıssaları da Kur'an – 1 Kerim'in ruhuna uygun olarak anlatmakta ve bir yönüyle de Kur'an – 1 Kerim ayetlerini, kıssalarda yer verdiği hususları daha iyi açıklayabilmek ve destekleyebilmek adına delil olarak kullanmaktadır.¹³⁴

Âşık Paşa Kur'an – 1 Kerim'den, sadece muhteva açısından yararlanmamıştır. Garib-nâme'nin şekillendirilmesinde de ayetlerden yararlanmış olan Âşık Paşa, birkaç istisna dışında eserinde yer verdiği tüm kıssalar da ayetlerden yola çıkmıştır. Bu doğrultuda Garib-nâme'de tüm kıssalar için üç yüzden fazla ayete yer vermek adına hareket etmiş

¹²⁹ Mehmet Fuat Köprülü, *Edebiyat Araştırmaları*, Ötüken Yay. İstanbul 1989, s. 121.

¹³⁰ Mehmet Kaplan, *Âşık Paşa ve Birlik fikri, Türkiyat Mecmuası XVII*, İstanbul 1976, s.148

¹³¹ Enver Benhan Şapolyo, *Selçuklu İmparatorluğu Tarihi*, Güven Matbaası, Ankara, 1972, s. 47.

¹³² Mehmet Fuat Köprülü, *Osmanlı İmparatorluğunun Kuruluşu*, DİB Yay. Ankara 1972, s. 67.

¹³³ Mehmet Fuat Köprülü, *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, DİB Yay. Ankara, 1976, s. 66.

¹³⁴ Doruk, s. 175.

olan Âşık Paşa, eserde yer alan toplam yüz kıssanın yirmiden fazlasını da, bir anlamda ayetlerin tefsiri şeklinde kaleme almıştır.¹³⁵

Âşık Paşa Garib-nâme’de, ayetler kadar olmasa da hadislere ve kelimayı kibara da yer vermiştir. Bu çerçevede de Garib-nâme’de elliden fazla hadis yer almaktadır ve altı kıssa da, doğrudan bir hadisin şerhi mahiyetindedir. Bununla birlikte Garib-nâme’de zaman zaman “Mezhepler Tarihi” ve “İslam Tarihi” ile ilgili bilgilendirmelere de yer vermiştir. Âşık Paşa, eserinde Hz. Muhammed’in vasıflarından, dört halifenin özelliklerinden bahsetmiş, Aşere – i Mübeşşere’ye değinmiş ve sahabenin genel karakterlerini aktarmıştır.¹³⁶

Âşık Paşa Garib-nâme’nin Onuncu Bölümü’nde yer verdiği bir kıssada, ilim sahibi olmanın mal sahibi olmaktan daha üstün bir nitelik olduğunu ortaya koymaya yönelik olarak, Hz. Muhammed’in, Hz. Ali hakkında; “*Ben ilmin şehri, Ali ise kapısıdır*”¹³⁷ şeklinde buyurduğuna dikkat çekmiştir. Hâricilerin bu hadisi duyup haset ettiklerini ve Hz. Ali’den ilmin mi, yoksa malın mı üstün olduğunu öğrenmeye çalışmalarını anlamaya çalıştıkları ile ilgili kıssada, yer yer mezhepler tarihi ile ilgili tespitlerin de aktarıldığı görülmektedir.¹³⁸

1.3. Âşık Paşa’nın Eserleri

Âşık Paşa tarafından kaleme alınmış olan eserler hususunda farklı bilgiler olmasına rağmen genel olarak eserleri, Garib-nâme, Fakr-name, Vâsıf – ı Hâl, Kimya Risâlesi, Elif-name, Risale Fi Beyanı’s Sema, Tasavvuf Risâlesi ve şiirlerinden oluşmaktadır.¹³⁹

1.3.1. Garib-Nâme

Bu kitâbun hatmı uş oldı tamâm

Toptolu yüz dâsitan geldi tamâm

¹³⁵ Cihan Okuyucu, “Âşık Paşa’nın Tasavvuf Risâlesi”, *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1998, Sayı 2, s. 197.

¹³⁶ Kemal Yavuz, “Osmanlı Devletinde İlk Manzum Eserler ve Mevlid”, *Osmanlı Dünyasında Şiir Uluslararası Sempozyumu Bildiri Kitabı: 19 – 22 Kasım 1999*, Yapı Kredi Yay. İstanbul, 1999/a, s. 123.

¹³⁷ Ahmed b. Hanbel, “*Fedail es-sahabe*”, 2/634-635, hadis 1081

¹³⁸ Yavuz, “*Osmanlı Devletinde İlk Manzum Eserler ve Mevlid*”, s. 125.

¹³⁹ Günşen, s. 28

Yidi yüz otuz yılında hicretün

Sözi irdi hatmine bu fikretün ¹⁴⁰

Âşık Paşa'nın Garib-nâme de belirttiği üzere Hicri 730, Miladi 1330 yılında kaleme aldığı bu eser yazdıkları arasında en kapsamlı olan mesnevîsidir. On bölüm halinde yazılan ve yüz kıssadan oluşan Garib-nâme'nin nüsha farklılıklarına göre (Saadeddin Nüzhet Ergun'a göre Garib-nâme 10.293, Amil Çelebioğlu'na göre 10.312 beyitten) ¹⁴¹ beyit sayıları değişkenlik göstermektedir. Ortalama 12.000 beyitten oluşan bu eserin Türk Dil Kurumu yayınları arasından çıkan ve Prof. Dr. Kemal Yavuz tarafından Türkçeye çevrilen ve bizim de tezimizde kullandığımız mevcut baskısında 10.613 beyit mevcuttur. Eserin en önemli özelliği, Türkçe kaleme alınmış olmasıdır. Âşık Paşa her dilin araştırılıp incelendiğini, öteki dillerde eserler verildiğini, Türk dili ile kimsenin ilgilenmediğini, Türkçenin o devirde hor görüldüğünü Garib-nâme'sinde;

Gerçi kim söylendi bunda Türk dili

İlla ma'lum oldu ma'nî menzili

Türk diline kimsene bakmaz-ıdı

Türklere hergiz gönül akmaz-ıdı

Türk dahu bilmez-idi ol dilleri

İnce yolu ol ulu menzilleri

Bu Garîb-nâme anın geldi dile

Kim bu dil ehli dahu ma'ni bile

Tâ ki mahrûm kalmaya Türkler daki

Türk dilinde anlayalar ol Hak'ı ¹⁴² beyitlerinde dile getirir.

¹⁴⁰ Yavuz, "Âşık Paşa: Garib – nâme" TBMM Yay. İstanbul,2000, s.13

¹⁴¹ Bkz: Sadettin Nüzhet Ergun, *Türk Şairleri*, Suhulet Kütüphanesi, İstanbul 1936; Amil Çelebioğlu, *Türk Edebiyatında Mesnevi, Kitabevi Yay. İstanbul 1999.*

¹⁴² Yavuz, "Âşık Paşa: Garib – nâme", s.13

Bu durumu Türk milletinin de bilmediğini ve *Garib-nâme* adlı eserini bunun için yazdığını, böylece Türklüğün kendi dilinde eserler okuyup hikmetlere ulaşmasını ve gerekli bilgilerden mahrum kalmamasını ister. Ancak, biz *Garib-nâme*'yi aşağıda ayrı bir başlık altında inceleyeceğimiz için onun diğer eserlerinden söz edeceğiz.

1.3.2. Fakr-Name

Âşık Paşa'ya ait olduğu ancak son zamanlarda tespit edilebilen tasavvufî muhtevalı 161 beyitlik bir mesnevidir. Roma ve Manisa kütüphanelerinde iki nüshası vardır. Eserde rengârenk bir kuş olarak tasvir edilen "fakr" sonunda Hz. Peygamber'i seçerek onda karar kılmaktadır. Her iki nüshada Âgah Sırrı Levend tarafından ayrı ayrı yayımlanmıştır.¹⁴³ Fakr-name mesnevisinin konusu şöylece özetlenebilir.

Peygamber bir hadisinde "Fakırla övünürüm"¹⁴⁴ buyurur. Bu hadisin tasavvufî anlamı üzerinde düşünen Âşık Paşa, fakrı önce, yer ve gök yaratıldığında, Tanrı tarafından "bir hoş kuş" olarak tahayyül eder. Bütün güzellikleri üzerinde toplayan bu kuş, fakr adını alarak, Tanrı emri ile kendisine beğenilecek yer aramak üzere yukarıdan aşağıya doğru uçar: sırası ile "Arş, Kürsi, Cennet, güneş, yer... " Fakat hiçbirinde karar kılmaz. Hepsini davet ederler, ama o, her birine bir bahane bulur. Onların ardı sıra Hz. Âdem, Nuh, İbrahim, Musa, İsa 'ya uğrar; onlar da onu çağırırlar. Ancak bunların da her birine, Kur'an-ı Kerim'deki ayetlerden imalar yaparak onlara yoldaş olamayacağını sezdirerek, mazeret gösterir. Nihayet "Nebiler serveri Muhammed"e gelir, onu görünce onu beğenir, ona "muhabbet bağlar", Muhammed'te karar kılar. "Fakr ile övünen, Hakk'ın hakkında Levlake (eğer, sen olmasaydın felekleri yaratmazdım) dediği, zengin iken kendini fakir bilen" Peygamber Ahmed "Hakkın rızasından başka bir şey istemediği, ihtiyacı yalnız Hakk'a olduğu" için, tam "fakr"ın istediği idi. Fakr, alçak gönüllülük, azla yetinme, dünya nimetlerine bel bağlamama ve her şeyden vazgeçmedir. Bu sayede

¹⁴³ Günay Kut, "Âşık Paşa", *TDVİA*. İst. 1991, C. I, s. 1.; Bkz: Agâh Sırrı Levend, "Âşık Paşa'nın Bilinmeyen İki Mesnevisi", *TDAY Belleten* 1953, s. 205.

¹⁴⁴ Bkz. Şemseddin Sehavi, *el-Mekâsidü'l-Hasene fî Beyâni Kesîr mine'l-Ehâdîsi'l-Meşhurati ala'l-Elsine*, Tahk.: Muhammed Osman el-Haşet, Dâru'l-Kitabi'l-Arabi, Beyrut 1985, s. 300.

Tanrı'ya erişilir, hak ve hakikat bilinir. Böylece bu mesnevi, Fakr-name Âşık Paşa'nın tasavvuf görüşünün, bir başka yoldan ayrı bir ifadesidir.¹⁴⁵

1.3.3. Vaf-ı Hal

Otuz bir beyitten ibaret olan bu küçük mesnevinin Roma ve Manisa'da iki nüshası bilinmektedir. Mesnevide şairin adı geçmemekle beraber eserin Garib-nâme'nin sonunda yer alması, Âşık Paşa 'ya ait olduğu fikrini kuvvetlendirmektedir.¹⁴⁶ Âşık paşa bu eserinde zaman fikrinden bahsetmektedir. Âşık paşa'ya göre üç zaman vardır: Biri geçmiş, biri gelecek, biride bugünkü zamandır. Geçen geçmiştir, geleceği de kimse bilmemektedir. Önemli olan yaşadığımız zamanın kıymetini bilmek, iyi yaşamak ve Cenab-ı Hakkın rızası doğrultusunda zamanı geçirmek yönünde öğütler verilmektedir. Bu mesnevi de Fakr-name gibi Âgah Sırrı Levend tarafından yayımlanmıştır.¹⁴⁷

1.3.4. Hikâye

Elli dokuz beyitlik küçük bir mesnevi'dir. Raif Yelkenciye ait bir *Garib-nâme* nüshasının sonunda bulunmaktadır. Bu mesnevide bir Müslüman bir Hıristiyan ve bir Yahudinin başından geçenler anlatılmaktadır. Olay şöyledir: Bu üçü bir gün bir yolculuğa çıkarlar ve bir şehre uğrarlar. Konaklayacak bir yer bulamazlar ve harap bir mescide girerler. Canları helva çeker ve her biri birer akçe çıkararak helva alırlar. Lakin alınan helva üçünün ihtiyacını giderecek miktarda değildir. Yahudi uyanıklık yapmak ister ve bir teklif yaparak; herkesin uyumasını ve uyandıklarında en güzel rüyayı kim görür ise helvayı onun yemesini söyler. Bu teklif kabul edilir. Uykuya daldıkları zaman Müslüman olan arkadaşlarının uyuduğunu görünce kalkar, helvayı yer, sonra tekrar uykuya dalar. Bir müddet sonra hepsi uyanır. Yahudi, rüyasında kendisini Tur dağında gördüğünü ve orada Musa ile görüştüğünü anlatır. Hıristiyan ise İsa'nın kendisini Beytü'l Ma'mur'a ilettiğini, felekleri dolaşp meleklerle beraber olduğunu anlatır. Müslüman ise rüyasında Hz. Muhammed'i gördüğünü ve kendisine "Ne yatarsın arkadaşlarından biri Tur'a, diğeri ise Beytü'l Ma'mur'a gitti. Kalk ve helvayı ye" demesi üzerine kalkıp helvayı yediğini söyler. Müslüman'ın bu anlattıkları Yahudi ve

¹⁴⁵ Bkz: Levend; *Âşık Paşa'nın Bilinmeyen İki Mesnevisi*, s. 205.

¹⁴⁶ Kut, s. 1.

¹⁴⁷ Bkz: Levend, *Âşık Paşa'nın Bilinmeyen İki Mesnevisi*, s. 205.

Hıristiyan'ın hoşuna gider ve bu duruma rıza gösterirler. Âşık Paşa bu hikâyeyi uyanık olmadıkları halde uyanıklık taslayanların sonradan pişman olacaklarına örnek olması için anlatır. Bu mesnevide Âgah Sırrı Levend tarafından yayımlanmıştır.¹⁴⁸

1.3.5. Kimya Risâlesi

Kimya ile ilgili olan bu manzum eserin ise Âşık Paşa 'ya ait olduğu şüphelidir. Bu risalenin bir nüshası Çorum İl Halk Kütüphanesi'nde (nr. 2889) bulunmaktadır. Â.S. Levend tarafından yayımlanmıştır.¹⁴⁹

1.3.6. Risale Fi- Beyâni's-Sema

Eserin adına Osmanlı *Müellifleri* dışında başka kaynaklarda rastlanmamaktadır. F. Köprülü bu risalenin incelenmeden Âşık Paşa 'ya mal edilemeyeceğini söylemektedir.¹⁵⁰ Eserin Süleymaniye Kütüphanesi'nde bulunan nüshasında (Fatih, nr. 5335) "Âşık" mahlası geçmektedir. Ancak bu mahlası pek çok kişinin kullandığı düşünülürse risalenin Âşık Paşa 'ya ait olduğu hususu şüphelidir. Bununla birlikte risalenin konusu ile Garib-nâme'nin dördüncü babının üçüncü "dasitan "ı arasında yakın bir ilgi bulunduğunu da belirtmek gerekir. Ahmet Kutsi Tecer'in hakkında bir inceleme yazısı yazdığı bu risale mensur olup içinde yer yer manzum parçalar bulunmaktadır. Bursalı Mehmed Tahir' in Manisa' da gördüğünü söylediği risalenin bir üçüncü nüshasının da Ankara'da Adnan Ötüken İl Halk Kütüphanesi 320 numarada kayıtlı eski bir *Garib-nâme* nüshası sonunda bulunduğu anlaşılmaktadır.¹⁵¹

1.3.7. Tasavvuf Risâlesi

Bilinen tek nüshası Süleymaniye Kütüphanesinde bulunan bu eser, Garib-nâme'nin kısa ve mensur metni özelliğini taşımaktadır. Yavuza göre bu eser, Âşık Paşa tarafından yazılmış bir eser olmayıp, bir başkası tarafından Garib-nâme'nin nesir haline getirilmiş bir özetidir.¹⁵²

¹⁴⁸ Bkz: Levend , "Âşık Paşa'nın Bilinmeyen İki Eseri Daha: Hikâye ve Kimya Risalesi", *TDAY: Belleten*, 1954, s. 265.

¹⁴⁹ Bkz: Levend , "Âşık Paşa'nın Bilinmeyen İki Eseri Daha: Hikâye ve Kimya Risalesi", s. 2265.

¹⁵⁰ Köprülü, "Âşık Paşa", *TDVİA*, TDV Yay. İstanbul. 1970. C.I, s.705.

¹⁵¹ Kut, s.1.

¹⁵² Yavuz, "Âşık Paşa: *Garib – nâme*", s.12

Ayrıca belirtilmesi gerekir ki, Cihan Okuyucu, bu risale ile Garib-nâme arasında karşılaştırmalı bir çalışma yapmıştır.¹⁵³

1.3.8. Elif-Nâme

Âşık Paşa, mısralarının ilk harfi Arap alfabesine göre “elif” ten, aynı alfabenin son harf “y” ye kadar tertiple yazılan ve “elif-nâme” denilen bir manzume de kaleme almıştır. Âşık Paşa’nın bu manzumesi, bazı Garib-nâme nushalarının sonunda da yer almaktadır. Otuz şiirden oluşan Elif-nâme üzerinde, Sadettin Nüzhet Ergun, Abdülbaki Gölpınarlı ve Mustafa Demirel gibi araştırmacıların çalışmaları vardır.¹⁵⁴

1.3.9. Fûrkat-Name

Âşık Paşa’nın bu eseri, kısa bir mesnevidir söz konusu eser Kemal Tavukçu tarafından ilim dünyasına tanıtılmıştır. 28’er beyitlik iki ayrı bölüm halinde kayıtlı olmakla beraber, Tavukçu’ya göre ikinci 28 beyit Âşık Paşa’ya değil, Derviş Hamza adlı birine aittir.¹⁵⁵

1.3.10. Şiirler

Âşık Paşa’nın Garib-nâme ve diğer eserlerinden aynı olarak yazdığı gazeller de vardır. Bunlar üzerinde Sadeddin Nüzhet ile Abdülbaki Gölpınarlı çalışmalar yapmış ve bazı şiirleri yayımlanmıştır.¹⁵⁶

1.4. Garib-Nâme

Dini, tasavvufi ve öğretici bir eser olan ve halkı eğitmek amacıyla Türkçe olarak yazılan Garib-nâme, Anadolu’da Türk tasavvuf edebiyatının en eski ve etki alanı çok geniş olan eserlerdendir. Sade dili dolayısıyla eser asırlarca çok geniş bir okuyucu kitlesine hitap etmiştir. Bu sebeple kütüphanelerde pek çok nüshası bulunan Garib-nâme'nin

¹⁵³ Bkz. Okuyucu, s.197.

¹⁵⁴ Bkz. A. Atilla Şentürk-A. Kartal, *Üniversiteler İçin Eski Türk Edebiyatı Tarihi*, Dergah Yay. İstanbul 2005

¹⁵⁵ Bkz. Tavukçu, “Âşık Paşa’nın Bilinmeyen Bazı Gazelleri ve Bir Mesnevisi”, Yedi İklim, (Mayıs 1995), s.51.

¹⁵⁶ Bkz. Ergun; *Türk Şairleri*, s.130 / Abdülbaki Gölpınarlı; *Yunus Emre ve Tasavvuf*, İstanbul, 1961, s.295. ve Abdülbaki Gölpınarlı; *Âşık Paşa’nın Şiirleri*, *Türkiyat Mecmuası*, c.V, İstanbul, 1936, s.87

Türkiye'deki en iyi ve eski tarihli nüshaları Beyazıt Devlet (nr. 3633) ile Süleymaniye kütüphanelerindeki (Laleli, nr. 752) yazmalardır. Prof. Mundy nüshası olarak tanınan en eski tarihli Raif Yelkenci nüshasının ise günümüzde Londra' da Şark Dilleri Mektebi Kütüphanesi'ne intikal ettiği bilinmektedir.¹⁵⁷

Garib-nâme'nin ilk nüshaları 15. yüzyıla aittir ve eserin bugün için belirlenmiş olan 115 nüshası bulunmaktadır. Bu nüshalar arasında kaybolanlar olduğu gibi, yurt dışına kaçırılan nüshalarının da olduğu görülmektedir. Buna karşın 600 yıl gibi bir süre içerisinde mevcut nüshaların günümüze aktarılabilmiş olması, Garib-nâme'nin gerek dönemi itibariyle ve gerekse de tarihsel süreç içerisinde ne denli önemsendiğinin bir göstergesi olarak değerlendirilebilir.¹⁵⁸

Garib-nâme'nin tüm nüshalarının tek cilt olmasına karşın, sadece Süleymaniye Kütüphanesi Laleli 1752/1 – 2 Numara'da kayıtlı olan nüshası iki cilt olarak yazılmış ve düzenlenmiştir. Eserin hat bakımından en güzel olan nüshası da bu nüshadır. Bu nüsha, Mısır devadârlarından Yaş Bek adına Hicri 882 (Miladi 1477) yılında istinsah edilmiştir.¹⁵⁹

Garib-nâme'nin en başında, Farsça bir önsöz yer almaktadır. Kutadgu Bilig'de de olduğu gibi bunun ardından yer verilen 228 beyitlik kısımda; tevhidler, münâcât, Hz. Muhammed ile dört halifenin övülmesi yer almaktadır. Garib-nâme'nin her bölümü, onar kıssa içermektedir. Bu doğrultuda eserdeki on bölümde toplam 100 kıssa yer almaktadır. Bununla birlikte her kıssada birden fazla konunun işlendiği ve genel olarak 550 konu üzerinde durulduğu görülmektedir.¹⁶⁰ Eserin niçin on bölüm halinde yazıldığına gelince, Âşık Paşa kendinden önce yaşamış âlimlerin hesap sistematüğünü on sayısı üzerine kurmuş olduklarını söyler. Hatta Allah Kuran'da sevdiklerini on defa övmüş, dostlarını on defa methetmiştir. Düşmanlarını da on defa yermiştir. Âşık Paşa,

¹⁵⁷ Kut, s.1.

¹⁵⁸ Yavuz, “Âşık Paşa: Garib – nâme”, s. 15.

¹⁵⁹ Gürol, s. 51.

¹⁶⁰ Yavuz, “Edebiyatımızda Gezen Nefesler”, *Tarih ve Medeniyet Dergisi*, Sayı: 61, Mayıs 1999, s. 14.

insanın kusurlu ve tam olgunluğa erişememiş olmasının sebebini de dokuz aylık olmasına bağlamıştır. Sadece on sayısının tam, kâmil bir sayı olduğuna inanmıştır.¹⁶¹

Bu kitâbuñ bâbı niçün oldı on

Degme bâbuñ dâsitânı geldi on

Niçün ondur bu kitâbuñ tertibi

Niçün on üzre urıldı terkibi

Niçün oldı uşbu iş eydem saña

Dut kulaguñ bir dem uht bendin yaña

Gördüm ol Kur'ân'da Allah söylemiş

On kez añmış dâstların medheylemiş

Yine on kez dâstların ögmiş-durur

On dahı düşmanları sögmiş-durur

İşid ol dâst medhini niçe'ydügin

*Kim bilesin bu hikâyet ne'ydügin*¹⁶²

Yavuz'a göre Garib-nâme, “açıldıkça genişleyen ve genişledikçe büyüyen” bir eser olarak değerlendirilen buna karşın bütünü içerisinde nizamını ve intizamını yitirmemekte ve her satırında insanı daha fazla içine çekmektedir. Garip – name'nin temel niteliği olarak değerlendirilen bu husus, Âşık Paşa'nın geniş düşünce yapısının, ibret dolu değerlendirmelerinin, hayal gücünün sınırsızlığının, görüşlerindeki inceliklerin ve hikmet yönünün ortaya konulmasının bir göstergesi olarak

¹⁶¹ Mihriban Bülbül, “Âşık Paşa'nın Garib-nâme'sinde İnsan Eğitimi ile İlgili Unsurların İncelenmesi.” İzmir: Yy, 2004

¹⁶² Yavuz, “Âşık Paşa: Garib – nâme”, s. 527.

yorumlanmaktadır.¹⁶³ Garib-nâme’de bu bağlamda, her daim ilmi titizliğe önem vermiş olan Âşık Paşa’nın bu yönünün ortaya konulması açısından önem arz etmektedir. Belirtilen bu nitelikleri doğrultusunda, “bir benzerinin yazılması asla mümkün olamayacaktır” şeklinde değerlendirilen Garib-nâme, bu belirlemenin Âşık Paşa’nın kendisi tarafından yapılmış olunması nedeniyle bu isimle adlandırılmıştır denilebilir.¹⁶⁴

Garib-nâme’de bazı beyitler, ya aynen ya da az çok değiştirilerek tekrar edilmiştir ki, bu durum eserin hacimli olmasını beraberinde getirmiştir. Bununla birlikte her kıssanın başında ve sonunda benzer ifadelere yer verildiği görülmektedir. Genel olarak açık ve sade bir anlatıma sahip olan eserde dikkat çekici olan bir diğer husus da, Arapça ve Farsça tamlamalara sadece gerek duyulan hallerde ve çok az yer verilmiş olmasıdır. Bu doğrultuda beyitlerin birçoğunda Arapça ve Farsça kelimelere hiç yer verilmemiş ve yer verilen kelimelerin de belirli bir ölçü dâhilinde kullanılmasına özen gösterilmiştir.¹⁶⁵

Garib-nâme’de ayrıca, bugün kullanımdan kalkmış olan kelimelerle seyrek de olsa Eski Türkçedeki bazı eklerin kullanıldığı da görülmektedir. Bununla birlikte Âşık Paşa eserinde ilmi ölçülere uygun olarak pek çok yeni kelimenin de türetilmesi adına hareket etmiştir.¹⁶⁶

Garib-nâme ile ilgili olarak ifade edilen en önemli özelliklerden bir diğeri de eserin farklı şekillerinin mevcut olmasıdır. Zira başka yazarlar tarafından düzenlenerek aynı isimler altında farklı eserler oluşturulmuş ya da eserde yer alan bölümler alıntılanarak yayımlanmıştır. Örneğin; Cambridge Üniversitesi Kütüphanesi’nde Or.223(7) Numara’da kayıtlı olan “Esrar – ı Hakayık ve Rumuz – ı Dekayık” adlı eser, bu şekilde kaleme alınmış olan eserler arasında değerlendirilmektedir.¹⁶⁷

Garib-nâme’nin önemli olarak nitelendirilen bir diğer özelliği de, eserin tercüme değil telif bir eser olmasıdır. Bu durum neticesinde Türk – İslam Edebiyatı’nın Arapça ve Farsça eserlerin tercüme edilmesi ile başladığına yönelik yargının yanlış olduğu anlamına gelmektedir. Bu bağlamda Türklerin İslamiyet’i kabul etmeleri ile birlikte

¹⁶³ Yavuz, “Osmanlı Devleti”, s. 126.

¹⁶⁴ Ergun, s. 73.

¹⁶⁵ Çelebioğlu, “Türk Edebiyatında Mesnevî”, s. 47.

¹⁶⁶ Yavuz, “Osmanlı Devleti”, s. 128.

¹⁶⁷ Okuyucu, s. 201.

inanç dairesi içerisinde edebi eserler üretilmeye başlandığı ve Türk – İslam Edebiyatı'nın da bu temelde şekillendirildiği görülmektedir.¹⁶⁸

Garib-nâme, tasavvufi bağlamda Hakk'a kavuşmanın sırlarının verilmesi bakımından da önem arz eden bir eser olarak değerlendirilmektedir. Yine eserin adının Âşık Paşa tarafından “Garib-nâme” olarak seçilmesinde; dünyanın bir gurbet yeri olarak görülmesinin ve âleme bakıldığında birçok ibret verici hususla karşılaşılması adına bunların toplanılarak esere aktarıldığı söylenebilir.¹⁶⁹

Garib-nâme'nin Türk edebiyatında önemli bir yeri olan *Mevlid* üzerinde büyük etkisi vardır. Gerçekte bazı söyleyişler, ya kısmen değiştirilerek veya aynı şekilde Süleyman Çelebi tarafından *Mevlid*'e alınmıştır. Bu durumu,

Allah adın eytlüm evvel ibtidâ

Andan oldu ibtidâ vü intihâ

şeklinde, daha *Garib-nâme*'nin ilk beytinden itibaren görmeye başlarız.¹⁷⁰

1.4.1. Âşık Paşa'nın Garib-Nâme'sinde Birlik Fikri

Âşık Paşa'nın yaşadığı dönem Anadolu'da Türk nüfusunun yeni göç dalgalarıyla arttığı, Anadolu'da Moğol zulmü, bozulan bir yönetim ile Anadolu'da Selçuklu devlet adamlarının birbirleriyle mücadeleleri, iktisadî çöküntü, isyanlar, kargaşa ve dolayısıyla da halkın perişanlığı görülür. Çocukluğu ve gençliği böylesi bir ortam içinde geçen Âşık Paşa, aldığı eğitim gereği devrindeki olay ve gelişmelere dini ve tasavvufi açıdan bakar ve değerlendirir. İslâmiyeti kabul etmiş, ancak onu aslından yani Kur'ân-ı Kerim'den okuyacak ve anlayacak düzeyde bilgi sahibi olmayan göçebe, yarı göçebe veya yerleşikliğe geçse de eski yaşamındaki özellikleri kaybetmemiş Türk topluluklarına, onların anlayacağı bir dil ve üslûpla insanca yaşanası bir düzeni önermektedir. İnsanları ikna etmede somut olaylardan örnekler verir. Tasavvufu siyasî, dünyevî; yani çağının insanına yaşanabilir, yaşanması gereken bir düşünce olarak sunar. Amacı birliği,

¹⁶⁸ Abdülbaki Gölpınarlı, “Âşık Paşa'nın Şiirleri”, s. 99.

¹⁶⁹ Amil Çelebioğlu, *Muhammediye: I – II*, MEB Yay. İstanbul 1996, s. 45.

¹⁷⁰ Yavuz, “Âşık Paşa: *Garib – nâme*”, s. 535.

bütünlüğü, barışı, huzuru, aynı dili ve inancı paylaşan insanlar arasında tesis ederek dışarıdan gelebilecek her türlü tehlikeye karşı koyabilecek gücü oluşturmaktır.¹⁷¹ Tasavvufî mesaj çoğunlukla birlik üzerine kurulmuştur. Âşık Paşa bu birlik düşüncesini Garib-nâmen'in birinci bölümünde, on destan halinde ayrıntılı olarak işlemiştir.

Âşık Paşa, birlik fikrine dinî ve tasavvufî mana yanında, politik ve sosyal, hatta pratik bir anlam da vermiştir. Âşık Paşa, birlik fikrine vermiş olduğu bu mana ile âdeta Osmanlı Türklerinin kurmuş oldukları cihan devletinin ideolojik ve metafizik temelini hazırlamıştır.¹⁷² Bu temellerin üzerinde de Osmanlı Devleti kurulmuştur.¹⁷³ Devrinin ideologu olan Âşık Paşa, halkı ikna etmek için fikirlerini örneklerle destekler.

1.4.1.1. Birlik Fikri Doğrultusunda Ayetleri Yorumlaması

Birlik ve beraberlik fikri, “vahdet” anlayışı temelinde Âşık Paşa tarafından Garib-nâme'de önemle yer verilen hususlar arasında yer almaktadır. Sosyal açıdan dağınık bir toplumda yaşamış olmak bakımından Âşık Paşa birlik ve beraberlik fikrine çok önem vermiş ve Garib-nâme'nin birinci bölümü'nde yer alan on kıssanın tamamını “bir” olanlara ayrılmış olması da, Âşık Paşa'nın bu fikre ne denli önem verdiğinin bir göstergesi olarak değerlendirilebilir.

Beşinçi dâsitâm bâb-ı evvelden

Beyân ider kim hak ta'âlâ ellerde

Dürlü hikem gizledi ve hil'at-ı

Üslük yedeke fî-ceybike aña geydüirdi

Birlik aslından diyem bir söz daki

Gönlüñe yaz bu sözi her dem okı

¹⁷¹ Mustafa Sever, *Milli Folklor*, 2008, Yıl 20, Sayı 78, s.30.

¹⁷² Kaplan, s. 148.

¹⁷³ Noyan, s. 12.

Ger bu sözi cân-ıla diñleyesin

İlm ü ‘ibret ne’ydügin añlayasın

Âdemüñ cismi kitâbdur kamusı

*Göñül içre yazlu-durur ma ‘nisi*¹⁷⁴

dizeleri ile başlayan kıssasında, birlik ve beraberlik fikrini değerlendirirken kozmolojik delillerden hareket etmiştir. Bu noktada kozmolojik delil olarak ifade edilen “eller”, hem işlevleri hem de senkronize çalışmaları doğrultusunda Âşık Paşa tarafından dikkat çekici bulunmuş ve tek elle yapılacak hiçbir işin amacına ulaşamayacağı ve bir işin amacına ulaşabilmesi için mutlaka iki elle yapılması gerektiği anlayışı üzerinde durulmuştur.¹⁷⁵ Bu nedenle Yüce Allah’ın insanı iki elle yarattığını belirten Âşık Paşa, ancak iki elin aynı doğrultuda kullanılması neticesinde insan için yararlı işler yapılabileceğini belirtmiştir. Bu çerçevede Âşık Paşa; eğer eller senkronize ve intizamlı bir şekilde kullanılmamış olunursa ya da bu anlayışın dışında kullanılmak adına hareket edilirse, yaradılış amaçlarının dışında kullanıldıklarından gereğince hareket etmiş olamayacaklar ve fayda sağlamayacaklardır demektedir.¹⁷⁶

Garib-nâme’de insanların da eller gibi birlik ve beraberlik içerisinde hareket etmeleri gerektiğini belirten Âşık Paşa, ancak herkesin birlik içerisinde olduğu bir toplumda ulaşılacak istenilen hedeflere ulaşılabilmesini ifade etmiştir. Bu belirlemesini Kur’an – 1 Kerim’de¹⁷⁷ yer alan Kasas Suresi / 28 – 32. ayetleriyle desteklemiştir.¹⁷⁸

¹⁷⁴ Yavuz, “Âşık Paşa: Garib – nâme”, s. 41

¹⁷⁵ Âşıkpaşaoğlu Tarihi, s. 79.

¹⁷⁶ Yavuz, “Osmanlı Devleti”, s. 131.

¹⁷⁷ Kur’an-ı Kerim ve Açıklamalı Meali, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2001.

¹⁷⁸ Doruk, s. 174.

1.4.1.2. Âşık Paşa'nın Birlik Fikrini İnsan Badeninden Örnek Vererek Açıklaması

Âşık Paşa halkı ikna edebilmek için en cahil insanın dahi anlayabileceği örnekler seçer, bu örnekler çoğu zaman insanın kendisi, organları ve yakın çevresidir.¹⁷⁹

Âşık Paşa birliğin önemini vurgulamak için birinci bölümün dördüncü destanında insanın dış dünyaya açılan pencereleri olan gözleri ele almaktadır. Birlik içinde olanlar, birlik içinde hareket edenler, toplumun geleceği, huzuru, güveni ve devamı için olaylar karşısında bir bütün olmayı başarabilenler, en güçlü sarsıntıda dahi birbirlerine sımsıkı sarılıp ayakta kalabilenler, dış dünyadan gelen etkilere birlikte tepki veren sağlıklı iki göz gibidirler.¹⁸⁰

Hiç iki göz iki yana bakamaz

Eyle bitmişdür biri birni komaz

İkisi bile bakar saga sola

Bilelikdedür nice kim var ola

Uyhuya varsa dahi bile varur

Uyanıcak yine bile uyanur

Aglyacak ikisi ağlar bile

*Dinse dahi hem yine diner bile*¹⁸¹

Âşık Paşa, I. Bölümün dördüncü destanında birlik fikrini açıklarken bu defa elin parmaklarından faydalanır. Onun ifadesine göre elin parmakları birbirine eşit değildir.

¹⁷⁹ Mahmut Şarlı, "Garib-nâme'de Bulunan Ayet ve Hadislerin Kullanılış Amacı", *EÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* sayı:9, Yıl 2000 s.144

¹⁸⁰ Beyhan Kesik, "Garib-nâme'de İnsan ve Bazı İnsani Değerler" *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* Volume 5/1 Winter 2010 s.1174

¹⁸¹ Yavuz, "Âşık Paşa: Garib – nâme", s. 40

Ama bir araya geldikleri zaman her işi başarırlar. İnsanlar da her biri ayrı bir meşreb ve meslektedirler ama bir araya gelince toplumu ve medeniyeti meydana getirirler.¹⁸²

Kimi yohsul kimi baydur kimi bek

Kimi âsûde kimi darta emek

Kimi câhil kimi âmdur kimi has

Kimisi bu ortada has-ül-havas

Kimisinün ilmi var bilür hayal

Kimisi gelür sorar andan sual

Kimisi zâhid kimi fâsık durur

Kimisi Hak yolma âşık durur

Her birinün gönli bir nesne sever

Değme bir dilek dutmuş kovar

İkisinün bir degüldür halleri

*Biriküben bile gitmez yolları*¹⁸³

Bunlar bir elin parmakları gibi ayrı yönler gösterirler. Bir araya gelmedikçe dirliğe ulaşamazlar. Parmaklar gibi insanlar da birleşince güç kazanırlar. Âşık Paşa insanın bu hikmeti görmesi için, kendi eline bakmasının yeteceğini söyler. Aynı metinde, parmakların aynı koldan çıkmalarına paralel olarak insanların da aynı kaynaktan çıkmış oldukları, sonra dağıldıkları, fakat yukarıda verilen örneğe göre tekrar birleşmeleri gerektiği fikri vardır.¹⁸⁴

¹⁸² Kaplan, s.152

¹⁸³ Yavuz, "Âşık Paşa: Garib – nâme", s. 41-42

¹⁸⁴ Kaplan, s.155.

Birinci bölüm ikinci destanda da peygamberler ve velilerden söz etmekte ve burada da birlikten bahsetmektedir. Âdem'den Muhammed'e kadar gelen peygamberlerin ayrı ayrı isimlere sahip olmalarına rağmen birlik içinde tek vücut oldukları belirtilerek çokluk içinde birlik mesajı verilir.¹⁸⁵ Bu birlik içinde; Âdem ayaktır. Dünyaya önce o gelmiş ve bunca yıl halkı o yönetmiştir. Bir gemi yaparak insanlığı kurtaran Nuh el, Tanrı ile konuşan Musa dil, Halil göz, Davud kulak, göz yumunca deniz geçen ve bütün hayvanların dilini bilen Süleyman gönül, ölüleri diri kılan İsa ruh, güzelliği ile Mısır şehrini toylayan Yusuf yüz, peygamberlerinin sonuncusu olan Muhammed ise başdır. Peygamberlerin hepsi bir iş için gelmekle beraber, hepsinin maksadı birdir ve birbirlerini tamamlarlar.¹⁸⁶

Yüz bin ü yigirmi dörd bin enbiyâ

Dörd yüz ol kırk dörd tabakat-ı evliyâ

Birlik içre cümlesi bir cismidi

Cism içinde bunca diirlü ismidi

Her birinün bir şekil ahvalleri

Birlik içre biriküpdür halleri

Baş gibi vü göz gibi kulak gibi

Dil gibi hem el ü hem ayak gibi

Her birisi bir şekil yumışdedür

İllâ baksan kamusu bir işdedür (...)

Kamular a'zâ-yıdı ol basdurur

*Hak yolunda birikip yoldas durur*¹⁸⁷

¹⁸⁵ Ayşe Büyükyıldırım, “Âşık Paşa'nın Garib-nâmesinde İnsan Bedeniyle İlgili Benzetmeler”, *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* Volume 4/2 Winter 2009, s.172.

¹⁸⁶ Kaplan, s. 152.

¹⁸⁷ Yavuz, “Âşık Paşa: Garib – nâme”, s. 34.

1.4.1.3. Âşık Paşa'nın Birlik Fikrini Oğuz Kağan Destanından Örnek Vererek Açıklaması

Âşık Paşa örneklerini zaman zaman Türk destanlarından da seçer. Mesela dokuzuncu destanda birleştirilmiş okların kırılmayacağını anlatan hikâye, Oğuz Kağan Destanı'ndan alınmıştır. Kaplan'ın da belirttiği gibi Fuad Köprülü, İslâm Ansiklopedisi'ne yazdığı Âşık Paşa maddesinde bu hikâyenin Oğuz Kağan ile Cengiz'e izafe edildiğini belirtir. Tamamıyla dünyevî, politik ve sosyal bir mâna taşıyan bu hikâye Âşık Paşa'nın, birlik fikrini savunurken, sadece İslâm tasavvufundan değil, cihan devleti kurma idealini güden eski Türk geleneğinden de faydalandığını göstermektedir.¹⁸⁸

Birliğin gücü, bir zamanlar hüküm sürmüş, hükümdarın yaşlılığında oğullarını yanına çağırıp onlara vermiş olduğu öğütlerle anlatılmaktadır. Otuz oğul sahibi olan bu hükümdar, bir gün oğullarına birer ok getirmelerini söyler. Oğullarından, getirdikleri okları kırmalarını ister. Oğulları bu sözün üzerine okları çok rahat bir şekilde kırarlar. Hükümdar, daha sonra birer ok daha getirmelerini söyler. Oğullarının getirdikleri otuz oku bir araya getirir ve bir ipe bağlar ve tekrar kırmalarını ister; fakat oğullarından hiçbiri, birleştirilen okları kırmayı başaramaz ve bunun üzerine birlikten kuvvet doğacağını, bir olanların dağılmayacağını, birliğin sonsuz mutluluk kaynağı olduğunu söyleyerek çocuklarından birlik içinde olmalarını ister.¹⁸⁹

Bir zamânda var-ıdı bir nâmdâr

Saltanat sürmiş-idi çok rûzigâr

Eytdi irte kamu hâzır oluñuz

Her biriñüz bir ok alup gelüñüz

Eytdi oklu okuñuz sîñ göreyüm

Aña lâyık size öğüt vireyüm

¹⁸⁸ Kaplan, s. 158.

¹⁸⁹ Kesik, s. 1175.

Sıdılar oklu okun söylediler

Ne dir-iseñ imdi söyle dediler

Eytdi varuñ getürüñ bir ok daki

Baña virüñ bu kez ol otuz okı

Otuz okı cem " idüp dutdı bile

Bagladı başdan başa bir ip-ile

Her biri güçlü güçin sınıdılar

Niçe kim cehd itdiler sınıdılar

Kanda kim olur-ısa yalñuz kişi

Her makâm içre sınımakdur işi

Âşık Paşa bu hikâyenin sonunda ihtiyar hükümdarın ağzından sadece çağının insanına değil, bugün bizlere de şu öğüdü verir:

Ataları eytdi iy oğlanlarum

İy yüregüm kanları iy cânlarum

Bu öğüt tapdur ahır dutanlara

İkilik kop birlige bitenlere

Kim ol ok yalñuz-iken hiç döymedi

Çün birikdi hiç kimesne koymadı

Pes bilüñ yalñuz kişi güçsüz olur

Birikenler devleti uçsuz olur

Kanda kim olur-ısa yalnız kişi

*Her makâm içinde sınımdur işi*¹⁹⁰

1.4.1.4. Âşık Paşa'nın Birlik Fikrini Tabiattan Örnek Vererek Açıklaması

Âşık Paşa, birlik içinde olan toplumların sahile vuran dalganın tekrar okyanusa geri dönüp okyanusla kucaklaşması gibi sonsuza kadar mutluluk içinde olacaklarını; Birliğini muhafaza edemeyen milletlerin ise okyanustan kopan dalganın kayalarda parçalanması gibi felâkete sürükleneceklerini ve su damlası gibi dört bir yana dağılacaklarını anlatır:

Pes bilüñ birlikdedür Hak rahmeti

İkilikte kodı cümle zahmeti

Bir deñizdendir kamu sular kişi

Tagıluben dutdılar tağı taşı

Katre katre degme yirden çıkdılar

*Yüz urup yine deñize akdılar*¹⁹¹

Bir pınarın denize ulaşmadan yok olması gibi, birlik içinde olmayan toplumlar da tarih sahnesinden silinmeye mahkûmdurlar. Birlik içinde olan toplumlar ise pınarların birleşmesi sonucu meydana gelen büyük bir ırmağın dağları, taşları aşarak kükremiş bir şekilde devamlı olarak denize akması gibi sonsuz bir yaşam süreceklerdir:¹⁹²

Ne kadar güçlü olursa bir pınar

Deñize yol iltemez yire siñer

¹⁹⁰ Yavuz, "Âşık Paşa: Garib – nâme", s. 49.

¹⁹¹ Yavuz, "Âşık Paşa: Garib – nâme", s. 40.

¹⁹² Kesik, s. 1173.

Kendü gibi bir suy-ıla irişür

Birlik eylep anuñ-ıla karışur

Birliğ-ile şol kadar kuvvetlenür

Kim ulı ırmaga degin katlanur

Zîra kim ırmak suyu kuvvetlüdür

Kamu akan sudan ol devletlüdür

Yaz u kış şöyle akar eksilmedin

*Deñize girür yolu kesilmedin*¹⁹³

Garîb-nâme’de tabiat unsurlarıyla birlik fikrine çarpıcı örneklerden biri de değirmen bahsinde yer almaktadır. Değirmenin yapılmasında dokuz nesne bir araya gelmiştir. Değirmenin buğdayı öğütebilmesi için çark, iğ, tas, su, yer, alt tas, oluk, sepet, çakıldak denilen dokuz unsurun tamamının çalışır durumda olması gerektiği belirtilir. Düzenin işleme için bütün unsurlar yerli yerinde olmalı ve aynı amaca hizmet etmelidir. Bir tekinde oluşacak bir kusurun bütününe etkileyeceği ifade edilerek birlik ve beraberliğin önemine vurgu yapılmaktadır.

Gördüm anı kim tokuz nesne tamâm

Düzilüpdür bilür anı hâs u ‘âm

Biri perdür biri igdür biri taş

Biri sudur birisi şol yir ü taş

Biri olukdur ki su andan iner

Ol inicek bu degirmen hî döner

¹⁹³ Yavuz, “Âşık Paşa: Garîb – nâme”, s. 43.

Biri bugdaydur sepetdür hem biri

Öginince ol-durur bugday yiri

Hem çakıldakdur biri hî çaldırar

Ol-durur bu bugdayı her dem sürer

Uşbu tokuz nesne kim bir adı var

Şol degirmen didüğüñ oldur i yâr

Bu tokuzdan ger biri eksük ola

*İşlemeye ayrugı bâtil kala*¹⁹⁴

Âşık Paşa, birinci bölümün sekizinci destanda yine birlik fikri ele almakla beraber, burada verilen örnek öncekilerden farklı bir anlam taşır. Tabiatı ve hayatta öyle şeyler vardır ki, bunlar, bir araya geldikleri zaman, hiç birinde bulunmayan bir sonuç doğururlar. Âşık Paşa, çakmaktan hareket ederek, bugün ilim sahasında önemli bir yer tutan sentez, karşılıklı tesir, ortak netice fikrine ulaşır. Âşık Paşa bu fikri bir hikâye ile şöyle ortaya koyar:

Bir gün Kâbe'ye giden bir Arap, tesadüfen kervandan ayrılır ve tek başına kalır. Gece, deniz kıyısında üşür, bir ateş yakmak ister. Yanında taş ve kav vardır. Çakmağı çakarken kendi kendine acaba ateş bunların hangisindedir diye sorar. Tek basma ne taş, ne de kav Araba istediği ateşi temin eder. Arap taşı çaktıktan sonra çıkan kıvılcım kavı yakar ve ancak bu suretle ateş temin edilir. Âşık Paşa bundan şu dersi çıkarır:¹⁹⁵

Şol nesne kim şöyle katı taşdurur

Taş u hem demür ü hem ağaçdurur

¹⁹⁴ Yavuz, "Âşık Paşa: Garib – nâme", s.395

¹⁹⁵ Kaplan, s. 157

Bunların birikmeği nur koparur

Kim karanu yüzlere aydın virür

Ger ola bir kaç gönül birlik kıla

*Gel kıyas it sen anı kim ne bula*¹⁹⁶

Birlik hakkındaki bu mesajlardan sonra insana düşen görev ise birliğin erdemini iyice kavramak, birlik, beraberlik içinde olmayı ve birlik içinde hayat sürmeyi amaç edinmektir; çünkü birlik, toplumların karanlık dünyasına ışık saçan bir nurdur:

Âkıl-ısañ birlige ulaşıgör

*Ne ki devlet var-ısa birlikdedür*¹⁹⁷

Bunlaruñ birikmegi nûr koparur

*Kim karañu yirlere aydın virür*¹⁹⁸

1.4.2. Âşık Paşa'nın Garib-Nâmede Alplık Üzerine Vurgu Yapması

Alp kelimesi, eski ve yeni birçok Türk lehçelerinde kahraman, cesur, zorlu, yiğit gazi manâlarında bir kelimedir. Şahıs ismi olarak kullanıldığı gibi, bir sıfat, bir unvan ve kabile teşkilatı içinde askeri bir asalet zümresinin adı olarak da kullanılmıştır.¹⁹⁹ Alp'in anlamı içinde, kahraman cesur, yiğit manaları Türklerde özellikle Türk idarecisinde aranan niteliklerdendir. Beyliğin ilk şartı olarak görülmektedir.²⁰⁰

Âşık Paşa'yı, Osmanlı devleti kurulduğu zaman bütün eğitim öğrenimini tamamlamış bir âlim ve edip olarak görmekteyiz. Bu itibarla o, devrinin tek ideologu olarak karşımıza çıkar. Her sınıftan insana söz ve eserleri ile yol gösterir. Fikir ve kalem yönü

¹⁹⁶ Yavuz, "Âşık Paşa: Garib – nâme", s.48.

¹⁹⁷ Yavuz, "Âşık Paşa: Garib – nâme", s.40.

¹⁹⁸ Yavuz, "Âşık Paşa: Garib – nâme", s.48.

¹⁹⁹ Fuat Köprülü, "Alp", *Meb İslâm Ansiklopedisi*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1965, C. 1, s.379

²⁰⁰ Kemal Yavuz, "Osmanlı Devleti'nin kuruluş yılları Şairlerinden olan âşık Paşa'da Ordu Fikri ve Alp Tipi", *Osmanlı, Yeni Türkiye Yayınları*, C. 9, s. 554.

ile o günün idarecilerinin yanında yer alarak gelecek Türk devletinin her bakımdan temellenip şekillenmesinde rol oynar. Padişahsız ülkenin yasa boğulacağını söyler. Padişahlıkta soy temizliği, cömertlik, cesaret, adalet gibi esaslara işaret ederken kurulacak orduda alplığın dokuz şartını da sıralar ve bunların âlimlerde bulunması gereken özelliklere tamamlar. Bu özellikler; Sağlam yürek, güçlü kol, iyi at, özel bir kıyafet(zırh), okla yay, keskin kılıç, süngü ve uygun bir arkadaştır.²⁰¹

Âşık Paşa, Garib-nâme’de insan ve toplum hayatının her noktasında fikirler beyan eder. İnsanın nasıl olması gerektiğini, tasavvufi hayatın uyusukluk olmadığını ve gazilik duygusunu en üst seviyede herkesin yaşamasını öğütler Bu anlamda üzerinde durduğu konulardan birisi de ”alplık” tır. Mine Mengi’nin “Garib-nâme’de Alplık Geleneğiyle İlgili Bilgiler”²⁰² adlı makalesindeki tespitler çok önemlidir.

Âşık Paşa, alplığı dünya alplığı ve din alplığı olarak ikiye ayırarak iki ayrı bölümde incelemiştir.

1.4.2.1. Dünya Alplığı

Önce dünya alplığını ele alarak bir kimsenin düşmanlarının yüreğini titreten bir alp olabilmesi için dokuz nitelik ve alete ihtiyacı vardır. Âşık Paşa, bu dokuz niteliği şöyle sıralar: Sağlam yürek, güçlü kol, iyi at, özel bir kıyafet(zırh), okla yay, keskin kılıç, süngü ve uygun bir arkadaş.²⁰³

1. Sağlam yürek: Âşık Paşa’ya göre alp, bileği sağlam, yüreği korkusuz olan ve bu haliyle düşmana korku salan olmalıdır. Zira alperenin yüreği, bütün ordunun da direğidir. Cesaretli olmayan kişiden alp olmaz.

Kişi alp olmaklığa âlet aña

Ne gerekdür eydeyüm bir bir saña

²⁰¹ Kemal Yavuz, ”Anadolu’da Başlayan Türk Edebiyatında Görülen İlk Miraçnameler: Aşık Paşa ve Miraçnamesi”, *İlmi Araştırmalar Dergisi*, Sayı:8, 1999, s. 247.

²⁰² Mine Mengi, “Garib-nâme’de Alplık Geleneğiyle İlgili Bilgiler”, TDAY-Belleten 1985, s.481.

²⁰³ Günşen, s. 81.

Aña elbette tokuz nesne gerek

Evveli şol kim ola muhkem yürek

Ürkmeye hiç nesneden kaypınmaya

Muhkem ola yağı görüp sınımaya

Alp eren oldur kim anuñ yüregi

Ola cümle leşkerüñ ol diregi

Yüregi muhkem kişi oldı dilir

Yagıya heybet bıragur hemçü şır

Pes yürekdür alplıguñ ilk âleti

Anuñ-ıla olur alplık hâleti²⁰⁴

2. Kuvvet: Alplerin ihtiyacı kuvvettir. Eğer bir kimsenin kolunda ve vücudunda güç ve kuvvet yoksa ondan alp olamaz. Sayısız kuvvetli yiğitlerle vuruşacak olan alperenin, pazusu sağlam, bedeni sağlam ve kuvvetli olmalıdır.

Hak çü virdi ilk aña muhkem yürek

Pes ikinci, bâzuda kuvvet gerek

Bâzusında kuvveti olmaz-ısa

Alp olamaz tende gücü az-ısa

Alp erende kuvvet olmak yaraşur

Zîra çok kuvvetlülerle urışur

²⁰⁴ Yavuz, “Âşık Paşa: Garib – nâme”, s.430

Bâzuda kuvvet gerekdür elde güç

Yagrını muhkem ola vü bilde güç

Alp eren güçlü gerek kim armaya

Güçsüz olsa alplığı başarmaya²⁰⁵

3. Gayret: Alperene gayret gereklidir. Çünkü alp hem kişisel hem de toplumsal onurunu korumak zorundadır. Zira bu onuru uğruna canından geçmesini bilmelidir. Yani alp için kutsal bildiklerini koruma gayreti gerekir.

Pes bilüñ gayret-durur yigrek hüner

Alplığı başarmaya gayretsüz er²⁰⁶

4. At: Alpin dört bir tarafa koşup yetişebileceği atının bulunmasıdır. Âşık Paşa, dini-mitolojik kahramanların adlarından ve atlarından bahseder. Hz. Hamza'nın "Aşkar", Hz. Ali'nin "Düldül", İranlı kahraman Zaloğlu Rüstem'in "Rahş" adlı atlarının olduğu gibi. Zira bütün alplar, şan ve şöhretlerini atları ile elde ederler.

Alplığı er ne'yle eyler at-ıla

Alp ere key at gerek kim atıla

Nitekim hamza binerdi Aşkar'a

Hem binüt olmışdı Düldül haydar'a

Rüstem'ün Rahş adlu atı var-ıdı

Eyle bil kim kendüziyle yâr-ıdı

Pes gerekdür alp ere bir lâyık at

Alplaruñ adın çıkaran bayık at²⁰⁷

²⁰⁵ Yavuz, "Âşık Paşa: Garib – nâme", s.430.

²⁰⁶ Yavuz, "Âşık Paşa: Garib – nâme", s.431.

5. Zırh: Kılıcın kesmediği, okun delmediği özel bir kıyafet. Böylece alpin savunma silahına geçer.

At dahı oldı bu kez bir ton gerek

Kim anuñla örtile karın yürek

Ger ururlarsa kılıçla kesmeye

Katı yaydan ok dokınsa geçmeye

Hem görenler heybet ala karşıdan

Aña karşı durımaya korkudan²⁰⁸

6. Ok ile yay: Zırhını giyen er kişi, ok torbasını beline bağlamalı, eline de okla yayını almalıdır.

Pes bişinçi âlet alpa ton-durur

Alpa alplık adını ton bildirür

Tonı oldı biligin daksun bile

Okını vü yayını alsun ele

Yayı iyi gerip, uzağa atmak Tanrı vergisi olan bir hünerdir. Alp kişi bu hünlerden de nasibini, almalıdır.

Katı yay çekmek ü uzatmak ere

Key hünerdür kime kim Tañrı vire

Alp kişi yayısuz yaraşmaz yağıda

Yay-ıla ol niçe dirnek tağıda

²⁰⁷ Yavuz, "Âşık Paşa: Garib – nâme", s.431.

²⁰⁸ Yavuz, "Âşık Paşa: Garib – nâme", s.431.

Alplara pes yay key âlet-durur

*Düşmana karşı okı ol atdurur*²⁰⁹

7. Kılıç: Alplık için keskin kılıcın önemine değinilir.

Yayı oldu ger kılıç olmaz-ısa

*Düşmana ol kılıcı salmaz-ısa*²¹⁰

8. Süngü: Bir başka savaş aleti olan süngünün de olması gerektiğini işaret eder.

Kılıç oldu, alp elinde süñü yok

Süñü işin işleyemez kılıç ok

Alp elinde süñü yavlak yaraşur

Erüñ alpı ilk süñüyle vuruşur

Süñü sekzinçi âletidür alp erüñ

*Pes süñüsi olsa gerek alplaruñ*²¹¹

9. Arkadaş: Âşık Paşa, alplığın gereği bu sekiz özellik ve aleti saydıktan sonra, alpın dokuzuncu ihtiyacının arkadaş veya dost olduğunu belirtir.

Cümle âlet oldu bu kez yârı yok

Bile ardınça yorır dildârı yok

Çün kafâdâr olmaya pes n'eyleye

Dört yanını kendü niçe bekleye

²⁰⁹ Yavuz, "Âşık Paşa: Garib – nâme", s.431.

²¹⁰ Yavuz, "Âşık Paşa: Garib – nâme", s.431.

²¹¹ Yavuz, "Âşık Paşa: Garib – nâme", s.432.

Bil ki alplık yalnuz olmaz iy safâ

Nitekim yalnuz degüldi Mustafâ

Hak aña virmiş-idi feth-i mübîn

Anuñ elinde açıldı uşbu dîn

Alplara tokzunçı âlet yâr-durur

Düşmanı yâr kuvvetiyle arıdur²¹²

Âşık Paşa, dünya alplığını bu beyitlerle tasvir ettikten sonra, geriye kalan yüz beyit içinde de din alplığını ele alır.

1.4.2.2. Din Alplığı

Dünya alplığında olduğu gibi, din alplığın da dokuz şart vardır. Bunlar sırasıyla velayet, riyazet, kifayet, aşk, tevekkül, şeriat, ilim, himmet ve doğru arkadaştır.

1. Velilik: Âşık Paşa'nın din alplığı için önerdiği ilk şarttır. Âşık Paşa, veliliğin Allah vergisi olduğunu, ruhunda Tanrının dostluğunu bulan kişi için dünya ve ahret kaygısına gerek olmadığını söyler. Veliliğin yanı sıra Garib-nâme'de din alplığı için riyazetin yani kişinin dünyevi isteklerinde, maddeden kopabilmesinin, hırs ve tamahtan kurtulabilmesinin gereğine değinir.

İlk velî olmak gerekdür ol kişi

Kim anuñla başa ilte her işi

Ol vilâyet tahtını kâyim duta

Lâcerem kim her ne oynarsa uta

²¹² Yavuz, "Âşık Paşa: Garib – nâme", s.431.

Ger vilâyet olmasa anda 'ayân

Dîn yolında alp degül bellü beyân

Evlüyâdur ol kim aña korku yok

Dünyada hem âhiretde kaygu yok...²¹³

2. Riyazet: Garib-nâme'de din alplığı için kişinin hırs ve tamahtan kurtulabilmesinin yani dünyevi isteklerinden kopabilmesinin, gereğine değinir.

İmdi gör ne 'ymiş ikinci âletin

Şoldur ol kim üze nefsiñ tâkatın

Ol riyâzetedür erenler dirligi

Dîn içinde ol belürtdi erligi

Kimde kim yoksa riyâzet er degül

Anuñ-ıçun nefsiñi yiñer degül

Çünkü kendü nefsiñi ol yiñmeye

Dîn içinde niçe alplık eyleye²¹⁴

3. Kifayet: Âşık Paşa, her bir işi kontrol altına almayı amaçlar.

Geldük imdi ol üçinçi âlete

Kim anuñla geldi her iş hâlete

Ol kifâyetdür ki başlarda olur

Anuñ-ıla her bir iş zabta gelür

²¹³ Yavuz, "Âşık Paşa: Garib – nâme", s.433.

²¹⁴ Yavuz, "Âşık Paşa: Garib – nâme", s.434.

Ger kifâyet olmayaydı enbiyâ

*Halkı niçe ündeyeydi Tañrı 'ya...*²¹⁵

4. Aşk: Âşık Paşa, dinde coşku olmaksızın amaca varılamayacağını, din alplığı için ilahi aşkın gereğine değinir.

İmdi dördinç âlete geldük bu kez

Ol dahı ne 'ydüğini bildük bu kez

Bindiler 'ışk atına dîn alpleri

Karşularna durmadı hergiz çeri

'Işk-ıla açıldı âhir uşbu dîn

'Işk elinde fânî oldı kibr ü kîn

Yire göge irdi yitdi 'ışk eli

'Işk ayagından yıkıldı nefis ili

'Işk ulu âlet-durur dîn alpına

*Bahtulu ol cân kim ol 'ıška bine*²¹⁶

5. Tevekkül: Garib-nâme'de din alpı için tevekkülün gereğinden söz eder. İnsan, dünyevi isteklerinden kurtulabildiği, kaderine razı gösterip, dünyada payına düşenle yetinebildiği ölçüde faziletli olur.

Geldük ol bişinçi âlet ne 'ydüğün

Eydeyüm bir bir saña niçe 'ydüğün

²¹⁵ Yavuz, "Âşık Paşa: Garib – nâme", s.434.

²¹⁶ Yavuz, "Âşık Paşa: Garib – nâme", s.434.

Şol-durur ol kim tevekkül tonını

Tonana vü duta hakk'a yönini

Nitekim ol enbiyâ vü evliyâ

Kıldılar düpdüz tevekkül Tañrı'ya

Bu tevekküldür tonı dîn ehliniñ

Anuñ-ıla alrı oldu bu dinüñ²¹⁷

6. Şeriat: Âşık Paşa, dinde şeriat bilgisinin varlığını arar.

Ol dahı bitdi yine bir gör bu kez

Ne'ymiş ol altıncı âlet sor bu kez

Ol şerî'at biligidür iy safâ

Kim kuşanmışdı anı ol Mustafâ

Kangı şahsuñ kim bilinde ola ol

Cümle halk içre açukdur aña yol

Şeytan anuñ yolını bağlamadı

'Âlemi dutdı anuñ görklü adı

Bu şerî'at biliginsüz kimsene

Bellü bil durmadı karşı düşmene

Pes hakikat oldu kim dîn alpleri

Bu biligle sıdı cümle leşkeri²¹⁸

²¹⁷ Yavuz, "Âşık Paşa: Garib – nâme", s.435.

7. İlim: Garib-nâme’de şeriatın yanı sıra ilmin varlığı da aranır. Ancak, o dönemde ilimden anlaşılan ve beklenen skolâstik bilgi yani din ve şeriat bilgisidir. Âşık Paşa, din alrı için din ve şeriat bilgisinin gereği, insanın nefsini yenerek maddeden kopmasını sağlamaktaki yararı bakımından savunur.

Çün şerî’at biligin takduñ bile

İmdi bu kez al ‘ilim kılıcın ele

Bu ‘ilimdür âletüñ yidinçisi

Anuñ-ıla basılır şeytân süsi

Kimde kim ‘ilm oldu nefsi basdı ol

Kendü dîvin yiñdi başın kesdi ol

‘İlm elinde cümle bu fîsk u fesâd

Zerre kadri kalmadı oldu kesâd

Enbiyâ vü evliyâ bu ‘ilm-ile

Açdılar dîn yolını kıldan kıla

Pes bu ‘âlimler-durur dîn alpleri

Kim bulardan sındı şeytân leşkeri

Her ki aldı bu ‘ilim kılıcın ele

Sürdi kendü hükmini ilden ile²¹⁹

²¹⁸ Yavuz, “Âşık Paşa: Garib – nâme”, s.435.

²¹⁹ Yavuz, “Âşık Paşa: Garib – nâme”, s.435.

8. Himmet: Âşık Paşa, Tanrı'ya ulaşabilmek için himmetin gereğini vurgular. Din yolunda, insanın benliğiyle yapacağı savaşı kazanması, büyük ölçüde, göstereceği kişisel çabayla mümkündür.

Çün 'ilim kılıcın bular aldı ele

İmdi himmet süñüsin dutsun bile

Âletüñ sekzinçisi himmet-durur

Kim irakdan düşmana irer zahm urur

Süñüsi himmet-durur dîn alpinüñ

Ol sıdı burnın bu şeytân kalbinüñ

Himmeti yok kişi hakk'a irmedi

Ol gelüp şeytân çerisin kırmadı

Pes bu himmet er elinde süñüdür

Er iseñ dîn düşmanın anuñla ur

Düşmanı urmaga key âletdür ol

Anuñ-ıla açılır bu togru yol

9. Doğru arkadaş: Son olarak, din alpi için bir dostun gerekliliğinden söz eder.

Cümle oldı kaldı bu kez togru yâr

Kim kıla ol yâr-ıçun cânın nisâr

Ulu âlet togru yârdur dünyede

Yâr-ıla açıldı bu dîn iy dede

Yalñuzın hîç kimsene yol varmadı

Olmayınça yâr, işin başarmadı

Her nebî kim geldi mülke dutdı yâr

Her velî bir yârı kıldı ihtiyâr

Yâr-ıladur yol eriniñ revnakı

Yâr-ıla buldı bulanlar ol hak'ı

Yâr-ıla vardı yolu togru varan

Yârı elden komadı kirtü eren

Pes bilüñ tokzıncı âletdür bu yâr

Dünyada dîn yâr-ıla dutdı karâr

Âşık Paşa, Garib-nâme'de kahramanlık konusunu işlediği dokuzuncu bölümün sonlarına doğru, dünya alplığının veya din alplığının insanda bulunması gerektiğini söyler.

Uş tamâm itdük bu alplık şerhini

Bir bir eytdük dünyayı vü hem dini

Ol tokuz bu tokuza geldi tamâm

Şerhi birle cümle bildi hâs u 'âm

İmdi gelsün her ki 'aklı var-ısa

Kendü 'aklı kendüziyle yâr-ısa

Añlasun kim bu hünerlerden biri

Kimde varsa dünyada oldur diri

Yâ kişi dünyâ içinde er gerek

*Yâ din içre hâkim ü server gerek*²²⁰

Dikkatli bakınca görülecek ki, Âşık Paşa, dünya alplığının dokuz şartı ile din alplığının dokuz şartını birbirine anlamlı bir şekilde bire bir eşlemiştir:

Buna göre sağlam yürek, dünya ve ahret hayatı için hiçbir korkuları olmayan velilere;

Güçlü kol, nefsin gücüne galebe çalmak anlamındaki riyazete;

Gayretli oluş, her bir işi kontrol altına alması amaçlayan kifayete;

Alpların bindikleri at, canı uçarak götüren aşka;

Dünya alpının zırhı, tevekkül elbisesini giyip yönünü Hakk'a dönmeye;

Yay ve ok, Hz. Muhammed'in beline kuşandığı şeriat bilgisine;

Kılıç, şeytan askerlerini kıran ilim;

Süngü de din alpının manevi süngüsü olan ve şeytanın burnunu kıran hikmete denk getirilmiştir.

Dünya alpının savaş meydanlarında yanında ve ardında bulunup düşmanı birlikte yorup yendikleri arkadaşının yerine de, din alplığının da doğru arkadaş alır. Zira Hakk'a ulaşan bütün peygamber ve veliler bu emellerine, arkadaşları ile ulaşmışlardır.²²¹

“Osmanlı Devleti'nin Kuruluş Yılları Şairlerinden Olan Âşık Paşa'da Ordu Fikri ve Alp Tipi” adlı makalesinde Kemal Yavuz, bu yüz almış dört beyitlik bölümde, Âşık Paşa'nın adeta bir “alp name” yazmış olduğunu belirtir. Kemal Yavuz, Âşık Paşa'nın dünya ve din alplığını ve alplarını birlikte ele alıp işlemlerini de manidar bulur.

²²⁰ Yavuz, “Âşık Paşa: Garib – nâme”, s.436.

²²¹ Günşen, s. 86.

“Bu fikir, Osmanlı Devleti’nin kuruluş devrinde olduğu gibi, daha sonraki dönemlerde de geçerliliğini korur. Bu durum, millet hayatına kazandırıldığı ve fertlerin her biri böyle olduğu zaman, maddi-manevi her yönüyle bir alplar topluluğu ile karşılaşırız. Âşık Paşa, bu yön ile o şekilde yaşayan ve fikirleri hiçbir zaman değerini kaybetmeyen büyük bir Türk bilge ve düşünürü olarak karşımıza çıkar. O, bu düşünceleriyle, bugün bile geçerliliğini koruyan bir seçme ordu fikrine yer verdiği gibi, yol da gösterir. Gerçekte Osmanlı Devleti’nin temelinde iki yiğitlik vardır. Bunlar şair tarafından bir ad altında alp olarak nitelenir. Bunlardan biri; dünyayı koruyan zahir alp, diğeri de insanların ebedi saadete ermesine vesile olan ve doğru yolu gösteren gerçek din âlimleridir. Devlet de bu iki temel üzerine yükseltilmelidir. Bunun önemini bilen ve idraki içinde olan şair, Garib-nâme adlı eserinde adeta bir Alp name yazmış gibidir.”²²²

Âşık Paşa, yukarıda da belirtildiğimiz üzere birlik fikri ile toplum mühendisliğine soyunmuş, Türklerin kurmuş oldukları cihan devletinin mistik ve ideolojik zeminini hazırlamıştır. Âşık Paşa, alplık konusunu işleyerek de bir anlamda bu devletin insan kaynağının nasıl olması gerektiğini göstermiştir

1.5. Âşık Paşa’nın Kur’ân Ayetlerini Yorumlama Biçimi

Önceki anlatımlarda da yer verildiği üzere Garib-nâme’de yer alan kıssalardan bazıları, Kur’an ı Kerim’de yer alan ayetlerle ilişkilendirilmiştir. Çalışmanın bu aşamasında, Garib-nâme’de yer alan kıssaların belirli bölümlerine yer verilecek ve kıssaların ana fikrinin Kur’an ı Kerim’de yer alan ayetlerle nasıl ilişkilendirildiği ile ilgili belirlemelerde bulunulacaktır.

1.5.1. Huylarına Göre İnsanların Tasnifi ve İyi Huylara Teşvik Yönünde Ayetleri Yorumlaması

Âşık Paşa, eserinin üçüncü bölümünün dokuzuncu kıssasında, Allah’ın üç tip insan yarattığına yönelik tespitlerde bulunmuş ve bu tespitlerini de Fatr Suresi 32. ayeti ile temellendirmiştir. Fatr Suresi 32. ayet’te Yüce Allah şöyle buyurmaktadır;

²²² Kemal Yavuz; “Osmanlı Devletinin Kuruluş Yılları Şairlerinden Olan Âşık Paşa’da Ordu Fikri ve Alp Tipi”, *Osmanlı*, C. IX, Ankara:Yeni Türkiye Yay.,1999,s. 554.

“*Sonra Kitab’ı, kullarımız arasından seçtiklerimize verdik. Onlardan (insanlardan) kimi kendisine zulmeder, kimi ortadadır, kimi de Allah’ın izniyle hayırlarda öne geçmek için yarışır. İşte büyük fazilet budur.*”²²³

Âşık Paşa tarafından söz konusu edilen bu ayet’te; zalim, muktesid ve sâbık olmak üzere, üç çeşit insan tipi üzerinde durulmaktadır. Âşık Paşa eserinde yer verdiği kıssada, ayet’te belirtilen bu üç insan tipi ile ilgili olarak aşağıdaki ifadeleri kullanmaktadır;²²⁴

Bu dünyadaki insanlar üç bölüğe ayrılmışlardır. Bu üç bölüm ise şu şekildedir;

✓ **Birinci Grup:**

Huyuları kötü olan ve “münafık” sıfatları yerleşmiş olan kişilerdir ki, bunlar kendilerine ve başkalarına zulmedenlerdir.

✓ **İkinci Grup:**

Gördüğü iyiliğe iyilikle ve kötülüğe de kötülükle mukabele eden ve dolayısıyla da takdire şayan olan inanmış “mümin” kimselerdir.

✓ **Üçüncü Grup:**

Yaşamının her anını ve her nefesini iyilik için harcayan ve tam anlamıyla Allah’a layık bir kul olmayı önemseyen ve sadece Allah’a kulluk yapan kişiler, yani velilerdir. “Sâbık” olarak nitelendirilen bu kişiler, insanların en önünde yer alan kişilerdir.

Örneğin; Fahrüddin er – Razi, “Mefâtihu’l – Ğayb” adlı eserinde zalim, muktesid ve sâbık kişiler ile ilgili yorumlarını on madde çerçevesinde değerlendirmekte ve neticesinde de kendi tercihiyle yönelik belirlemeleri ortaya koymaktadır.²²⁵

Fahrüddin er – Razi, konu ile ilgili belirlemelerini aşağıda verildiği şekilde ifade etmektedir;²²⁶

²²³ Bkz: Fatr Suresi / 32 – 35. Ayetler.

²²⁴ Doruk, s. 175.

²²⁵ Fahrüddin Er-Râzi, *Tefsir-i Kebir Mefâtihu’l-Gayb*, Akçağ Yay. C.18,s. 409. (Tarihsiz)

✓ **Zalim**

Allah'ın emirlerine muhalefet edip, O'nun emirlerini terk eden ve yasakladıklarına irtikâp eden kimseleri ifade etmektedir. Bu doğrultuda zalim, olması gereken şeylerin dışında hareket etmiş ya da yaptıklarını olması gerektiği gibi yapmaya özen göstermemiştir.

✓ **Muktesid**

Allah'ın emir ve yasaklarına muhalefet etmeme hususunda gayret gösteren kimseyi ifade etmektedir. Eğer buna muvaffak olamamışsa ya da kendisinden nadir de olsa bir günah sadır olmuşsa, bu demektir ki bu kimse her şeye rağmen ortayı bulmaya çalışmış ve Hakk'a yönelmiştir.

✓ **Sâbık**

Allah'ın muvaffak kılması sayesinde, O'nun emir ve yasaklarına muhalefet etmeyen kimseyi ifade etmektedir. Sâbık, Allah'ın muvaffak kılması sayesinde bu şekildedir, zira Fatr Suresi 32. Ayet'te de "Allah'ın izniyle" ifadesi ile ortaya konulan budur.

Yani Fatr Suresi 32. Ayet'te belirtildiği üzere, sâbık olarak nitelendirilen kişi gayret göstermiştir ve bu gayreti neticesinde ona, hakkında gayret gösterdiği şeyi elde etmeye yönelik muvaffakiyet verilmiştir. O nedenle de bu kişi hayırda öncü olabilmektedir. Bu iş, onun kalbinde bu şekilde vaki kılınmış ve bu sayede de bu kimse bu hayra, nefsinin diğer şeyleri süslemesinden önce yönelmiş ve bu mertebeye ulaşmıştır.

Muktesid de kalbine hayır düşmüş olan kişidir, ancak muktesid nefsi nedeniyle henüz tereddütten uzaklaşmamaktadır. Aynı şekilde zalimi de aldatan nefsidir. Bu durumu da Fahrudin er – Razi şu şekilde ifade etmektedir;

²²⁶ Fahrudin er – Râzî, s. 410.

*“Kendisinde nefis emaresi galip gelip, nefsi kişiye emirler verip ve bu nedenle de nefsine boyun eğen kimse zalimdir. Nefsi ile cihad edip bazen galip gelen ve bazen de mağlup olan müktesid’dir. Nefsini ezip geçmeyi başaran ise sâbık’tır.”*²²⁷

Fahrudin er – Razi tarafından zalim, muktesid ve sâbık için söz konusu edilen bu belirlenmeler, Âşık Paşa tarafından konu ile ilgili olarak yapılmış olan belirlenmelerle birebir örtüşmese de, bir yönüyle paralellik arz etmektedir. Zira her ikisi de zalimi Allah’ın emir ve rızasının dışında hareket edenler, müktesid’i bir şekilde doğru yola girme çabasında olanlar ve sâbık’ı da Allah’ın razı olduğu şeyleri yapan ve O’nun emir ve yasaklarına uyanlar şeklinde ifade etmektedirler. Bununla birlikte Âşık Paşa bir adım daha ileri giderek sâbık olanların aynı zamanda veliler olduğunu ifade etmiştir. Âşık Paşa, konu ile ilgili olarak eserinde yer verdiği kıssada şu ifadeleri kullanmaktadır;

*“O, insanlara kendi hallerini bir kez daha düşünmeleri gerektiğini tavsiye etmekte ve kişide bu üç gruptan hangisine benzeyen haller varsa, onun bu gibi insanlar hükmünde olacağını ifade etmektedir”.*²²⁸

1.5.2. İnsan ile Âlemin Yaratılıştaki Birbirine Benzerliğine ve Hakiki Âlemin Ahiret Hayatı Olduğuna Vurgu Yaparak Ayetleri Yorumlaması

Âşık Paşa, insanın yaratılışı ile âlemin yaratılışı arasında bir benzerlik olduğunu düşünmektedir. Bu bağlamda gerçek âlemin ahiret hayatı olduğunu ortaya koymaya yönelik olarak, eserinin beşinci bölümünün ikinci kıssasında konu ile ilgili belirlenmelerde bulunmaktadır. Bu belirlenmelerinin temeline beş sayısıyla ilişki kurarak insan ve âlemin benzerliğinin ortaya konulmasını yerleştiren Âşık Paşa, âlemi oluşturan beş unsurun bir benzerinin de insanın oluşumunda söz konusu olduğu tezi ile hareket etmektedir.²²⁹

Konu ile ilgili ayette ise şu şekilde buyrulmaktadır; *“Gizliliklerin dökülüp açıklandığı günde”*²³⁰

²²⁷ Fahrudin er – Râzî, s. 409.

²²⁸ Doruk, s. 176.

²²⁹ Yavuz, “Âşık Paşa: Garib – nâme”, s. 86.

²³⁰ Bkz: Tarık Suresi – 86/9. Ayet.

Âşık Paşa'ya göre, Allah âlemi beş tabakadan yaratmıştır. Bu beş tabakanın dördünü “Enâsır – ı Erbaa (Ateş, Toprak, Su ve Hava)” oluşturmaktadır. Beşinci katı ise, “Allah’ın emir ve iradesi” oluşturmaktadır ki, zaten Allah’ın emir ve iradesi sayesinde diğer dört tabakanın harekete geçmesi ve işlevlerini yerine getirmesi söz konusu olabilmektedir.²³¹

Âlemi biş kat yarattı pâdişâh

Gör ki n’eyledi vü n’itdi ol İlâh

Birbirine kapladı şol top gibi

İşid imdi bu ‘acâyib tertibi

Biri toprak biri sudur biri yil

Birsi oddur birisi emr-i Celîl

Ol ki toprakdur durupdur ortada

Topragı su kaplamışdur iy dede

Suyı hem yil kaplayupdur yili od

Odı Allah kaplamış bâ-emr-i hód

Zîra kim Allah muhîtdür ‘âleme

‘Âlemi bildüñ bu kez gel âdeme²³²

Âşık Paşa, âlemi oluşturan bu beş unsurun insanda da mevcut olduğunu ve insanın da aynı şekilde bu beş katmanın bileşiminden meydana geldiğini belirtmektedir. Bu bağlamda Âşık Paşa'ya göre; insanın dışını kaplayan topraktır ve insanın aslı da bu doğrultuda topraktan gelmektedir.²³³

²³¹ Doruk, s. 177.

²³² Yavuz, “Âşık Paşa: Garib – nâme”, s. 147.

²³³ Osman Eğri, “Alevi – Bektaşî Geleneğinde Kur’an Tasavvuru”, *İslami İlimler Dergisi*, Yıl: 2, Sayı: 1, Bahar 2007, s. 161.

Toprag u su yil ü od vü emr-i hak

‘Âlemüñ ‘aksinçe durur sende bak

Daş yanuñ toprak dutupdur kaplayu

Ten-durur toprak bakarsañ añlayu

Ten içinde şol damarlar tolu kan

Su degül mi kim akar dün gün revân

Ol sudan dahı içerü yildür yene

Uş nefes kim varur iner öykene

Yine yilden içerü od yanadur

Şol harâret od degül mi yâ nedür

Hem bu oddan içerü emr-i Hudâ

Hôd degüldür emr âmirden cüdâ²³⁴

Yukarda da görüldüğü üzere Âşık Paşa, insanın vücudunun dış kısmını kâinatın temelinde yer alan toprağa benzetmektedir. İnsanın vücudundaki damarlardan akan ve bu çerçevede de insan yaşamının devamlılığını sağlayan kanı da suya benzeten Âşık Paşa, akciğerlere sürekli taşınan ve bu şekilde hayati öneme sahip solunumu sağlayan nefesi havaya ve havadan daha içeride yer aldığını belirttiği vücut sıcaklığını da ateşe benzetmektedir.²³⁵

Âşık Paşa, bu dört unsurun ne yapmaları gerektiğini belirleyen Allah’ın emir ve iradesi olduğunu ifade etmekte ve Allah’ın emir ve iradesini Enâsır – 1 Erbaa’nın

²³⁴ Yavuz, “Âşık Paşa: Garib – nâme”, s. 148

²³⁵ Bilge Kemikli, “İlahiyat Araştırmaları: Dil ve Edebiyat”, *Türk Bilimsel Derlemeler Dergisi*, C. 2, Sayı 1, Bahar 2009, s. 45.

işlevini sağlayan bir yol gösterici olarak değerlendirerek, âlem ve insan arasında birebir benzerlik bulunduğu düşüncesini temellendirmeye çalışmaktadır. Zira âlemin dışını çevreleyen beş unsur ile insanın içi ile bağlantılı olan beş unsur birbirinin kopyası hükmündedir ve bu şekilde insan içe doğru, kâinat ise dışa doğru birbirini yansıtmaktadır.²³⁶

Âşık Paşa, eserinde yer verdiği kıssa ile Tarık Suresi – 86/9. Ayet arasında şu şekilde bağlantı kurmaktadır;

“İnsan ile âlemin birebirliği doğrultusunda insan, her biri bir diğerini kapsayan ve içe doğru genişleyen beş unsur ile beş şey ile yaratılmıştır. Böylece insan, kâinatın bir kopyası olmuştur”.²³⁷

Âlemüñ şol taşına olan muhîr

Âdemînüñ içine ol mürtebit

Uş eyitdüm âdemîyle ‘âlemi

‘Âlemüñ ‘aksinçe geldi âdemî

Ol anuñçun mu ‘teber durmuş durur

Anı kudret kaplayup dutmuş-durur

Biz anuñçun muhtasar kalduk za ‘îf

Bizi toprak kaplayupdur iy harîf

İlla gör kim içümüz ne mu ‘teber

Yirden ü gökden virür her dem haber

²³⁶ Doruk, s. 178.

²³⁷ Mustafa İsmet Uzun, “Kur’an ve Edebiyat – Türk Edebiyatı”, *Kur’an ve Tefsir Araştırmaları – II*, İslami İlimler Araştırma Vakfı Yay. İstanbul 2001, s. 63.

Bu kez ölüp dirüricek hak bizi

Taş yaña döndüriser içümüzi

Çünkü zâhir ola gizlü yirümüz

Uşbu ‘âlemçe ola her birümüz

Gizlü genci açılıp ma ‘lûm ola

Gizlü sırlar gözlere görnüğe²³⁸

Âşık Paşa, insanın ölümü ile birlikte bu dizilişin tam tersi bir durumun ortaya çıktığını ve insanın içinin dışına doğru çevrildiğini belirtmektedir. Bu durumda da insanın gizli yerleri açığa çıkmakta ve her insan bir âlem gibi görünmektedir. Âşık Paşa tarafından insanın tüm gizli hazinelerinin dışarıya aktarılması ve tüm sırlarının ifşa edilmesi süreci olarak nitelendirilen bu durum, Tarık Suresi – 86/9. Ayet’te buyrulan “*Gizliliklerin dökülüp açıklandığı günde*” ifadesi ile bu şekilde örtüşür hale gelmiş olacaktır.²³⁹

Dünya hayatında cisim ile canın birlikte hareket ettiğini belirten Âşık Paşa, bu birlikteliğin gizli olması dolayısıyla onlardaki sırları kimsenin algılayamadığını ve anlayamadığını ifade etmektedir. İnsanın ten ve candan meydana geldiğini ifade eden Âşık Paşa, ölüm ötesi yaşamda ise, tenin tamamen ortadan kalkması ve yalnızca canın kalması dolayısıyla da, bu hayatta tenin canı çevirdiğini ve insanın görünen kısmının sadece ten olduğunu söylemektedir. Ahrette ise can tenleri çevirmiş olacak ve insanın görünen kısmı sadece canı ya da ruhu olacaktır.²⁴⁰

İnsanın içinin dışı ve dışının da içe döndürülmesi doğrultusunda her insan bir âlem hükmü aldığından, bu şekilde gönlün uzandığı yerlere ellerin de uzanabileceğini belirten Âşık Paşa, zaten ahretteki halin dünyadaki en iyi halden kat be kat üstün olduğunu ifade

²³⁸ Yavuz, “*Âşık Paşa: Garib – nâme*”, s. 148

²³⁹ Doruk, s. 179.

²⁴⁰ Ahmet Tabakoğlu, Ahmet Yıldırım, İlhan Kutluer, Mahmut Erol Kılıç, Mehmet Dalkılıç, Mustafa Çağırıcı, Mustafa Sinanoğlu, Osman Demir, Salime Leyla Gürkan, Sefa Saygılı, Süleyman Uludağ, Tahir Özakkaş ve Vecdi Akyüz, *Kur’an ve Tefsir Araştırmaları – 6 (İslam Düşüncesinde Gayb Problemi – II)*, Ensar Neşriyat, İstanbul 2012, s. 163.

etmektedir. Can ve gönül Hakk'a ulaştığında ve sonsuz yaşam insan için bir nimet olarak bahşedildiğinde, gizli sırların açığa çıkması ile birlikte inanç esaslarına taalluk eden Cennet ile ödüllendirilmiş olunacaktır.²⁴¹

Canın ve gönlün Hakk'a ulaşmasına yönelik kaleme alınmış olan bu kıssa, aynı zamanda şu ayetle de temellendirilmektedir;

“Yüzler vardır ki, o gün ışıltı ışıltı parlayacaktır; onlar Rehberi'ne bakacaklar ve O'nu göreceklerdir”.²⁴²

1.5.3. İlahi Aşkla Yanıp Onun Tesiriyle Kâinatı Aydınlatmaya Vurgu Yaparak Ayetleri Yorumlaması

Âşık Paşa, konu ile ilgili Kıssa'sını temellendirmek adına kullandığı ayet, Nur Suresi 35. ayetidir. Ayet'te şöyle buyrulmaktadır; “*Allah, göklerin ve yerin nurudur (aydınlaticısıdır). O'nun nurunun temsili, içinde lamba bulunan bir kandil gibidir.*”

Âşık Paşa bu ayeti yorumlarken, bir kandili kandil yapan özelliklerden bahsetmekte ve kandilin etrafına ışık saçması gibi, insanın da kandilde mevcut olan özelliklere sahip olması nedeniyle etrafına ışık saçma özelliğinin insanda da var olduğunu belirtmektedir.²⁴³

Bu doğrultuda Âşık Paşa, kandili kandil yapan ve aşağıda verilen yedi temel özellik üzerinde durmaktadır;²⁴⁴

1. Birinci Özellik:

Kandilin kendisi ya da cisimidir.

²⁴¹ Doruk, s. 180.

²⁴² Bkz: Kıyamet Suresi / 22 – 23. Ayetler.

²⁴³ Hasan Basri Çantay, *Kur'ân – ı Hakîm ve Meâl – i Kerîm*, Risale Yay.İstanbul 1993, s. 151.

²⁴⁴ Doruk, s. 182.

2. İkinci Özellik:

Kandile doldurulan sıvıdır ki, kandil parlaklığını bu sıvıdan almaktadır.

3. Üçüncü Özellik:

Fitildir ve kandilin içerisinde yer almaktadır.

4. Dördüncü Özellik:

Fitil denen şeyin aslıdır ki, ışık onunla belli olmaktadır.

5. Beşinci Özellik:

Kandilin içindeki yağ denen nesnedir ki, yağ tükendiğinde ateş de tükenmektedir.

6. Altıncı Özellik:

Kandilde yanan ateştir.

7. Yedinci Özellik:

Kandili tavanın ortasına bağlayan iptir ki, kandil onun sayesinde havada durmakta ve ışığını etrafına orantılı olarak yansıtmaktadır.

Âşık Paşa, kandilin oluşumunu bu şekilde açıkladıktan sonra, kandildeki bu özelliklerin insanda da olduğunu belirterek işari yorumlamalarda bulunmaya başlamaktadır.

Bu bağlamda Âşık Paşa'ya göre kandille insanın arasındaki benzerlik şu şekilde ifade edilmektedir;

“Kandilin kendisi (kabı) vücuda, suyu da cana (ruha) benzemektedir. Kandildeki fitili tutan demir İslamiyet'in hükümlerine, fitilin kendisi insanın nefesine, kandildeki yap akla, kandilde yanan ateş de aşka benzemektedir. Kandilin asılı tutulduğu ip de, Allah'ın kudret ipine benzetilebilir. Bu şekilde kandilde mevcut olan yedi unsur, insanın varlığını oluşturan yedi unsur ile eşleşmektedir. Nasıl ki kandil o yedi şeyle bir bütünlük oluşturup karanlık olan bir odayı aydınlatmaktaysa ve karanlığın açtığı zahmetten

*insanı kurtarmaktaysa; insan da kandilde mevcut olan unsurlara karşılık gelen özellikleri sayesinde etrafını, karanlık içerisinde kalan gönülleri ve küfrün karanlığındaki ruhları aydınlatmaktadır”.*²⁴⁵

Âşık Paşa söz konusu edilen bu kıssada belirtildiği üzere kandilde yanan ateşi aşka benzetmektedir. Âşık Paşa'ya göre; bu düzen içerisinde görünen ve istenen şey, kandilin yanarak âlemi aydınlatması demektir. Zira eğer kandil yanmazsa, varlığı yok demektir ve mademki insan da kandile benziyorsa o halde insanın da girdiği her meclisi aydınlatması gerekmektedir. Kandilin yanması nasıl ateşle mümkünse ve kandil ancak bu sayede çevresini aydınlatabiliyorlarsa, insan da çevresini Allah için ateş misali yanarak aydınlatabilecektir.²⁴⁶

Eğer insanda aşk olmazsa ya da insan Allah ateşi ile yanmazsa, içinde ateş bulunmayan bir kandile benzeyecektir. Aynı şekilde ateşsiz kandil nasıl ki hiçbir işe yaramazsa, aşksız ya da Allah ateşi ile yanmayan insan da hiçbir işe yaramayacaktır. Zaten insan, aşkla var olan ve devamlı yanan bir kimsedir ve Allah, özel olarak seçtiği kullarını aşk etrafına sevk etmektedir. Öyleyse kul, bu görevi ifa edebilmek adına etrafını aydınlatabilecek niteliklere sahip olmaya özen göstermelidir. Bu niteliklerin en önemlisi de, mutlaka ki aşktır.²⁴⁷

²⁴⁵ Uzun, s. 65.

²⁴⁶ Amil Çelebioğlu, “XIII – XV. Yüzyıl (İlk Yarısı) Mesnevîlerinde Mevlana Tesiri”, *III. Uluslararası Mevlana Semineri Bildiri Kitabı*, Kitabevi Yay.Ankara 2000, s. 45.

²⁴⁷ M. Fatih Köksal ve Şaban Kırılı, “Âşık Paşa'nın Sema Risalesi: Risâle Fî Beyâni's – Semâ”, *Türklük Bilimi Araştırmaları (TÜBAR) Dergisi*, Sayı 33, Bahar 2013, s. 165.

İKİNCİ BÖLÜM

ÂŞIK PAŞA DÖNEMİ'NDE KIRŞEHİR'DE DİNİ HAYAT

2.1. Âşık Paşa Dönemi ve Ahîlik Teşkilatı'nın Kurulması

Âşık Paşa Dönemi'nde Kırşehir'de din anlayışı doğrultusunda şekillenmiş olan sosyal yaşam; halkın hem meslek alanında hem de aynı zamanda ahlaki açıdan yetiştirilmesine ve geliştirilmesine olanak sağlamak ve bu yönüyle de sosyal ve ekonomik yaşamın her alanında “iyi insan” özelliklerinin kazandırılmasını öngörmekteydi.

Âşık Paşa dönemi itibariyle sosyal yaşam; iyi ahlaklı olmak, doğruluk, kardeşlik, yardımseverlik ve kısaca İslam Dini tarafından öngörülen tüm meziyetlerin birleştirildiği bir sosyo – ekonomik düzen doğrultusunda devam ettirilmekte ve bu anlayış da neticesinde her alanda kendisini ortaya koymaktaydı.

Söz konusu edilen bu anlayışı temel alan bir örgütlenme olarak “Ahîlik Teşkilatı”, hem dini yaşamın bir yansıması hem de sosyal yaşamın temel belirleyicisi olarak değerlendirilmektedir. Etimolojik olarak hangi kökten türetildiği konusunda farklı yaklaşımlar bulunmakla birlikte, bir yaklaşıma göre “ahî” kelimesi Arapça'da “kardeşim” anlamına gelmektedir ve Türkçe'ye de Arapça'dan geçmiştir. Bir başka yaklaşıma göre de kelime, “Türkçe'de “cömert, eli açık ve yiğit olan” anlamına gelen “akı” kelimesinden türetilmiştir.²⁴⁸

Özü itibariyle Kur'an – ı Kerim'e ve Hz. Peygamber'in Sünneti'ne dayandırılan ilkeleri ve yaşama biçimi ile Ahîlik, İslam tasavvuf anlayışında önemli bir yere sahip olan “uhuvvet” kavramını hatırlatmasından dolayı da kolayca benimsenmiş ve yayılmıştır.

²⁴⁸ Ferhat Erarı, “Ahîlik ve Ahîlik Kültürünün İktisadî Hayatımızdaki Anlam ve Önemi”, *II. Uluslararası Ahîlik Kültürü Sempozyumu Bildiri Kitabı*, T.C. Kültür Bakanlığı Yay. Ankara 2000, s. 19.

Ahîlik Teşkilatı'nın Anadolu'da kurulmasının ve genel kabul görmesinin temelinde de fütüvvet teşkilatının önemli bir etkisi bulunmaktadır.²⁴⁹

İslamiyet'in kabulünün ilk dönemlerinden itibaren görülmeye başlanan fütüvvet teşekkülleri içerisinde, Hicri 3. (Miladi 9.) yüzyıldan itibaren esnaf birlikleri de ortaya çıkmıştır. Bu çerçevede Türklerin İslamiyet'i kabul etmeleri ve Anadolu'ya yerleşmelerinden itibaren fütüvvet ülküsü benimsenmeye başlanmış ve yiğitlik, cömertlik ve kahramanlık vasıfları en önemli vasıflar olarak görülmüş ve benimsenmiştir. Bu gelişmeler çerçevesinde hem Ahîlik Teşkilatı'nın hem de Âşık Paşa Dönemi dini ve sosyal yaşamının temel belirleyicisi olan İslami – tasavvufi düşünüş ve yaşayış tarzı da Anadolu'da yaygınlaşmaya başlamıştır.

Bu anlayış doğrultusunda Anadolu'da Ahîlik Teşkilatı'nın kurucusu olarak kabul edilen ve Azerbeycan'ın Hoy kasabasında doğan, daha sonraları da Ahî Evran ismi ile anılan Şeyh Nasîruddin Mahmud (Ölümü – 1261); mesleki gelişimde usta – kalfa – çırak ilişkilerini ve buna bağlı olarak da hem ekonomik hem sosyal hem de dini yaşamı düzenleyen bu teşkilatın Anadolu'da gelişmesinde de büyük bir öneme sahiptir.²⁵⁰

Ahî Evran, derin bir ilmi bilgiye sahiptir ve Anadolu'dan önce Kayseri'ye yerleşerek burada debbağlık yapmaya başlamıştır. Ahi Evren hayatının yirmi yılını Kayseri'de geçirmiş, Ahıyan-ı Rum örgütünün Kayseri'de sanayi çarşısını kurmak suretiyle uygulamasını yaptırmış, hanımı Fatma Bacı'nın kurduğu Bacıyan-ı Rum örgütüyle birlikte halkı üretime yönlendirmiştir. Ahıyan ve Bacıyan-ı Rum örgütleri ve ilkeleri bütün Anadolu'ya Kayseri'den yayılmıştır. Özellikle zanaat erbabı tarafından çok sevilen ve sayılan bir isim olan Ahî Evran, bugünkü anlamda ilk “esnaf teşkilatı” olarak nitelendirilen “Ahîlik (Kardeşlik) Teşkilatı”nı kurarak, birçok şehir ve kasabada teşkilatlanmasını sağlamıştır.²⁵¹

Ahîlik Teşkilatı içerisinde hâkim olan dini, sosyal ve ekonomik yaşam anlayışı; Ahîlik mensuplarının sohbetleri, birbirlerinin ilimlerinden faydalandıkları ve misafirlerin

²⁴⁹ Cemal Anadol, *Ahîlik Kültürü ve Fütüvvetnameler*, T.C. Kültür Bakanlığı Halk Kültürünü Araştırma Dairesi Yay. Ankara 2001, s. 31.

²⁵⁰ Neşet Çağatay, *Bir Türk Kurumu Olarak Ahîlik*, TTK Basımevi, Ankara 2009, s. 43.

²⁵¹ Anadol, s. 34.

ağırlandığı dergâhlarda / zaviyelerde devam ettirilmiş ve bu yönüyle de Ahîlik Teşkilatı, aynı zamanda bir “eğitim – öğretim ocağı” olarak anılmıştır. Zira bu Mayısta sadece zanaatkârların yetiştirilmesi adına hareket edilmemiş, aynı zamanda üretmenin ve topluma faydalı olmanın temelinde yer alan iyi bir mümin, vatandaş ve insan olunabilmesine yönelik usul ve erkân da benimsettirilmiştir.²⁵²

16. yüzyılın ortaları itibariyle ve Orhan Gazi Dönemi’nde Anadolu’yu gezen İbn – i Batuta; Ahîlik Teşkilatı’nın sadece şehirlerde değil, aynı zamanda köylerde de teşkilatlandırıldığını belirtmekte ve bu teşkilatın, sadece ziraat ve zanaat ehli zümreler olarak değil, tasavvufi yaşama yakın olmaları dolayısıyla dini ve sosyal yaşamı da şekillendiren bir yapı olarak görülmesi gerektiğini ifade etmiştir. Bu doğrultuda İbn – i Batuta, Ahîlik Teşkilatı’nı bünyesinde barındırdığı nitelikler itibariyle; cömertlik, mertlik ve mürüvvet anlamlarına gelen fütüvvet teşkilatının daha gelişmiş bir şekli olarak değerlendirmiştir.²⁵³

Bu belirlemeler doğrultusunda görülmektedir ki, Ahîlik Teşkilatı; belirli ilkeleri olan bir esnaf ve zanaatkârlar birliği olmakla birlikte, Anadolu’da dini ve sosyal yaşamın şekillendirilmesinde ve düzenlenmesinde de önemli rol oynamış ve gençlerin başıboş kalmalarını ve birçok kötülükten uzak tutulabilmelerini sağlamıştır.

Bununla birlikte devletin ihtiyaç duyduğu askeri güce de katkı sağlayan Ahîlik Teşkilatı’nın konumlandırıldığı Ahî zaviyeleri; müderrisler, kadılar, hatipler, vaizler, emirler vb. gibi dönemin saygın kişileri tarafından da sıklıkla ziyaret edilmiş ve desteklenmiştir.

Temiz ahlaklı ve iyiliksever, yardımsever ve cömert olmanın her şeyden daha önemli kabul edildiği Ahîlik Teşkilatı’nda; dini temellerden ve iyi ahlaktan yoksun olunması durumunda hiçbir şeyin kıymetinin olamayacağı belirtilmekte ve bu yönüyle de dinin ve ahlakın her şeyin temelinde yer aldığı önemle ifade edilmektedir.

²⁵² Mefail Hızlı, “Ahiliğin Anadolu’daki Gelişim Süreci”, *Ahîlik*, Editör: Çakır, B. ve Gümüş, İ., Kırıkkale Üniversitesi Yay.Kırıkkale 2011, s. 73.

²⁵³ Murat Özaydın, “Fütüvvet ve Fütüvvet Ahlâkı”, *I. Ahî Evran – ı Veli ve Ahîlik Araştırmaları Sempozyumu – II Bildiri Kitabı*, Kırşehir Valiliği Yay. Kırşehir 2005, s. 16.

2.2. Ahîlik ve Fütüvvetnâmeler

Ahîlik; hem mesleki ilkelere ve hem de dini ve sosyal yaşama yön vermeye yönelik olarak şekillendirilmiş bir örgütlenme biçimi olarak, eğitim – öğretim sistemini de bu doğrultuda düzenlemiştir. Bu bağlamda Ahîlik Teşkilatı'nda eğitimler, “iş başı eğitimleri” ve “iş dışı eğitimleri” olmak üzere iki temelde gerçekleştirilmekteydi.

“İş dışı eğitimler”; esas olarak din ve ahlak esasları, okuma – yazma öğretimi, örgütsel kural ve geleneklerin benimsetilmesi, temizlik, doğruluk ve dürüstlük ilkelerinin aktarılması vb. gibi genel konu ve kurallar doğrultusunda gerçekleştirilmesinin yanı sıra, bu süreçte şiir, ilahi, silah kullanma, ata binme vb. gibi sanatsal, edebi ve sportif etkinliklerin de yer alması söz konusuydu.²⁵⁴

Bu kapsamda Ahîlik Teşkilatı, tüm temellerini dinden alan ve “Fütüvvetnâme” olarak adlandırılan “Ahîlik Nizamnâmeleri” ile idare edilmekteydi. Ahîlik ile ilgili tüm dini, ahlaki ve ticari esaslar Fütüvvetnâmelerde yer almakta ve Ahîlerin yaşama ve insana bakış açılarından inançlarına, dünya görüşlerinden ahlak anlayışlarına, davranışlarından giyim kuşamlarına ve hatta yeme – içme usullerine dek birtakım hususlar bu nizamnamelerde belirtilmekteydi.²⁵⁵

Ahîlik Teşkilatı'nda yer almaya başlayacak olan kişilerin öncelikli olarak Fütüvvetnâmelerde bulunan dini ve ahlaki emirlere uyma zorunluluğu bulunmaktaydı. Zira Fütüvvetnâmelere göre; Ahîlik Teşkilatı mensuplarında öncelikli olarak vefa, doğruluk, emniyet, cömertlik, tevazu, ihvana nasihat, onları doğru yola sevk etme, affedici olma ve tövbe etme vb. gibi temel nitelikler bulunması gerekmekteydi.²⁵⁶

Bununla birlikte yine Fütüvvetnâmelere göre; Ahîlik Teşkilatı mensuplarında asla ve asla şarap içme, zina, yalan, gıybet, hile vb. gibi kötü davranışlar bulunmamalıydı ki, bu yönde davranışlar sergilenmesi kati olarak meslekten atılmayı gerektirmekteydi.²⁵⁷

²⁵⁴ Hulusi Doğan, *Ahîlik ve Örtülü Bilgi*, Ekin Kitabevi, Ankara 2006, s. 33.

²⁵⁵ Zekeriya Kurtulmuş, “Ahîlik ve Günümüze Yansımaları”, *Ahîlik*, Editör: Çakır, B. ve Gümüş, İ., Kırıkkale Üniversitesi Yay.Kırıkkale 2011, s. 123.

²⁵⁶ Doğan, *Ahîlik ve Örtülü Bilgi*, s. 34.

²⁵⁷ Mehmet Sait Çalka, “Safî Mustafâ Efendi'nin Osmanlı Esnaf ve Sanatkarlarına Nasihatleri”, *Ahîlik*, Editör: Çakır, B. ve Gümüş, İ., Kırıkkale Üniversitesi Yay.Kırıkkale 2011, s. 61.

Görülmektedir ki Ahîlik Teşkilatı'nda kalabilmenin temel koşulu, dini ve ahlaki kurallara uymaktır. Dönem itibariyle Ahîlik Teşkilatı'nın genel kabul gören bir örgütlenme biçimi olması dolayısıyla da teşkilat bünyesinde öngörülen bu kurallar, aynı zamanda sosyal yaşamı da şekillendiren kurallar haline gelmiştir.

Bu doğrultuda da dönem çerçevesinde insanı değerli ve üstün kılan söz konusu bu nitelikler ile ahlaki ve manevi özellikler, Hz. Peygamber'in;

“Allah’ım, dış görünüşümü güzel yarattığın (gibi) ahlakımı da güzelleştir”²⁵⁸

şeklinde ifadeleri dolayısıyla da anlamı görülmüştür.²⁵⁹

Aynı şekilde Ahîlik Teşkilatı'nın kendisini temellendirdiği diğer bazı hadisler de vardır.²⁶⁰

“Şüphesiz Allah, sizin bedenlerinize ve suretlerinize bakmaz. Ancak kalplerinize ve amellerinize bakar”.²⁶¹

“Mü’minlerin iman bakımından en kâmilî, ahlakı en güzel olanıdır”.²⁶²

Ahîler, bu anlayış doğrultusunda şekillendirilmiş bir algı ile hayatın her alanında ahlaklı olmaya özen göstermişler ve çevrelerine örnek olarak, dini ve sosyal yaşamın düzenlenmesini sağlamışlardır.

Ahîlik Teşkilatı'nın bu niteliklerinin temel belirleyicileri de, daha önce de belirtildiği gibi Fütüvvetnâmelerdir ve hem Ahîlik Teşkilatı hem de dönem ile ilgili doğru değerlendirmelerde bulunabilmenin yolu, Fütüvvetnâmeleri doğru okumaktan ve anlamaktan geçmektedir.

Fütüvvetnâmeler, Ahîlik Teşkilatı'nda genel olarak elden düşürülmeyen ve sadece mesleki yaşama değil günlük yaşama da tatbik edilen esasları içermektedir. Bu nedenle

²⁵⁸ Ahmed İbn-i Hanbel, Müsned, c.II, s. 403

²⁵⁹ Raşit Gündoğdu, “Osmanlı’da Esnaf Teşkilatı Üzerine Bazı Düşünceler”, *Ahîlik*, Editör: Çakır, B. ve Gümüş, İ., Kırıkkale Üniversitesi Yay.Kırıkkale 2011, s. 96.

²⁶⁰ Gündoğdu, s. 99.

²⁶¹ Müslim, Birr, 33; Ahmed b. Hanbel, 2/285, 539

²⁶² Tirmizî, Radâ’, 11

de Ahîlilerin günlük yaşamlarında da uydukları ve uyguladıkları ilke ve kuralları içeren Fütüvvetnâmeler, tasavvuf ağırlıklı olmaları ve ahlaki eğitimin içeriği ile faziletli olmanın esaslarını kapsadığından, “ideal insan” modelinin oluşturulmasını hedefleyen eserler olarak değerlendirilmektedir. Bu yönüyle de Ahîlik Teşkilatı’nın temeli, fütüvvet teşkilatlarına dayanmaktadır.²⁶³

Ahîlik Teşkilatı’nın, belirtildiği üzere sadece teşkilat mensuplarının değil, aynı zamanda genel olarak tüm halkın dini ve sosyal yaşamını yönlendiren ve belirleyen bu ilkeleri, Ahî zaviyeleri ve Ahî Evran’ın eserleri yanında özellikle Fütüvvetnâmeler aracılığı ile aktarılmaktaydı. Zaten Fütüvvetnâmeler, sadece belirli bir kesimin değil, toplumun tamamının uyması istenilen dini ve ahlaki esasları içerecek şekilde hazırlanmaktaydı.²⁶⁴

Sülemi’nin “Fütüvvet” adlı eserinde de, insan ilişkilerinin düzenlenmesine yönelik olarak konu ile ilgili olarak şu belirlemelere yer verilmektedir;

*“Kötülüğe iyilikle karşılık vermek, yapılan bir iyilik dolayısıyla karşılık beklememek, gücü ve olanağı varken affetmek, başkalarının kusurları ile değil kendi kusurlarını düzeltmekle uğraşmak, şefkatli olmak, başkalarının çıkarını kendi çıkarına tercih etmek, hiçbir durumda yaltaklanmamak, zengin olunması dolayısıyla fakiri hiçbir nedenle ve hiçbir hizmetinde kullanmamak, verenin de alanın da Allah olduğunu bilmek, kerem sahibi olmak, yardımseverlikte gönüllü olmak, kendini beğenmiş olmamak, hiç kimseyi azarlamamak, sır saklamak, hizmette ve vermede ayrımcı olmamak esastır”.*²⁶⁵

Bu doğrultuda da Ahîler, her alanda Hz. Peygamberi kendilerine örnek almışlar ve Hz. Peygamber’in peygamber olmadan önceki halini, vahyin gelişinin ardından eşi Hz. Hatice’nin ifade ettiği şekli ile “*Sen muhtaçlara yardım eder, zayıf olanları ağırlar, zorda kalanlara destek olur, yardımına koşarsın,*”²⁶⁶ benimsemeye özen göstermişlerdir.²⁶⁷

²⁶³ Kurtulmuş, s. 125.

²⁶⁴ Çalka, s. 65.

²⁶⁵ Sülemi, *Kitabu’l – Fütüvvet*, Kahire 1989, s. 56.

²⁶⁶ Ebû Ca’fer Muhammed b. Cerîr Taberî, *Milletler ve Hükümdarlar Tarihi (Tarih el-Ümem ve’l Mülûk)*, çev.: Zâkir Kadiri Ugan-Ahmet Temir, MEB Yay., İstanbul 1991, c. IV, s. 93.

²⁶⁷ Cengiz Şeker, “Ortaçağ Batı Avrupa Esnaf Loncaları ve Ahi Teşkilatı – Kökenler ve Özerklik –”, *Ahîlik*, Editör: Çakır, B. ve Gümüş, İ., Kırıkkale Üniversitesi Yay.Kırıkkale 2011, s. 146.

Fütüvvetnameler; kötü alışkanlıklara ve davranışlara sahip olanların Ahîlik Teşkilatı'ndan çıkartılacağı esasına yer vermekle birlikte, bu yönde kötü ahlaka sahip olanların da bu davranışlarından vazgeçmelerine dek Ahîlik Teşkilatı'na alınmayacaklarına da yer vermektedir.²⁶⁸

Fütüvvetnamelerde kötü ahlak kapsamında değerlendirilen davranışlar ise özellikle; cimrilik, gurur ve kibir sahibi olmak, kin tutmak, yalan söylemek, sözünde durmamak, değerinin üzerinde mal satmak, hırsızlık yapmak, merhametsiz ve zalim olmak, zina yapmak, hain olmak vb. olarak ifade edilmiştir.²⁶⁹

Bu belirlemeler hem Çobanoğlu Fütüvvetnâmesi'nde, hem el – Radavi Fütüvvetname'sinde, hem de Suhreverdi Fütüvvetname'sinde hem de başka birçok Fütüvvetname'de yer bulmuş belirlemelerdir. Bu doğrultuda da Ahilik Fütüvvetnâmeleri'nde yer bulan bu esasların ve terbiyevî ilkelerin, İslam tasavvuf ehli tarafından daha önceki dönemlerde de söz konusu edilen bir anlamda formüle edilmiş şekli olarak değerlendirilmektedir.²⁷⁰

Bununla birlikte Sûfilere göre de fütüvvet, Hz. Peygamber'in ahlakıdır ve fütüvvet ile ilgili olarak yazılmış ilk eserin sahibi olan Sülemi'ye göre;

*“Hz. Âdem'den son peygamber olan Hz. Muhammed'e (S.A.V.) dek tüm peygamberler, fütüvvet ahlakının temsilcileridir. Fütüvvet, insani derecelerin en üstünüdür ve fütüvvet sahipleri, yaptıklarını sadece ve sadece Allah için ve Allah sevgisi için yaparlar. Dolayısıyla da fütüvvet mesleğini benimsemek, aynı zamanda dini ve ahlaki ilkeleri de yerine getirmeye talip olmak anlamına gelmektedir”.*²⁷¹

Bu belirlemeler kapsamında Fütüvvetnâmelerde Ahîlik şu şekilde tanımlanmaktadır;

“Ahî, vicdanını kendi üzerine gözcü koyan adamdır. Helalinden kazanan, yerinde ve yeterince harcayan, ölçü – tartı ehli olan, faydalı şeyler üreten ve yardım edendir. Kalbi Allah'a, kapısı 72 millete açık olan; mürüvvet ve merhamet üzere olup cömertliği esas

²⁶⁸ Kurtulmuş, s. 125.

²⁶⁹ Doğan, “Ahîlik ve Örtülü Bilgi”, s. 39.

²⁷⁰ Anadol, s. 37.

²⁷¹ Sülemi, s. 59.

*alan, ahlaki ana sermaye edinip akıl yolunda yürüyen, ilim isteyen ve ilmi ile amel edip faydalı çalışmayı hiçbir zaman elden bırakmayan kişiler Ahîlerdendir. Fütüvvet erkânında yiğitlik niteliklerine ulaşmış, ayrıca bir zanaat öğrenmiş, Allah'ın varlığına ve birliğine inanmış, Yüce İslam Peygamberi'nin elçiliğini kabul edip sünnetlerine uymuş, din ehli kişilerle sohbet ve muhabbete yönelmiş kişiler Ahîlikte ilerlemiş olanlardır”.*²⁷²

Sonuç olarak Fütüvvetnâmeler; genel olarak tüm toplumu hedeflemiş ve fütüvvet ehli, sadece Ahîlerin terbiye edilmesi ile değil, aynı zamanda toplumun tüm bireylerini içine alan dini ve ahlaki ilkeleri, Ahîlik örneğinde ve Ahîlerin gözü ile anlatmayı amaç edinmiştir.

2.3. Ahî Ahlâkının İslâm Ahlâkıyla Olan İlişkisi

Ahîlik Teşkilatı, bir mesleki örgütlenme biçimini ifade etmesine karşın, birinci derecede dini ve ahlaki esaslara dayanan bir kurum olma niteliğine sahiptir. Eğer bir kişide dini ve ahlaki yozlaşma ve/veya dini ve ahlaki değerlere önem vermeme gibi bir durum söz konusu ise, o kişi istediği kadar meslek erbabı ya da mesleğinde üstün ve başarılı bir kişi olsun, kişi o meslekten ihraç edilmekte ve sosyal yaşamda itibar görmemektedir. Dolayısıyla Ahîlik Teşkilatı'nda dini ve ahlaki değerlere ne denli önem verildiği ve bu değerlerin insan olmanın ne denli vazgeçilmez öğeleri olarak görüldüğü bu şekilde ortaya konulmaktadır.

Ahîlik Teşkilatı'nda ahlaki zaafı olan kişilerin barındırılmaması ve Ahî olabilmenin en önemli şartının dini ve ahlaki değerlere sahip olma şeklinde değerlendirilmesi, Ahîlik Teşkilatı'nın yüksek ahlaka sahip kişilerden oluşan bir örgüt olarak görülmesini sağlamıştır. Bu bağlamda Ahîler; öncelikli olarak İslam Dini'nin de temelinde yer alan çalışmanın, ibadetin ve dürüstlüğün bir bütün olarak ele alındığı bir sistem doğrultusunda ve ikincil olarak da meslek erbabı olarak yetiştirilmekteydi.²⁷³

²⁷² Baki Çakır, “Resmi Belgelerde Osmanlı Esnafı”, *Ahîlik*, Editör: Çakır, B. ve Gümüş, İ., Kırıkkale Üniversitesi Yay.Kırıkkale 2011, s. 76.

²⁷³ Mehmet Şeker, “Fütüvvetnâmeler ve Ahîlik”, *I. Ahî Evran – ı Veli ve Ahîlik Araştırmaları Sempozyumu – II Bildiri Kitabı*, Kırşehir Valiliği Yay. Kırşehir 2005, s. 51.

Kişiliğinde dini ve ahlaki değerlerin bütünlüğüne yer vermeyenlerin asla başarılı olamayacağı ya da olsa bile bu başarının asla uzun ömürlü olmayacağı anlayışının hâkim olduğu Ahîlik Teşkilatı'nda; ancak dini ve ahlaki bütünlüğün olduğu yerde kardeşlik, eşitlik, özgürlük, sevgi, adalet vb. değerlerin sağlanabileceğine inanılmakta ve ancak bu şekilde dirlik ve düzenden bahsedilebileceği belirtilmekteydi.²⁷⁴ Hz. Peygamber'de güzel ahlâkı şu hadisleriyle övmüştür: “İçinizden en sevdiğim, ahlakî en güzel olanlarınızdır”²⁷⁵. “Kıyamet gününde müminin terazisinde güzel ahlaktan daha ağır bir şey bulunamaz”.²⁷⁶ “Sizin en hayırlınız, ahlakî en güzel olanınızdır”.²⁷⁷ Ahî ahlâkının temel ilkeleri olarak şu hususlar ön plana çıkmaktadır: Ahi, doğru sözlü olan, emânete hıyânet etmeyen, cömert olan, gözünü kötü şeylerden sakıyan, ikiyüzlü ve yiyicilerden uzak duran, kötülerden uzak duran ve öfkelenmemeye özen gösterendir. Görülmektedir ki belirtilen bu özelliklerin tümü, hadislerde zikredilen hususları ifade etmektedir. Bununla birlikte İslam ahlakını ve tasavvuf anlayışını temel alan Ahîler, tasavvuf ehli gibi dünya işlerinden uzak yaşamamakta, bilakis sosyal yaşamın içinde ve hayatın akışına uyarak yaşamını devam ettirmekteydi. Bu temelde Anbarlı ve Acar'a göre de; “Ahîler; iyi bir Müslüman olmakla birlikte, bazı Sûfîler gibi dünyadan el etek çekerek kendilerini tamamen din ve ibadete vermiş dervişler olmayıp, ibadet kadar yeme – içme ve eğlenmeden de hoşlanan insanlardır. Hayat felsefeleri ve yaşayış tarzları çalışmaya, dostluğa ve yardımlaşmaya dayanır. Ahî toplumunda dilenen, yoksul ve bakıma muhtaç kimse yoktur. Onlar için çalışmaktan maksat sırf para kazanmak değil, hem kendi geçimini temin etmek hem de başkalarına yardım etmektir”.²⁷⁸

Ahî olmak, İslam ahlakı temelinde ben ve çıkar merkezli bir dünya anlayışından uzak olmayı gerektirmektedir. Zira Ahîler asla cimri ve bencil değildirler. Bilakis iyilik yapmaktan, ikramda bulunmaktan ve infak etmekten büyük bir haz duymaktadırlar. Ahîler için şu hadisler ilham kaynağı olmuştur: “Bir iyiliğe öncülük eden kimseye, o iyiliği yapanın ecri gibi sevap vardır”.²⁷⁹ “Allah'a ve ahiret gününe iman eden kimse,

²⁷⁴ Hasan Kallımcı, *Denizli Ahileri*, AHİYAD Yay. İstanbul 2008, s. 28.

²⁷⁵ Buhârî, *Fezâilü's-sahâbe*, 27

²⁷⁶ Tirmizî, *Birr*, 62

²⁷⁷ Buhârî, *Edeb*, 38

²⁷⁸ Şeniz Anbarlı ve Aykut Acar, “Bir Selçuklu ve Osmanlı Örgütlenme Örneği Olarak Ahîliğin Yapısı ve Fonksiyonları”, *Selçuk Üniversitesi Karaman İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, C. 5, Sayı 1, 2005, s. 101 – 111.

²⁷⁹ Müslim, *İmâre* 133./ Tirmizî, *İlim* 14.

komşusuna iyilik etsin. Allah'a ve ahiret gününe iman eden kimse, misafirine ikram etsin. Allah'a ve ahiret gününe iman eden kimse, ya faydalı söz söylesin ya da sussun".²⁸⁰ "Ey Müslüman kadınlar! Komşu komşuya (hediyeleşme konusunda) bir koyun parçası olsa bile (sadaka vermeyi) küçümsemesin".²⁸¹ "Gerçek zenginlik mal çokluğu ile değil, gönül tokluğu iledir".²⁸² Bu temelde de Ahîler, İslam Dini'nin öngördüğü şekilde sürekli başkalarını düşünen ve gönlü tok insanlar oldukları için de kazandıklarını sürekli başkaları ile paylaşmaya özen gösteren kişilerdir. Ahîlerdeki bu dini ve ahlaki bütünlük, genel olarak sosyal yaşamın bütünüyle kontrol edilmesine yöneliktir. Fütüvvetnâmelerde de bu kapsamda; nefisine hâkim olmak, iyi huylu olmak, Allah'ın buyurduklarına uymak ve yasaklarından sakınmak, zulme, zalime ve haksızlığa karşı olmak, haksız güçlünün yanında olmaktansa haklı güçsüzün yanında olmak ve haklı güçsüzün hakkını haksız güçlünden almak ve ona yardım etmek yer almaktadır.²⁸³

Ahîlik Teşkilatı'nda; her esnaf örgütlenmesinde çarşayı süpüren, geceleri bekçilik eden, akşam kapanan dükkânların kontrolünü yapan ve kilitlenmemiş olan dükkânların sahibini haberdar eden bir bekçi olduğu gibi, bir de duacısı bulunmaktadır. Esnaf örgütlenmesinin duacısı; her sabah namazının ardından mütevellin dairesi önünde toplanan esnafa dua etmekte ve esnaf bu duanın ardından dükkânını açmaktaydı ki, dua edilmeden hiçbir esnafın dükkânını açması söz konusu olmazdı.²⁸⁴ Bugün Urfa'da yer alan Ahî Çarşısı'nın açılmasından önce olduğu gibi, Isparta'da, Kırşehir'de ve Anadolu'nun birçok yerinde pazarların / çarşıların açılmasından önce bu şekilde dua edildiği görülmektedir ki, neticesinde Ahîlik Teşkilatı'nın bu mirasının ne denli köklü olduğunun bir göstergesi olarak değerlendirilebilir.²⁸⁵

²⁸⁰ Müslim, İmân 77.

²⁸¹ Buhârî, Hibe 1, Edeb 30; Müslim, Zekât 90; Tirmizî, Velâ' 6.

²⁸² İbn Mace, "Zühd", 9

²⁸³ Neşet Çağatay, *Ahîlik Nedir?* T.C. Kültür Bakanlığı Halk Kültürünü Araştırma Dairesi Yay. Ankara 2000, s. 66.

²⁸⁴ Mikail Bayram, *Ahî Evran ve Ahi Teşkilatının Kuruluşu*, Damla Yayınevi, Konya 2011, s. 61.

²⁸⁵ Gülfettin Çelik, "Modern Dönemde Üretim – Paylaşım ve Tüketim Sürecinin Örgütlenmesi ve Ahîlik Kurumunun Mirası", *Ahîlik*, Editör: Çakır, B. ve Gümüş, İ., Kırıkkale Üniversitesi Yay.Kırıkkale 2011, s. 193 – 194.

2.4. Âşık Paşa Dönemi ve İnsan Merkezli Din Anlayışı

“Din” kelimesi Türkçemize Arapçadan geçmiştir. Kur’an-ı Kerim’de bu kelime yol, hayat tarzı, hesap günü, kanun, hüküm vb. anlamlarda kullanılır. Buna göre din, genel olarak insanın hayat tarzı ya da hayatında izlediği yol anlamına gelir.²⁸⁶ “Din, tarih boyu insan hayatında var olmuş, insanın düşüncelerini, tavırlarını, davranışlarını ve diğer insanlara ve çevreye karşı tutumlarını belirlemiştir.”²⁸⁷ Çünkü insan, var oluş nedeni ve amacının cevabını dinde bulmuştur. Hiçbir baskı ve zulüm, insanın hayatından onu söküp atamamıştır. Din, insanları ayakta tutan bir hayat kaynağı olmuştur. Samimi olarak bağlanılan nice felsefi sistem veya ideolojiler bir zaman sonra toplumun hayatından çıkıp giderken din, insanın ruhunda yerini her zaman korumuştur.²⁸⁸ O hâlde din nedir?

Din bilimcileri tarafından dinle ilgili birçok tanım yapılmasına rağmen üzerinde ittifak edilen bir tanım yoktur. Çünkü herkes kendi açısından bakarak dini tanımlamıştır. Din bilimcilerinin yaptığı tanımlardan bazıları şöyledir: Konuya din sosyolojisi açısından yaklaşan Emile Durkheim, “Din, bir cemaatin meydana gelmesini sağlayan ayin ve inançlar sistemidir.” sözüyle dinin toplumdaki sosyal fonksiyonunu göz önünde bulundurmıştır. Konuya din psikolojisi açısından yaklaşan Feurbach ise dinin dua, kurban ve inançla kendini gösteren bir arzu olduğunu vurgulayarak²⁸⁹ dini, insan psikolojisiyle ilişkilendirmiştir. Hegel de dini, akıl ve ruhun daimi, bağımsız faaliyetlerinden ibaret olan bir sistem sayarak kâinatın zirvesine Allah yerine insanı koymuş, dini bu felsefi zihniyetle yorumlamıştır²⁹⁰. Bu ve benzeri örneklerde görüldüğü gibi her bilgin, dine kendi penceresinden bakmıştır.

İslam bilginlerinin yapmış olduğu tanımlardan, Seyyit Şerif Cürçani dini şöyle tarif etmiştir: “Din, akıl sahiplerini peygamberin bildirdiği şeyleri kabule çağıran ilahî bir kanundur.”²⁹¹ Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır ise, “Din, zevilukulü hüsni

²⁸⁶ Heyet, *Yaşayan Dünya Dinleri*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2007, s. 19

²⁸⁷ Heyet, *Yaşayan Dünya Dinleri*, s. 14

²⁸⁸ Baki Adam-Mehmet Katar, *Dinler Tarihi*, Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayınları, Eskişehir, 2006/2007.s. 16.

²⁸⁹ Adam- Katar, *Dinler Tarihi*, s. 17.

²⁹⁰ A. Adnan Adıvar, *Tarih Boyunca İlim ve Din*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1987, s. 329.

²⁹¹ Seyyit Şerif Cürçani, *Tarifât*, Esat Efendi Matbaası, İstanbul, 1283/1837, s. 72.

ihtiyarlarıyla bizzat hayırlara sevk eden bir vaz'ı ilahîdir"²⁹² demiştir. Ömer Nasuhi Bilmen de dini şu şekilde tarif etmiştir: "Din, Allah'ın bir kanunudur ve birtakım hükümlerin, hakikatlerin mukaddes bir mecmuasıdır ki bunu peygamberleri vasıtasıyla insanlara lütuf ve ihsan buyurmuştur. Bu kanun, insanları hayra götürür; insanlar, bu ilahî kanun hükümlerine kendi güzel ihtiyarlarıyla riayet ettikçe doğru yolu bulmuş, hidayet üzere bulunmuş olurlar, dünyada da ahirette de selamete, saadete kavuşurlar."²⁹³ İslam bilginlerinin yaptığı bu tarifler, aşağı yukarı aynı muhtevayı içermektedir. Bu tarifler hülasa edildiğinde İslam'a göre din; akıl sahibi şuurlu insanları kendi irade ve arzularıyla hayırlı olan şeylere sevk eden ilahî bir kanundur.²⁹⁴ Din bilimcileri ve İslam bilginlerinin yapmış oldukları din tanımları, kapsam açısından bütün dinleri içine alacak nitelikte gözükmemektedir. Dinin özünü oluşturan unsurlar bakımından genel bir din tanımı yapılacak olursa şu şekilde yapılabilir: "Din; insanların mutlu bir hayat sürmesini amaçlayan Tanrı'nın veya din kurucularının kutsal kitaplarda yer alan sözlerinden, insanların bu amacın gerçekleşmesi için yaptıkları davranış ve oluşturdukları kurumlardan meydana gelen bir sistemdir."²⁹⁵

Din; bireyin düşünce ve davranışlarında, diğer bireylerle olan ilişkilerinde belirleyici rol oynayan ve sosyal yaşamın diğer kurumlarını etkileyen ve bu kurumlardan etkilenen bir kurum olmak bakımından, Âşık Paşa Dönemi'nde de insan ve toplum yaşamının ayrılmaz bir parçası olarak görülmüş ve değerlendirilmiştir.²⁹⁶

Âşık Paşa'nın şiiirleri de bu doğrultuda varlık kazanmış ve kısaca "kutsalın tecrübe edilmesi" şeklinde tanımlanabilen din olgusu, sosyolojik ve psikolojik bir gerçeklik olarak sosyal ilişkileri yönlendirmiştir.²⁹⁷ Din olgusunun belirtilen bu niteliklerinin tipik bir örneği olan İslam Dini de, sosyal yaşamın düzenlenmesine yönelik kendisine özgü bir sistem sunmaktadır. Zira temel paradigması Allah'a, Kur'an – ı Kerim'e ve naslara iman edilmesine dayanan İslamiyet; her din anlayışının içerisinde farklı dini gruplar olduğu gibi Âşık Paşa Dönemi'nde de kendi içerisinde cemiyetler, birlikler, gizli dini

²⁹² Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, Eser Neşriyat, İstanbul, 1971, C. 1, s. 83.

²⁹³ Ömer Nasuhi Bilmen, *Büyük İslam İlmihali*, Bilmen Yayınları, İstanbul, (Tarihsiz.) s. 5.

²⁹⁴ Günay Tümer-Abdurrahman Küçük, *Dinler Tarihi*, Ocak Yayınları, 2. Baskı, Ankara, 1988, s. 18

²⁹⁵ Heyet, *Yaşayan Dünya Dinleri*, s. 21.

²⁹⁶ Çelebioğlu, *Türk Edebiyatında Mesnevi*, s. 39.

²⁹⁷ Recep Cengiz ve Ramazan Sarıççek, "Şiir Üzerine Sosyolojik Çözümleme: Âşık Paşa", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Kış Dönemi, C. 4, Sayı 16, 2011, s. 89 – 99.

gruplar, mezhepler, tarikatlar vb. gibi farklı yapılanmalar kapsamında örgütlenmiştir.²⁹⁸ Bu örgütsel yapılanmanın temelinde de ahlak olgusu yer almaktadır ve bu olgu, ilahi nizamın anlaşılabilmesine ve dünya yaşamının ilahi nizama uydurulmasına yönelik şekillendirilmiştir.²⁹⁹

Âşık Paşa Dönemi'nde söz konusu edilen ve "İslam ahlakı" olarak nitelendirilen bu ahlak anlayışı, İslam Dini'nin ve esaslarının ahlak olgusu içerisinde korunmasını ve konumlandırılmasını ifade etmektedir. Bu doğrultuda Âşık Paşa Dönemi'nde ahlak anlayışı, geleneksel toplum yaşamı içerisinde grup ahlakının bütünlüğünün sağlanabilmesi için güçlü teolojik ve sosyal esaslarla temellendirilmiştir.³⁰⁰

Âşık Paşa'nın Garib-nâme'sinde görülmektedir ki; İslamiyet bu dönemde sadece idari – siyasi yapıyı yönlendiren bir sistem değil, aynı zamanda sosyal yaşamı şekillendiren bir bütünlük olarak görülmüştür. Âşık Paşa Dönemi, İslam tasavvuf anlayışı temelinde insan odaklı bir din anlayışının hâkim olduğu bir dönemi ifade etmektedir.³⁰¹

Bu bağlamda insanın ve insana verilen değer her şeyden daha önemli görüldüğü bu dönemde, insan merkeze oturtulmaktadır. Zira İslam tasavvuf anlayışında olduğu gibi her şeyin insan için yaratıldığı ve onun hizmetine sunulduğu inancı ile hareket edilmekteydi. Bu nedenle de yaşamın temel amaçlarından ve en önemlilerinden birisi, insanın mutlu olmasını sağlamak olarak ifade edilmektedir.³⁰²

Dönem itibariyle Ahîlik Teşkilatı da, belirtilen bu nitelikler doğrultusunda şekillendirilmiş bir teşkilat olarak, insan merkezli din anlayışının ve din temelli sosyal yaşamın tesis edilmesinde önemli bir rol oynamıştır.³⁰³ Bu yönüyle de Ahîlik Teşkilatı, kendisini Hz. Peygamber'in; "*Allah katında insanın saygınlığı, vallahi Kâbe – i*

²⁹⁸ Elvan Çelebi, *Menâkıbu'l – Kudsiyye Fî Menâsibi'l – Ünsiyye Baba İlyas – ı Horasânî ve Sülâlesi'nin Menkabevî Tarihi*, Hazırlayan: Erünsal, İ. E. ve Ocak, A. Y. (TTK) Yay. Ankara 1995, s. 129.

²⁹⁹ Ethem Erkoç, *Âşık Paşa ve Oğlu Elvan Çelebi*, Pegasus Görsel İletişim, Yay. Çorum 2005, s. 35.

³⁰⁰ Cengiz ve Sarıçiçek, s. 93

³⁰¹ Erkoç, s. 39.

³⁰² Ahmet Yaşar Ocak, "Din", *Osmanlı Medeniyeti Tarihi*, Editör: İhsanoğlu, E., Zaman Gazetesi – Feza Yayıncılık Ortak Yayını, İstanbul 2009, s. 98.

³⁰³ Abdülkadir Karahan, *XIV. Yüzyıl Sonlarına Kadar Türk Kültürü ve Edebiyatı*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yay. İstanbul 1985, s. 48.

Muazzama'nın saygınlığından daha yücedir".³⁰⁴ "Müslüman'ın kardeşini hor görmesi, tek başına bir kötülüktür"³⁰⁵ hadisleri doğrultusunda temellendirilmiştir.³⁰⁶

Söz konusu edilen bu ve benzeri hadisler, bu temelde Âşık Paşa Dönemi kültürünün temel referanslarını oluşturmuş ve insan merkezli din anlayışı, Hz. Peygamber'in (S.A.V.) insanın küçük görülmesini, insanla alay edilmesini ve insana hakaret edilmesini hoş karşılamaması temelinde şekillendirilmiştir. Mevlana'da konu ile ilgili olarak bir beyitinde şöyle demektedir,³⁰⁷ "*Kâbe, Azer oğlu İbrahim'in yaptığı bir binadır. Gönül ise, Cenab – ı Hakk'ın nazar ettiği yerdir*".³⁰⁸

Bu doğrultuda Âşık Paşa Dönemi ahlak anlayışının hedefi; bencil olmayan, başkalarını kendinden daha fazla düşünen, paylaşılan, hem kendisi ile hem de toplumla barışık olan, erdemli, olgun, iyi ahlaklı, faydalı insan yetiştirmek olarak belirlenmiştir. Bu temelde Ahîlik Teşkilatı da, insanı ve insana hizmet etmeyi temel almış ve insana hizmet etmeyi Allah'a hizmet etmek olarak görmüş bir örgütlenmedir.

Zira ancak insana hizmet edildiği sürece her iki dünyada da gerçek mutluluğa ulaşılabilceğine inanılmakta ve bir gülümsemenin ya da bir selamın dahi insana hizmet ve yardım etme anlamına geldiği düşünölmekteydi.³⁰⁹

Ahîlik Teşkilatı'nda ve Ahîlik Teşkilatı'nın tüm faaliyetlerinde, İslam tasavvuf anlayışı temelinde; "*Hiçbir şeye eşref – i mahlûkat olarak kabul edilen insandan daha fazla değer verilmez*" anlayışı hâkimdir. Bu kapsamda dönem itibariyle örnek bir insan modeli geliştirilmiş ve "*insan – ı kâmil*" olarak nitelendirilen bu ideal insan profili doğruluk, dürüstlük ve güven esasları ile özdeşleştirilmiştir.³¹⁰

³⁰⁴ İbn Mâce, "Fiten" 2

³⁰⁵ Müslim, Birr 32; bkz. Buhârî, Edeb 57; Ebû Dâvûd, Edeb 47; Tirmizî, Birr 24

³⁰⁶ Ahmet Gündüz, "Beylikler ve Osmanlı Devleti'nin Kuruluşunda Ahilerin Siyasî ve Askerî Rolü", *I. Ahi Evran – ı Velî ve Ahilik Araştırmaları Sempozyumu Bildiri Kitabı*: 12 – 13 Ekim 2004, Kırşehir Valiliği Yay. Kırşehir 2005, s. 49.

³⁰⁷ Gündüz, "Beylikler ve Osmanlı Devleti'nin Kuruluşunda Ahilerin Siyasî ve Askerî Rolü", s. 53.

³⁰⁸ Tahirü'l-Mevlevî, *Şerh-i Mesnevî*, c. VII, b. 6196.

³⁰⁹ İlker Yiğit, "Ahiliğe Farklı Bir Bakış: XVI. Yüzyıl Türkiye'sinde Ahi Adlı Yerleşmeler ve Zaviyeler", *Ahiliğe Genç Bakışlar Makale Yarışması ve Sempozyumu Bildiri Kitabı*: 21 Eylül 2012, Kırşehir Valiliği Yay. Kırşehir 2012, s. 57.

³¹⁰ Ahmet Yaşar Ocak, "Din", *Osmanlı Medeniyeti Tarihi*, Editör: İhsanoğlu, E., Zaman Gazetesi – Feza Yayıncılık Ortak Yayını, İstanbul 2009. s. 100.

İbn – i Batuta da bu dönemde şahitlik ettiği ve takdire şayan bulduğunu belirttiği bu yöndeki davranışları doğrultusunda Ahîleri şu sözleri ile değerlendirmiştir; “*Ben, dünyada onlardan daha güzel davranan kimse görmedim*”.³¹¹

Bu dönemi diğer dönemlerden ayıran ve bir anlamda da ayrıcalıklı kılan önemli hususlardan bir diğeri de, “*ben*” ya da “*benim*” kelimesinin çok fazla kullanılmamasıdır. Hatta bu dönemde Ahîlik Teşkilatı’na mensup esnafların, “*Ben bugün satış yaptım, siz komşumdan alın, o henüz sifteh yapmadı*” diyecek kadar fedakâr ve fazilet sahibi insanlar oldukları bilinmektedir.³¹²

Hz. Peygamber’de bilindiği üzere aşağıda verilen vasıflarla zikredilmektedir ki, Ahîlik Teşkilatı’nın temel aldığı vasıflar da bunlardır; “*Kavmi arasında en mert, en iyi huylu, soyca en asil, komşuluk hakları bakımından en iyi, en uysal, en doğru sözlü, en yüce ahlak sahibi, en güvenilir, kötülükten ve insanları alçaltan huylardan en uzak olan kimse o idi*”.³¹³ Âşık Paşa Dönemi insan merkezli din anlayışı ve bu temelde tesis edilen sosyal yaşam içerisinde de bu doğrultuda; Hz. Peygamber’de ilk örneklerini gördüğümüz insani ilişkilere ve insana değer verme, hoşgörülü ve anlayışlı olma, affetme ve dürüstlük vb. gibi temel dini ve ahlaki ilkeler gözetilmiş ve bu vasıfları kendisine şiar edinen insan olmak her şeyden daha önemli görülmüştür.

2.5. Âşık Paşa Dönemi Din Anlayışı ve İktisadi ve Ticari Yaşama Katkıları

“İyi ahlaklı olmak”, tarihin her döneminde sadece sosyal yaşamın değil, aynı zamanda iktisadi ve ticari yaşamın da belli bir düzenlilik içerisinde devam ettirilmesinin temel koşulu olarak görülmüştür. Bu doğrultuda ahlaki yozlaşmanın ve çöküntünün görüldüğü toplumlarda, yine sosyal yaşamda olduğu gibi iktisadi ve ticari yaşamda da yozlaşmalar ve çürümeler görülmeye başlanmış ve birçok örneği olduğu gibi bu durum, o toplumun tarih sahnesinden silinmesine neden olmuştur.

³¹¹ İbn – i Battuta, *Tuhfetu'n – Nuzaar fi Garelbi'l – emsar ve Acaibil – Esfar*, Üçdal Neşriyat, İstanbul 1993, s. 102.

³¹² Sabahattin Güllülü, *Sosyoloji Açısından Ahi Birlikleri*, Ötüken Yay.İstanbul 2012, s. 61.

³¹³ Ayten Altıntaş ve Hanzade Doğan, “Osmanlı Esnaf Tabibinin Ahlak Eğitimi ve Değerleri (Fütüvvetnamelere Göre)”, *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, Ekim Dönemi, Sayı 146, 2003, s. 59 – 83.

Ahlaki değerler; hem toplumları hem bireyleri dağınmık hayattan kurtaran ve saygın bir yere oturtan önemli unsurlardır. Zira ahlak olmadan bir toplumun ya da bireyin erdemli bir sosyal yaşama sahip olması söz konusu olamayacaktır. Aynı şekilde ahlaka dayanmayan iktisadi ve ticari bir yaşamın da devam ettirilebilmesi mümkün değildir. Bu doğrultuda yalancılık, aldatmak, rüşvet, yalan yere yemin etmek, haram kazanç elde etmek için her yolu mubah görmek, kalitesiz ya da defolu mal üreterek haksız kazanç sağlamak, başkasının malına ve mülküne göz koymak, başkasının kazancını kıskanmak, hileye başvurmak, karaborsacılık yapmak, tembel olmak, piyasaya fahiş fiyatla mal sürmek, cimrilik vb. niteliklere sahip bireylerin ticari yaşamda devamlılıkları da çok fazla olmayacaktır.

Tüm bu olumsuz nitelikler, mutlaka ki sadece iyi ahlakla aşılabilecek niteliklerdir. Âşık Paşa Dönemi din anlayışı temelinde iktisadi ve ticari yaşamı da bu doğrultuda şekillendirilmiştir. Zira Ahîlik Teşkilatı'nda da; kalitesiz, çürük veya ayıplı mal üretilmesi ya da satılması yasaklanmış ve para hırsı olmadığı için çok daha fazla para kazanılması için daha ucuza mal etmekten ve kalitesiz mal üretilmesinden sakınılmıştır. Ahlaka verilen önem, ahlakın her zaman, her yerde ve her işte en önemli unsur olarak görülmesini de beraberinde getirmiştir. Bu nedenle ana sermayesi ahlak olmayan hiçbir iş kabul edilir görülmemiş ve uzun süreli olamayacağı düşünülmüştür.³¹⁴

Âşık Paşa Dönemi din anlayışının temelinde yer alan kardeşlik, eşitlik, özgürlük, bağımsızlık, sevgi, adalet, dirlik ve düzen, güzellik, faydalılık vb. gibi temel nitelikler de bu doğrultuda iktisadi ve ticari yaşamın da vazgeçilmez unsurları olarak değerlendirilmiştir. Ahîlik Teşkilatı'nda da bu yönüyle; işbirliği içerisinde olunmasına ve daha dürüst, daha sade, daha sakın ve daha özgün üretimlerde bulunulmasına özen gösterilmiştir.³¹⁵

Aynı kapsamda Âşık Paşa Dönemi'nde; ahlak temelli bir iktisadi ve ticari yaşamın mümkün kılınabilmesi için öncelikli olarak sağlıklı bir aile yapısına, sosyal iletişime, içten dostluklara ve komşuluk ilişkilerine, dayanışma ve yardımlaşma algısına, güçlü güven duygularına ve sosyal bağlara sahip olunması gerektiği düşünülmekteydi. Zira

³¹⁴ Mustafa Akdağ, *Türkiye'nin İktisadi ve İçtimai Tarihi*, Cem Yayınevi, İstanbul 2005, s. 113.

³¹⁵ Çağatay, s. 78.

ancak bu şekilde kaliteli bir sosyal yaşama olduğu kadar kaliteli bir iktisadi ve ticari yaşama sahip olunabilmesinin yolu bu olarak görülmekteydi.³¹⁶

Ahîlik Teşkilatı'nın bir anlamda yönetmeliği olarak kabul edilen Fütüvvetnâmelerde de bu yönde belirlemelere yer verilmekteydi. Bu çerçevede de Fütüvvetnâmelerde öncelikli olarak "*Ahî helalinden kazanandır*" ifadesine yer verilmekteydi. Bununla birlikte Fütüvvetnâmelerde, aşağıda verilen niteliklerin Ahîlerde bulunması gereken temel nitelikler olduğu belirtilmekteydi;

"Ahî, yoksul ve düşkünlere yardım etmeli ve cömert olmalıdır. Âlimleri sevmeli ve hoş tutmalıdır. Fakirleri sevmeli ve alçakgönüllü olmalıdır. İyi ahlaklı kimselerle sohbet etmeli ve namazını kazaya bırakmamalıdır. Hayâ sahibi olmalı ve nefesine hâkim olmayı bilmelidir. Neticesinde de, dünya malına düşkün insanlarla düşüp kalkmamalıdır".³¹⁷

Bu nitelikler, hem Âşık Paşa Dönemi'nde hem de asırlar boyunca Osmanlı insanının ahlak anlayışının temel taşı olan hasletler haline gelmiştir. Bu temelde Fütüvvetnâmelerde, iktisadi ve ticari yaşamda ya da genel olarak ticaret ahlakı kapsamında yasaklanmış olan hususlar aşağıda verildiği gibi ifade edilmiştir;³¹⁸

1. Asla hileli ve çürük mal satmayacaksın.

Esnaf veya satış temsilcisi sattığı ürünlerdeki kusurları alıcıya ziyadesiyle ifade etmelidir. Bu aynı zamanda esnafın dürüstlüğünü ortaya koyacak ve müşterinin esnafa olan itimadı daha fazla artacaktır. Maldaki özrü belirtmeyen esnaf müşteriyi aldattığını düşünse bile "*Alıcı ve satıcı doğru söyler, her şeyi açıkça ortaya koyarlarsa, alış-verişin bereketini Allah yok eder*"³¹⁹ hadisi gereği asıl aldanan kendisi olacaktır.

³¹⁶ Akdağ, s. 117.

³¹⁷ Mehmet Akman, *Balıkesir Yöresinde Ahilikten Kalma Tören ve Uygulamalar*, Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Balıkesir 2006, s. 133.

³¹⁸ Çağatay, s. 79.

³¹⁹ Buhârî, Buyû, 19.

2. Asla müşteriden malın ederinden fazla para almayacaksın.

Müşteri malın piyasa değerini sürekli takip edemeye bilmektedir. Onun bu durumundan yararlanarak çok afakî değerlerde ürünü satmak asla etik değildir.

Bu durumu vicdanlar da kabul etmez. Hak edilen kadar ücret almak satışınızdaki bereketi arttıracak ve sizi gönül huzuruna ulaştıracaktır.

3. Asla sahte ve kalitesiz mal üretmeyeceksin.

Sattığımız ürünü kendi ana babamıza, eş ve dostumuza gönül rahatlığıyla verebilecek şekilde müşterimize aynı kalitede verebiliyorsak hiç sorun olmayacaktır. Kaliteyi yakalayabilmek hiç de kolay değildir. Zor başarıldığı takdirde bundan ötesi markalaşma olacak ve satış potansiyeliniz yerelden ziyade genele yayılacaktır.

4. Asla bir başkasının malını taklit etmeyeceksin.

Ustalık ve zanaatkârlık uzun yılların birikiminde oluşan bir değer taşıdır. Yeni buluşları kendimiz yapmaya gayret etmeliyiz. Sabırla yapılan çalışmalar bir gün kesinlikle meyvesini verecektir. Velew ki farklılığı bulamadık ve bir ürünün aynısından üreteceksek, patent sahibi bilgilendirilmeli ve onun mali emeği ve hakkı gözetilmelidir.

5. Asla noksan tartmayacaksın ve bozuk terazi kullanmayacaksın.

Ölçü, tartı ve kesim işlerinde kesinlikle alıcının hakkına girmemeliyiz. Bu aynı zamanda kul hakkıdır ve vebali çok ağıdır. Tartarken 5-10 gr, keserken 3-5 cm fazla kesmek bizlere kar olarak geri dönecektir. Unutmayalım “*Bizi aldatan bizden değildir*”³²⁰ hadisi bizler için en güzel ölçüdür.

2.6. Âşık Paşa Dönemi Din Anlayışının Temelinde Yer Alan Ayet ve Hadisler

Âşık Paşa Dönemi din ve din temelli sosyal yaşam anlayışı, Kuran ve hadislerle temellendirilmiştir. Bu doğrultuda dini, sosyal, kültürel, iktisadi ve ticari yaşamın temel belirleyicileri konumunda olan Ahîlerin nasıl hareket etmelerini gerektiğini belirleyen

³²⁰ Müslim, İmân, 164; İbn Mâce, Ticârât, 45

Fütüvvetnâmeler, en başta Kur'an – ı Kerim ve hadis – i şerifler temel alınarak hazırlanmıştır. Çünkü Ahilik mânevi ve maddî boyutu olan bir sistemdir. Ahilik mânevi bir sistemdir. Çünkü temelinde Allah'ın rızasını kazanmak vardır. “Allah yolunda sarfedin, kendinizi kendi elinizle tehlikeye atmayın, işlerinizi iyi yapın. Şüphesiz Allah iyi iş yapanları sever”³²¹ ilahi hükmü vardır.

Ahilik diğer boyutlarıyla dünyevî bir sistemdir. Çünkü din insanların hem bu dünyalarına hem de ahiret hayatlarına dair düzenlemeler, yaptırımlar getirmektedir. Daha doğrusu insanları ahiretlerini kazanmaları bir imtihan dünyası olan bu hayatlarındaki düşünce, davranış ve fiilleri sonucunda başarılarıyla mümkün olacaktır. Onun içindir ki Ahilik, insanların bir iş, bir meslek sahibi olmalarını şart koşturmuştur. Onlar biliyorlardı ki kişi kendi el emeğinden, alın terinden daha kıymetli bir kazanca sahip değildir. Ama bütün bunları bir ibadet şuuruyla yapmaktır. Bilindiği gibi İslâm dünya ve ahiret dengesini kurmaya çalışmaktadır. Müslümanın “ahiret yurdunu gözetmesini, dünyadaki nasibini de unutmamasını”³²² istemektedir.

Dönemin ahlak anlayışı ve bu ahlak anlayışı ile şekillendirilmiş insan ilişkileri göz önünde bulundurulduğunda ve detaylı olarak incelendiğinde de görülmektedir ki; Hz. Peygamber'in ahlak anlayışı temel alınmış ve O'nun hadisleri ile birebir örtüşen davranışlar sergilenmesi önemsenmiştir. Ahlak anlayışının temelinde Hz. Peygamber'in ahlak anlayışının alınması da, “Ben güzel ahlakı tamamlamak için gönderildim”³²³ hadisiyle ilişkilendirilmiştir;³²⁴

Ahîlik Teşkilatı'nda ve dönemin dini, sosyal, kültürel, iktisadi ve ticari yaşamının düzenlenmesinde Hz. Peygamber o derece örnek alınmıştı ki, bu etki giyim – kuşama dek kendisini göstermiştir. Fütüvvetnâmelerde de bu temelde Ahîlerin nasıl giymeleri

³²¹ Bakara 195

³²² Kasas 27/77,

³²³ Ahmed b. Hanbel, II, 381; Malik, I. II, 904.

³²⁴ Saffet Sancaklı, “Ahilik Ahlâkının Oluşumunda Hadislerin Etkisi”, *İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Bahar Dönemi, C. 1, Sayı 1, 2010, s. 1 – 28.

ve neler giymemeleri gerektiği ya da kıyafetlerinin şeklinin, renginin ve cinsinin nasıl olması gerektiği belirlenmişti.³²⁵

Hız. Peygamber'in hadislerinde yer alan ipek, kırmızı ve sarı renkli giysilerin kullanılmamasına yönelik hususlar esas alınarak, Fütüvvet namelerinde de “*Ahîler ipek giysi giymezler*” ve “*Hiçbir peygamber kızıl ve sarı giymedi*” denilmiştir. Bu nedenle Ahîler de kırmızı ve sarı renkli kıyafetler giymemekteydiler ve gök rengi, ak, kara ya da yeşil renkli kıyafetler giymeye özen göstermekteydiler.³²⁶

Ahîlik Teşkilatı'nda Hız. Peygamber'in ahlakı doğrultusunda, Ahî babaları Ahîlere şu öğütlerde bulunmaktaydı; “Sanatınızı ilerletin ve yükseltin. Birbirinize kardeş sevgisi ve saygısı ile bağlanın. Yolsuz işlere ve haksız işlere sapmayın. İnsanlığınızı ve Müslümanlığınızı unutmayın. Gönül üzmemeyin ve canlıya ceza vermeyin. Cemaati terk etmeyin. Sehâ ve kerem sahibi muhtaçları ayırt etmeden hizmet ve yardım ehli olun”.³²⁷

Âşık Paşa Döneminde sosyal yaşam; zorlukları yenmek adına çaba sarf edilen, insanlara yön vermek ve yol göstermek amacı güdülen, bütün halkın birlik ve bütünlük içerisinde yaşamasını esas alan, hayat ve mal güvensizliğinin önüne geçilmesini önlemek için sosyal sorunların birlikte çözümlenmesine özen gösterilen bir zeminde şekillendirilmiştir. Bunun mümkün kılınabilmesi için Ahîlik Teşkilatı'nda da her türlü davranış bir kurala bağlanmıştır ve gündüz meslek öğretimi ile ilgilenilirken, akşamları da toplantılarda ahlak ve terbiye esaslarının öğretilmesi adına hareket edilmiştir.³²⁸

Fütüvvetnâmelerde ahlaklı insan davranışlarının, hadisler temel alınarak oluşturulan 740 edep kuralına bağlı olduğu belirtilmiş ve bu kuralları kimin ne derece bilmesi gerektiği ifade edilmiştir. Örneğin; Fütüvvetnâmelere göre enbiya, evliya ve padişahların bu 740 edep kuralının tamamını bilmesi gerekmektedir.³²⁹

³²⁵ Mehmet Akif Kılavuz, “Ahîlik Kurumunda Din ve Ahlâk Eğitimi Anlayışı”, *I. Ahî Evran – ı Veli ve Ahîlik Araştırmaları Sempozyumu – II Bildiri Kitabı*, Kırşehir Valiliği Yay. Kırşehir 2005, s. 67.

³²⁶ Sancaklı, s. 7.

³²⁷ Yusuf Ziya Kazıcı, “Ahilik ve Yetişkinlik Dönemi Eğitimindeki Yeri”, *Yetişkinlik Dönemi Eğitimi ve Problemleri*, Ensar Neşriyat, İstanbul 2006, s. 51.

³²⁸ Kazıcı, s. 55.

³²⁹ Sancaklı, s. 8.

Ahîlik Teşkilatı'nda yer alanların ise bu edep kurallarının 124'ünü bilmesi yeterli görülmektedir. Bu 124 edep kuralından bazıları aşağıda verildiği gibi belirlenmiştir;

“Yeme – içme adabı, konuşma adabı, giyim – kuşam adabı, mahallede yürüme adabı, seyahat etme adabı, pazarlık etme adabı, alışveriş etme adabı, misafirlik adabı vb.”³³⁰

Âşık Paşa Dönemi insanın temel amacı; Allah'ın kendisine ihsan buyurduğu yüce insanlık niteliklerinden ve İslam Dini'nin yüce ilkelerinden yararlanarak, ruhen ve bedenen faydalı olacak şekilde çalışmak ve bu doğrultuda insanca yaşamak ve çevresindekilere de bu yönde bir yaşam yaşatma çabası içerisinde olmak şeklinde ifade edilmektedir. Bu temelde Ahîlik felsefesi de “Yaşa – Yaşat” görüşü temelinde şekillendirilmiş ve “*Henüz dünyada iken ahreti kazanmak*” amacı ile sürdürülen bir yaşam esas alınmıştır.³³¹

Ahî olan kişinin; fütüvvet erkânında ahlaka, akıllı olmaya ve genel olarak da ilme ve faydalı çalışmaya değer veren, aşırılıklara iltifat etmeyen, yüklenemeyeceği kadar büyük işlerin altına girmeyen, sosyal yaşamda saygın bir yere sahip ve haddini bilen, zenginle fakir, üretici ile tüketici, emek ile sermaye, halk ile devlet arasında iyi ilişkiler kurmaya özen gösteren ve bu temelde, ahlaka dayalı bir sosyal düzenin tesis edilebilmesi için sosyal adaleti gerçekleştirmeyi önemseyen kişiler olması gerektiği belirtilmektedir.³³²

Âşık Paşa Dönemi'nde, İslam Dini'nin öngördüğü şekilde dayanışma ve yardımlaşmanın sosyal yaşamda önemli bir yere sahip olması söz konusudur. Ahîlik Teşkilatı da bu algı doğrultusunda; esnaf tarafından ödenen aidatların esnaf tasarruf sandığında biriktirilmesi ile Ahîlerin evlenme, doğum, hastalık, ölüm vb. gibi durumlarda kullanılmasına yönelik kullanıldığı bir örgüt olma niteliğine sahiptir. Bu yöndeki bir yaşam algısının temelinde; “*Her kim iyilik yaparsa, ondan yedi yüze kadar*

³³⁰ Abdullah Soysal ve Mehmet Tan, “Ahilik İlkelerinin Günümüz İşletmelerine Yansıması: Kilis Küçük Sanayi Sitesi İşletmeleri Örneği”, *Niğde Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, C. 6, Sayı 1, 2013, s. 186 – 202.

³³¹ Soysal ve Tan, s. 190.

³³² Namık Sinan Turan, “Selçuklu ve Osmanlı Anadolu'sunda Ahiliğin Sosyo – Ekonomik Gelişim Süreci”, *İstanbul Üniversitesi Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, Sayı 52, 2007, s. 151 – 187.

sevap yazılır".³³³ "İyilik güzel ahlaktan ibarettir".³³⁴ "Her iyilik sadakadır"³³⁵ dinî mesajlardır. Böylece Ahîliğin temel değerlerini oluşturan bu tür ahlaki prensiplerin hadislere dayandığını rahatlıkla söyleyebiliriz.³³⁶

2.7. Âşık Paşa Dönemi Dini Ahlak Anlayışı

Âşık Paşa Dönemi, ahlaki sorumlulukların ön planda tutulduğu bir dönemi ifade etmektedir. Dolayısıyla da bireye öncelikli olarak ahlaklı olması öğütlenmiş ve erdemli insan modeli oluşturulması hedeflenmiştir. Ahîlik Teşkilatı da bu dini ve ahlaki algı doğrultusunda şekillendirilmiş bir örgütlenme olması bakımından, sadece basit bir ticaret ya da zanaat örgütlenmesi olmamış, dini ve ahlaki sorumlulukların ön planda tutulduğu bir yaşam tarzını önemsemiştir.

Önceki anlatımlarda da yer verildiği üzere; Hz. Peygamber'in hadisleri temelinde düzenlenmiş din temelli bir ahlak anlayışının hâkim olduğu bu dönemde, bu yöndeki bir ahlak anlayışının gerektirdiği temel ilke ve prensiplerin hadislerle özdeşleştirilmesi adına hareket edilmiş ve bu hususları insanların huy haline getirmeleri sağlanmaya çalışılmıştır.

2.7.1. Doğruluk ve Dürüstlükten Ayrılmamak

Doğruluk ve dürüstlükten ayrılmamak, dönemin dini ahlak anlayışının en önemli prensiplerinden biri olarak kabul edilmektedir. Bu bağlamda Ahîlik Teşkilatı'nda da iş ve meslek ahlakı, doğruluk ve dürüstlikle temellendirilmekte ve bu çerçevede kardeşliğin, dostluğun, barışın, sosyal adaletin, hoşgörünün ve sosyal dayanışmanın tesis edilmesi amaçlanmaktaydı.³³⁷ Belirtilen bu nitelikler, Âşık Paşa Dönemi örnek insanının temel nitelikleridir ve bu niteliklere sahip olunması doğrultusunda birçok suçun önüne geçilebilmesi mümkün olabilmekteydi.

³³³ Müslim, *İman*, 204

³³⁴ Müslim, *Birr*, 14-15

³³⁵ Buharî, *Edeb*, 33

³³⁶ Soysal ve Tan, s. 193.

³³⁷ Mehmet Karagül, "Ahilik ve Sosyal Sermaye Bağlamında İş Ahlakı ve Üretim İlişkisi", *Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Akademik Bakış Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E – Dergisi*, Eylül – Ekim Dönemi, Sayı 32, 2012, s. 1 – 16.

“Muhakkak ki, doğruluk iyiliğe götürür. İyilik de, şüphesiz Cennet’e iletir. Kişi doğru söyleye söyleye Allah katında sıddık olarak yazılır. Yalancılık da (insanı) fücûra götürür. Fücûr da Cehennem’e götürür. Kişi yalan söyleye söyleye Allah katında kezzab (çok yalancı) yazılır”.³³⁸ Doğruluk ve dürüstlükten ayrılmamak anlamındaki ahlak anlayışının verilen hadis doğrultusunda temellendirildiği görülmektedir.³³⁹

2.7.2. Nefsine Hâkim Olmak

Âşık Paşa Dönemi insanının dini ahlak anlayışının en önemli öğelerinden biride nefesine hâkim olmak, nefisini terbiye etmek ve bu anlamda nefsinin esiri olmamaktır. Bu bağlamda Ahîlik Teşkilatı Fütüvvetnâmeler’inde de Ahîlerin özellikle nefislerine hâkim olmaları gerekliliğinden bahsedilmekte ve nefsin kölesi olan insanlar arasında her türlü kötülüğün yaşanmasının kaçınılmaz olacağı belirtilmektedir.³⁴⁰ Bu dönemde nefesine hâkim olmanın önemini ifade etmesi bakımından sürekli yinelenen konu ile ilgili hadisler şunlardır;³⁴¹ “Akıllı insan, nefisini hesaba çeken ve ölümden sonrası için çalışandır. Aciz insan ise, nefisini hevasına tabi kılan ve Allah’tan batıl şeyler arzu edendir”.³⁴² “İçinde pusu kurmuş olan nefis, kibir ve kim bakımından insanlardan beterdir”.³⁴³

Bu temelde erdemlerle dolu ulvi bir yaşamın sürdürülebilmesi ve mükemmel bir insan olunabilmesi için, kendini beğenmişliğin dar kalıplarından sıyrılmaya çalışılmakta ve yaşama metafizik boyutu ile bakabilmek ve kendi kendine yetebilen insan olabilmek adına hareket edilmekteydi. Fütüvvetin, aynı zamanda başkalarını kendi nefisinden üstün tutmak ve insanlığın hayrı için çalışmak olduğu anlamına geldiği düşünülmekte ve kendi kendine yeten insanın hiçbir zaman mağrur olmayacağına inanılmaktaydı.³⁴⁴

³³⁸ Buhâri, Edeb 69; Müslim, Birr 103-105

³³⁹ Yusuf Ekinci, *Ahîlik ve Meslek Eğitimi*, MEB Yay. Ankara 1989, s. 49.

³⁴⁰ Ali Erbaşı, “Ahi Teşkilatında Yönetim Fonksiyonlarıyla İlgili Uygulamalar”, *Turkish Studies – International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume: 7, Number: 2 Spring 2012, pp. 1321 – 1331.

³⁴¹ Fahri Solak, “Ahîliğin Sosyo – Ekonomik Fonksiyonları ve Bugünkü Kurumlar”, Editör: Erken, E., *İktisat, Tarih ve Zihniyet Dünyamız*, MÜSİAD Yay.İstanbul 2006, s. 131.

³⁴² Tirmizî, 2461

³⁴³ Mevlana / Mesnevi - I,906

³⁴⁴ Erbaşı, s. 1326.

2.7.3. Çalışmak

Çalışmanın İslam Dini gereği ibadet olarak görüldüğü bu dönemde, Ahilik Teşkilatı'nda da tembellik ve hazır yiyicilik hoş görülmemektedir. Bu doğrultuda her zaman çalışmanın, üretmenin ve atılgıncı olmanın önemi üzerinde durulmakta ve Kur'an - 1 Kerim'de öngörülen "Salih amel" işlenmesi gerektiği belirtilmektedir.³⁴⁵ Bu doğrultuda Ahilik; "İmanın ilimle beslenmesi ve çalışma ile şekillenmesi" olarak görülmekte ve çalışmanın ve üretmenin, alın teri ile kazanmanın Ahilik ruhunda yer aldığı ve Ahilik'te önemli bir ahlak kuralı olduğu belirtilmektedir. Bu nedenle de bu dönemde herkesin bir işi ve mesleği olması gerektiği düşünülmekte ve bir meslek sahibi olmayan kimse kalmasın diye herkese meslek eğitimi verilmektedir.³⁴⁶

Ahilik'te cömert insan olunması ve fakirlere yardım edilmesi esas olduğundan ve herkesin hem kendi geçimini sağlayabilecek hem de başkalarına yardım edebilecek durumda olmasını mümkün kılacak bir işe ve bir zanaata sahip olması önemsendiğinden, bu dönemde bir mesleğe ya da bir işe sahip olmayan neredeyse hiç kimse bulunmamaktaydı.³⁴⁷

Netice itibari ile herkesin kabiliyetlerine uygun bir meslekte yetiştirilmekte ve bu mesleğe yönelik maharetleri ve hüneleri kazanabilmesi, iş sahibi olabilmesi ve sosyal yaşama katkı sağlayabilmesi adına hareket edilmekteydi. Zira bir işi ya da mesleği olmayan birinin hiç kimseye fayda sağlamayacağına inanılmakta ve bilakis böylesi bir insanın başkalarına zarar verici olacağı düşünülmekteydi. "Hiçbir kimse, elinin emeğinden daha hayırlı lokma yememiştir. Allah'ın Peygamberi Davud Aleyhisselam da kendi elinin emeğini yerdi."³⁴⁸ Hadisinde belirtildiği üzere, hem bireysel hem de toplumsal mutluluğun ve refahın sağlanabilmesi için her bireyin bir meslek sahibi olmasına yönelik meslek eğitimleri düzenlenmekteydi.³⁴⁹

³⁴⁵ Ahmet Kolbaşı, "Türk Kültür Turizmi Açısından Ahilik", *Ahilik Araştırmaları Dergisi*, C. 1, Sayı 2, 2005, s. 57 – 67.

³⁴⁶ M. Fatih Köksal, *Ahi Evran ve Ahilik*, Kırşehir Valiliği Yay. Kırşehir 2005, s. 97.

³⁴⁷ Kolbaşı, s. 61.

³⁴⁸ Buhâri, *Büyu*, 15/2109

³⁴⁹ Köksal, "Ahi Evran ve Ahilik", s. 99.

Bu örnek insan modeli çerçevesinde Ahîlerin de gerçek bir Müslüman'da bulunması gereken tüm vasıflara haiz olması ve dinin tüm gerektirdikleri yerine getirmesi beklenmekteydi. Çalışan, kazanan ve kazancı oranında fakirlere yardım iman sahibi insanın da, Hz. Peygamber'in; "*En temiz kazanç, kişinin kendi elinin emeği ile dürüst ticaretin kazancıdır*".³⁵⁰ "*Kuvvetli mü'min, zayıf mü'minden daha hayırlı ve daha sevimidir*"³⁵¹ hadisleri doğrultusunda Allah katında makbul olacağı belirtilmektedir.³⁵²

Bununla birlikte, dini vecibeleri yerine getirmenin yanında Allah'ı hoşnut etmeye yönelik tüm fillerin de bir ibadet olduğunu inanılmakta ve bu doğrultuda insan ve toplum yararına gerçekleştirilen her olumlu davranışın, aynı zamanda dini ve manevi bir anlam ifade ettiği de belirtilmekteydi. Bu nedenle de işyerleri aynı zamanda ibadethane olarak görülmekte ve işyeri, "Hakk Kapısı" olarak kabul edilmekteydi.³⁵³

Hakk Kapısı'ndan hürmetle girilmesi, saygı ve samimiyetle çalışılması, helalinden kazanç elde edilmesi ve helal yerlere harcama yapılması esastır. Bu nedenle de dünya yaşamının temel amacı; bilgi, ahlak, zanaat sahibi olma, yardımlaşma ve dayanışma olarak görülmekte ve bu süreçte ahiret için de takva ve imam esaslarına sıkıca sarılmanın gerekli olduğu bilinci ile hareket edilmekteydi.³⁵⁴

2.7.4. Mükemmel İş Yapmak

Yapılan işin en iyisi olmasına özen göstermek ya da bir başka ifade ile mümkün olduğunca mükemmel iş yapmak, dönem itibarıyla en vazgeçilmez değerler arasında kabul edilmekteydi. Bu doğrultuda Ahîlik Teşkilatı'nda da, özellikle üretimde kalitesizliğe müsamaha gösterilmemiş ve kalitesiz mal üretenlerin meslekten ihraç edilmesi adına hareket edilmiştir.³⁵⁵ Hatta kalitesiz mal üreten esnafın pabucu dama atılmaktaydı ki, "*pabucunu dama atmak*" ifadesi de kalitesiz ürün ve/veya hizmet üretenler için verilen cezayı ifade etmek için ilk olarak Ahîlik Teşkilatı'nda

³⁵⁰ Ahmed B.Hanbel, *Müsned*, IV, 14

³⁵¹ Müslim, kader 34; İbn Mace, *mukaddime* 10

³⁵² M. Fatih Köksal, *Ahîlik Kültürünün Dünü ve Bugünü*, Kırşehir Belediyesi Kültür – Tarih Yay. Serisi, Kırşehir 2007, s. 145.

³⁵³ Veysi Erken, *Bir Sivil Örgütlenme Modeli Ahîlik*, Kırşehir Belediyesi Yay. Kırşehir 2008, s. 101.

³⁵⁴ Köksal, "*Ahîlik Kültürünün Dünü ve Bugünü*", s. 147.

³⁵⁵ Erken, s. 103.

kullanılmıştır. “*Müşteri velinimetimdir*” anlayışı da, Ahîlik Teşkilatı’nda böylesi bir anlayışın neticesi olarak kendisini ortaya koymuştur.³⁵⁶

Üretilen ürünlerin kusursuz, ayıpsız ve tam olarak üretilmesinin önemsendiği bu dönemde, bir malın üretilmesinden satın alınmasına dek geçen tüm süreç kontrol edilmekte ve bu sürecin tüm çarşı esnafının sorumluluğunda olduğu kabul edilmekteydi. Zira üretimde dürüstlük temel prensip olarak kabul edilmekteydi ve “*kaliteli insan, kaliteli üretim yapar*” anlayışı ile üretimde bulunulmaktaydı.³⁵⁷ Hz. Peygamber’in; “*Sizden biriniz bir iş yaptığı zaman, onu mükemmel bir şekilde yapsın*”.³⁵⁸ “*Allah, yaptığı işi güzel yapanı sever*”³⁵⁹ “*İşler ehliyesiz kimselerin eline verildiği zaman kıyameti bekle*”³⁶⁰ hadisleri sürekli gözetilen ve bu yöndeki bir yaşam algısını temellendiren temel prensiptir.³⁶¹

2.7.5. Haram ve Helâl Sınırlarına Riayet Etmek

Haram ve helal sınırlarına riayet etmenin önemi, İslam Dini dolayısıyla bu dönemde en fazla önemsenen ahlaki prensip olarak görülmekteydi demek yanlış olmayacaktır. Bu bağlamda dönemin Bursa Kadısı tarafından hazırlanmış olan 1524 tarihli Fütüvvetnâme’de şu şekilde ifade edilmektedir;

“Fütüvvet erbabından olma vasfını kaybetmemek için haramdan son derece sakınmak gerekir. Zira haram yiyen kişide fütüvvet vasıfları kalmaz. Fütüvvet vasıflarını üzerinde toplayan kişinin esnafılık ya da zanaatı, buna muhtaç kullar için yaptığı fikrini benimsemiş olması gerekir. O, onların ihtiyaçlarını görüp, hizmetlerini yerine getireyim ve yaptığım bu hizmet karşılığında helalinden kazanacağım paraların bir kısmını kendi

³⁵⁶ Neşet Çağatay, *Bir Türk Kurumu Olan Ahilik*, Selçuk Üniversitesi Yay. Konya 2011, s. 89.

³⁵⁷ Mehmet Faruk Bayraktar, *İslam Eğitiminde Öğretmen – Öğrenci Münasebetleri*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yay. İstanbul 2004, s. 17.

³⁵⁸ Tecrid, c. VI, s. 369, H. No: 967

³⁵⁹ Münavî, *Feyzu'l-kadir*, II, 286-287

³⁶⁰ Buhari, *İlim*, Hadis no: 59

³⁶¹ Çağatay, “*Bir Türk Kurumu Olan Ahilik*”, s. 19.

geçimim için, bir kısmını de fakara için harcayayım görüşünde olmalıdır. Zira kişinin kendi emeği ile kazandığı lokmadan daha helal bir lokma yoktur”.³⁶²

Ahîlik Teşkilatı’nda da bu doğrultuda, kalfalıktan ustalığa geçilmesi için gerekli olan şartlar arasında Ahî babasının sınavından geçmek yer almaktaydı ve bu sınavda Ahî babası usta olmak için sınava girmiş olan çırağın kulağına şunları söylemekteydi:

“Harama bakma, haram yeme, haram içme, doğru, sabırlı ve dayanıklı ol. Yalan söyleme, büyüklerden önce söze başlama. Kimseyi kandırma, kanaatkâr ol, dünya malına tamah etme. Yanlış ölçme, eksik tartma, kuvvetli ve üstün durumdayken affetmesini ve hiddetli durumdayken yumuşak davranmasını bil ve kendin muhtaç iken başkalarına verecek kadar cömert ol”³⁶³. Görüldüğü gibi en başta helal ve harama riâyet edilmesi öğütlenmektedir. Hadislerde helal ve haram ayırımı yapılması hususunda önem gösterilmesi istenmekte ve şöyle buyrulmaktadır:³⁶⁴“İnsanlara öyle bir zaman gelir ki; kişi, malı helalden mi haramdan mı aldığına hiç aldırış etmez”.³⁶⁵ “(...) Adam ellerini kaldırarak; ‘Ey Rabbim, Ey Rabbim’ diye dua eder. Hâlbuki onun yediği haram, içtiği haram, giydiği haramdır ve o haramla beslenmiştir. Böyle bir adamın duası nasıl kabul edilir?”.³⁶⁶ “Haram belli, helal bellidir. İki arasında birtakım şüpheli şeyler vardır ki, bunları birçok kimse bilmez. Şüpheli şeylerden sakınan kimse, dinini ve ırzını korumuş olur”.³⁶⁷ Hadislerde de görüldüğü üzere bir yaşam algısını temellendiren en başta helal ve haram sınırlarına riâyet edilmesi talimatı verilmektedir.

³⁶² Osman Akkuş, “Ahilik Teşkilatlarına Tarihsel Bir Perspektiften Bakış”, *1. Ahi Evran – ı Veli ve Ahilik Araştırmaları Sempozyumu Bildiri Kitabı: 12 – 13 Ekim 2004*, Kırşehir Valiliği Yay. Kırşehir 2004, s. 103 – 104.

³⁶³ Saadetin Kocatürk, “Fütüvvet ve Ahilik”, *XX. Ahilik Bayramı Kongresi Tebliğleri ve Esnaf ve Sanatkârların Sosyo – Ekonomik Meselelerinin Tartışıldığı Panel Tebliğleri*, Kırşehir Valiliği Yay. Kırşehir 2004, s. 156.

³⁶⁴ Abdullah Soysal, “İşletmelerin Başarısında Ahilik İlke ve Uygulamalarının Önemi: Bir Değerlendirme”, *Çimento Endüstrisi İşverenleri Sendikası (CEİS) Dergisi*, Mart Dönemi, C. 27, Sayı 2, 2013, s. 6 – 19.

³⁶⁵ Buhârî, *Büyü*, 7, 23

³⁶⁶ Müslim, *Zekat* 65,

³⁶⁷ Müslim, *Müsakat*, 2996

2.7.6. Eline, Beline ve Diline Sahip Olmak

Türkçe metinlerde “üç ödkî nom” ve “iki yıldız”³⁶⁸ diye tanımlanan gnostik Mani dininden İslami literatüre geçmiş olan, eline, beline ve diline sahip olmak, ahlak prensiplerini İslam dini temelinde bu dönemde de en önemli insani vasıflar olarak kabul edilmektedir. Zira bu esaslar insanlığın en yüce esaslarını ifade etmektedir ve eline, beline ve diline sahip olamayan bir insanın, ahlaklı bir insan olarak nitelendirilmesi de söz konusu olamayacaktır.

Ahîlik Teşkilatı’nda da bu doğrultuda Ahîlerin temel felsefesi; eline sahip olmak anlamında başkalarına hiçbir şekilde zarar vermemeyi ve elini – ayağını hayırlı işlerde kullanmayı, beline sahip olmak anlamında başkalarının namus ve iffetine göz dikmemeyi ve şeref ve haysiyetine dil uzatmamayı, dilen sahip olmak anlamında da başkalarını dili ya da sözleri ile rahatsız etmemeyi ve bilakis hayırlı ve iyi şeyler konuşmayı içermektedir. Hz. Peygamber’de bu konuda:

“Müslüman, elinden ve dilinden başkalarının emin olduğu kişidir”.³⁶⁹

“Kim bana iki çenesi arasındaki (dili) ile iki ayağı arasındaki (cinsel) organını koruma sözü verirse, ben de ona Cennet sözü veririm”.³⁷⁰

“Sû- i zandan sakının. Zira o, sözlerin en yalanıdır. Birbirinizin eksiğini ve ayıbını aramayın, yine birbirinizin hayatını araştırmaya kalkmayın”³⁷¹

“Müslüman, Müslüman’ın kardeşidir. O nedenle ona zulmetmez, haksızlık yapmaz, onu düşmana teslim etmez. Müslüman kardeşinin ihtiyacını gideren kimsenin, Allah da ihtiyacını giderir. Kim bir Müslüman’dan bir sıkıntıyı giderirse, Allah da o kimsenin kıyamet günündeki sıkıntılarında birini giderir. Kim bir Müslüman’ın ayıp ve kusurunu örterse, Allah da o kimsenin ayıp ve kusurunu örter”.³⁷²

³⁶⁸Günay-Güngör, s. 184.

³⁶⁹Müslim, *İman*: 14; Buhârî, *İman*: 3

³⁷⁰Buhârî, *Rikak*

³⁷¹Müslim, *Birr* 28

³⁷²Buhârî, *Mezâlim* 3; Müslim, *Birr* 58

“Birbirinize kin tutmayınız, hased etmeyiniz, sırt dönmeyiniz ve birbirinizden ilginizi kesmeyiniz. Ey Allah’ın kulları, kardeş olunuz. Bir Müslüman’ın, din kardeşini üç gündün fazla terk etmesi helal değildir”³⁷³ yönündeki bir yaşam algısını temellendiren hadisleri dikkat çekicidir. Hadisler hiçbir şekilde Müslüman kardeşine zarar verilmesini onaylamamakta ve her türlü rahatsızlık vermeyide yasaklar.³⁷⁴

2.7.7. Başkalarını Düşünmek, Paylaşmak, Hizmet Etmek

Başkalarını düşünmek, sahip olduklarını başkaları ile paylaşmak ve başkalarına, ihtiyaçlarını görmek adına hizmet etmek, dönem itibariyle İslam Dini temelinde şekillenmiş örf ve adetler arasında yer almaktadır.

Hz. Peygamber’in; “İnsanların en hayırlısı, insanlara en hayırlı olandır”³⁷⁵

“İnsanlara yemek yedir ve tanıdığın – tanımadığın herkese selam ver. Zira en üstün ameller bunlardır”.³⁷⁶

“Komşusu açken tok yatan bizden değildir”.³⁷⁷

“Dul kadınların ve fakirlerin nafakalarını kazanmaya koşan Müslüman kimse, Allah yolunda harb eden mücahid gibidir yahut gece namazlı, gündüz oruçlu âbid kimse gibidir”.³⁷⁸

“Üstteki el (veren el), alttaki elden (alan el) daha hayırlıdır”.³⁷⁹

“Cömert; Allah’a, Cennet’e ve insanlara yakın, ateşten ise uzaktır. Cimri ise; Allah’tan, Cennet’ten ve insanlardan uzaktır, ateşe ise yakındır. Muhakkak cömert bir cahil, Allah – u Teâlâ’ya cimri bir âbidden daha hoş görünmektedir”.³⁸⁰

³⁷³ Buhari, Edeb 57

³⁷⁴ Nurettin Öztürk, “Ahilik Teşkilatı ve Günümüz Ekonomisi, Çalışma Hayatı ve İş ahlakı Açısından Değerlendirilmesi”, *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı 7, 2002, s. 1 – 12.

³⁷⁵ Buhârî, *Mağâzî*, 35

³⁷⁶ Buhârî, *Îmân* 6, 20; Müslim, *Îmân* 63

³⁷⁷ Buhârî, *Edeb*, 12

³⁷⁸ Buhari, *Nafaka*, 1

³⁷⁹ Buhari, *Zekat*, 139

³⁸⁰ Tirmizî, *Birr*, 40

Hadisleri çerçevesinde şekillendirilen bu yaşam algısı doğrultusunda fakirlere ve misafirlere yemek yedirmek makbul bir davranış olarak görülmektedir.³⁸¹ Aynı şekilde Ahîlik kültürünün yardım etme duygusu zevkle yapılan bir uğraş olmaktadır. Çünkü kişinin amel defteri ölümden sonra da kapanmamaktadır. Bu anlayışın temellendirildiği hadiste; “*Âdemoğlu öldüğü zaman, üç şey hariç amel defteri kapanır; (Bunlardan birisi) sadaka – i câriyedir*”.³⁸² Mesajı Ahî kültürünün temelini oluşturmaktadır³⁸³

2.7.8. İsâr, Empati ve Erdemlilik

Türkçe’de diğerkâmlık ve özgecilik, Batı dillerinde ise altruizm karşılığında kullanılan îsâr kavramı sözlükte “bir şeyi veya bir kimseyi diğerine üstün tutma, tercih etme, bir şeye karşı sevgisi olmak, öncelik vermek, ikram etmek” gibi manalara gelmektedir. İsâr, ahlâk terimi olarak “bir kimsenin, kendisi ihtiyaç içerisinde bulunsa bile sahip olduğu imkânları başkalarının ihtiyacını karşılamak üzere kullanması, başkasının yararı için fedakârlıkta bulunması” demektir.³⁸⁴ “İsâr”; “Fütüvvet”, “Mürüvvet” ve “Uhuvvet” gibi İslam Dini’nin temel kavramları ile temellendirilmiş ve kurumsal bir kimlik kazandırılmış olan Ahîlik Teşkilatı’nın maddi ve manevi kaynağını oluşturan sistem olarak tanımlanabilmektedir.

İsâr, empati ve erdemlilik kavramların temeline, Hz. Peygamber’in aşağıda verilen hadisleri yerleştirilmiştir.³⁸⁵

“Sizden biriniz kendisi için istediğini kardeşi için de istemedikçe iman etmiş olamaz”.³⁸⁶

“İnsanların en düşük karakterlileri, bencil ve korkak kimselerdir”.³⁸⁷

³⁸¹ Y. Elif Oktay, “Ahilik Teşkilatında Çalışma Ahlakının İşçi ve İşveren Kesimine Etkileri”, *Ahi Evran Üniversitesi 1. Uluslararası Ahilik Kültürü ve Kırşehir Sempozyumu: 15 – 17 Ekim 2008*, Kırşehir Valiliği Yay. Kırşehir 2008, s. 189.

³⁸² Müslim, Vasıyye 14

³⁸³ Halil Zaim, *İş Hayatında Erdemli İnsan*, Empati Matbaacılık, İstanbul 2012, s. 76.

³⁸⁴ Mustafa Çağrı, “İsâr”, *DİA*, İstanbul 2000, c. XXII, s. 490

³⁸⁵ Hulusi Doğan, “Günümüz İşletmeleri İçin Ahilik Kültüründen Örtülü Bilginin Gelişim ve Paylaşım Örnekleri”, *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Elektronik Dergisi*, Sayı 4, Haziran 2011, s. 77 – 100.

³⁸⁶ Buhârî, *İmân* 7; Müslim, *İmân* 71, 72

³⁸⁷ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, Çağrı Yay., İstanbul 1992, c. II, s. 256.

“İman ve bencillik, Müslüman bir kimsenin kalbinde bir araya gelemez”.³⁸⁸

“Mü’minler birbirlerini sevmekte, birbirlerine acımakta ve birbirlerini korumakta bir vücuda benzerler. Vücudun bir uzvu hasta olduğu zaman, diğer uzuvlar da bu sebeple uykusuzluğa ve ateşli hastalığa tutulurlar”.³⁸⁹

“Kötülüklerinden komşusunun emin olamadığı kimse mü’min olamaz”.³⁹⁰

İsâr ve fedakârlık düşüncesi, kendini topluma adama ve topluma hizmet aşkı taşıma, karşılık beklemezsizin dostlarına, düşkünlere ve yolculara yedirme – içirme ve onları barındırma gibi hususlar, fütüvvet ve melâmelik meşrebinin etkilerinin neticesi olarak değerlendirilmektedir. Bu nedenle de başkalarını düşünmeyi ve başkaları ile paylaşmayı önemseyen insanın, hem dünyada hem de ahirette mesut olacağı belirtilmektedir.³⁹¹

İbn-i Batuta da dönem insanının niteliklerini ifade etmeye yönelik konu ile ilgili olarak, seyahatlerinde yaptığı gözlemler doğrultusunda aşağıda verilen belirlemelerde bulunmaktadır;

“Ahîler; Anadolu’ya yerleşmiş bulunan Türkmenlerin yaşadıkları her yerde, şehirde, kasabada ve köyde bulunmaktadır. Memleketlerine gelen yabancıları karşılama, onlarla ilgilenme, onların yiyeceklerini, giyeceklerini ve yatacaklarını sağlama, ihtiyaçlarını giderme, onları uğursuz ve edepsizlerin ellerinden kurtarma, şu ya da bu nedenle bu yaramazlara katılanları yeryüzünden temizleme gibi konularda bunların eşine ve benzerine dünyanın hiçbir yerinde rastlamak mümkün değildir”.³⁹²

2.8. Âşık Paşa Dönemi’nde Vakıflar, Vakfiyeler ve Medreseler

Âşık Paşa Dönemi’nde Anadolu’da yoğun bir bilimsel faaliyet içerisinde olduğu görülmektedir. Bu doğrultuda vakfiyelerde ve medreselerde; tıp, astronomi (heyet), matematik, felsefe vb. gibi akli ve tabii ilimlere ilişkin telif eserlerin okutulması adına

³⁸⁸ Sarıçam, *Hz. Muhammed ve Evrensel Mesajı*, s. 375.

³⁸⁹ Buhârî, *Edeb* 27; Müslim, *Birr* 66

³⁹⁰ Buhârî, *Edeb*, 29. Ayrıca bkz. Müslim, *İmân*, 73; Tirmizî, *Kıyâme*, 60

³⁹¹ Zaim, s. 77.

³⁹² İbn – i Batuta, s. 91.

hareket edilmekte ve dönem itibariyle Anadolu’da bulunan âlimlerin de bu vakfiyelerde ve medreselerde dersler vermesi söz konusu olmaktadır.³⁹³

Anadolu’ya gelmiş ve öncelikli olarak Kayseri’ye yerleşmiş olan Ömer bin Muhammed bin Ali es – Savi, konu ile ilgili olarak “*Akaid – i Ehl – i Sünnet*” adlı eserinin Önsöz’ünde şöyle demektedir; “*Diyar – ı Rum’a geldim. Herkesin İlm – i Nucûm (Astronomi) ile uğraşmakta olduğunu ve dini ilimlerden bihaber olduğunu gördüm. Dini ilimlere olan ihtiyacı karşılamak için de bu eseri yazdım*”.³⁹⁴

Anadolu’da felsefeye ve tabiat ilimlerine yönelişin temelinde, birtakım Selçuklu devlet adamlarının, Danişmentli hükümdarların ve devlet adamlarının Mu’tezile Mezhebi’ne bağlı olmaları yer almaktadır. Mu’tezile Mezhebi; İslam Dini’nin doğmasından yaklaşık bir asır sonra ortaya çıkmış ve İslam Dini’ni akıl ölçü ve kurallarına göre yorumlayan dini ve felsefi bir harekettir.³⁹⁵

Türkiye Selçukluları Dönemi’nde devlet adamlarının tabiat ilimlerine ve felsefeye ilgi duymaları, bilim adamlarını da bu alanda eserler vermeye ve fikirler üretmeye yöneltmiştir ki, dönem itibariyle konu ile ilgili telif eserlerin hemen hemen tamamı da bu bilimlere ilişkindir. Bu yöndeki çalışmalar, Âşık Paşa Dönemi’nde bilimin iş alanında uygulanması ve bilimin pratik yönü anlamında toplumun teknik bilgiden yararlanabilmesi olanağını da beraberinde getirmiştir. Âşık Paşa Dönemi’nde medreselerde okutulan eserler arasında, II. Kılıç Arslan Dönemi’nde Kayseri’de yaşamış olan Tiflisli Hubeş bin İbrahim tarafından yazılmış olan “*Beyanü’s – Sinaat*” adlı eser de yer almaktadır. Eserde, zanaat alanında bilimden geniş ölçüde yararlanılabileceği belirtilmekte ve konu ile ilgili yollar gösterilmeye çalışılmaktadır.³⁹⁶

Yine bu dönemde medreselerde okutulan eserler arasında, Diyarbekir Artukluları devri bilgini olan Cizreli Ebu’ı İzz İsmail bin er – Razz (Hicri 602 – Miladi 1205) tarafından yazılmış olan “*El – Cami’ Beyne’l – İlm ve’l – Amel (İlim İle Amelin Birleştirilmesi)*”

³⁹³ Mefail Hızlı, “*Osmanlı Medreselerinde Okutulan Dersler ve Eserler*”, s. 25.

³⁹⁴ Ekmeleddin İhsanoğlu, “Osmanlı Medrese Geleneğinin Doğuşu”, *Belleten Dergisi*, Aralık Dönemi, C. 66, Sayı 247, 2002, s. 849 – 903.

³⁹⁵ İsmail Çiftçioğlu, “Orta Asya – Anadolu İlim ve Kültür Köprüsü (XI – XVI. Yüzyıllar)”, *Ahmet Yesevi Üniversitesi Bilig Dergisi*, Sayı 44, Kış 2008, s. 143 – 172.

³⁹⁶ İhsanoğlu, s. 851.

adlı eser yer almaktaydı. Eserde, birçok otomatik makine projesine yer verilmekte ve bilim adamlarının, bilime yönelik uygulamalarda bulunmaları ölçüsünde değer kazanabilecekleri üzerinde durulmaktaydı.³⁹⁷

Söz konusu edilen dönemin medreselerinde okutulan eserlerden bir diğeri de, 13. yüzyılın başları itibariyle bir Kübrevî Şeyhi olan Necmeddin – i Daye'nin, Sultan Alaaddin Keykubad'a da sunmuş olduğu “Mirsadü'l ibad” adlı eserdir. Eserde, zanaatın insan ruhunda meydana getirdiği tesir üzerinde durulmakta ve zanaatkârların sahip oldukları ilim sayesinde, birtakım aletler ve edevatlarla ruhun eşyaya yansıtılmasının mümkün olabileceği belirtilmekteydi.³⁹⁸

Âşık Paşa'nın dönemi itibariyle bu yönde bir eğitim verilmesi, zanaat erbabı olan Ahîlerin yetişmesini sağlamış ve Ahîlik Teşkilatı'nın kurucusu olarak kabul edilen Ahî Evran – ı Veli'de bu konuya büyük önem vermiştir. Ahî Evran – ı Veli, eserlerinde sık sık ilmi iş ve zanaat eğitiminin önemine değinmiş ve ilmin amelden önce geldiğini yinelemiştir.

İlimsiz amelin fayda sağlamayacağını ve kişinin ilmini uyguladığı ölçüde makbul insan olabileceğini belirten Ahî Evran – ı Veli; insan ruhunda “teorik (nazari)” ve “pratik (ameli)” şeklinde iki güç bulunduğunu ve önemli olanın bu iki gücün birlikteliğinin sağlanması olduğunu ifade etmiştir.³⁹⁹

Bu belirlemeler çerçevesinde Ahî Evran – ı Veli, “Letaif – i Hikmet” adlı eserinde Ahîlik Teşkilatı'nın kuruluş felsefesini şu şekilde ifade etmiştir;

“Allah insanı medeni tabiatla yaratmıştır. Bunun anlamı şudur; Allah insanı yemek, içmek, giyinmek, evlenmek ve mesken edinmek gibi çok şeylere muhtaç olarak yaratmıştır. Hiç kimse kendi başına bu ihtiyaçlarını karşılayamaz. Bu yüzden demircilik ve marangozluk gibi birçok meslekleri yürütmek için çok insan gerekli olduğu gibi, demircilik ve marangozluk da birtakım alet ve edevatla yapılabildiği için, bu alet ve

³⁹⁷ Aydın Sayılı, “Vâcidiyye Medresesi, Kütahya’da Bir Ortaçağ Türk Rasathanesi”, *Belleten Dergisi*, Sayı 12, 1948, s. 655 – 666.

³⁹⁸ Aykut Kazancıgil, *Osmanlılarda Bilim ve Teknoloji*, Ufuk Kitapları, İstanbul 2010, s. 186.

³⁹⁹ Esin Kâhya, “Türkiye Selçuklularında ve Anadolu Beyliklerinde Bilimsel Çalışmalar”, *Genel Türk Tarihi Dergisi*, Sayı 4, 2002, s. 521 – 555.

edevatı tedarik için de çok sayıda insana ihtiyaç vardır. Böylece insanın (toplumun) ihtiyaç duyacağı bütün zanaat kollarının yaşatılması gerekir. Bu halde, toplumun bir kesiminin zanaatlara yönelmesi ve her birinin belli bir zanaatla meşgul olması gerekir ki, toplumun bütün ihtiyaçları görülebilsin”.⁴⁰⁰

Ahî Evran – ı Veli'nin zanaatkârların bu yönde eğitilmelerine yönelik belirlemeleri de aşağıda verildiği gibidir;

“Birçok insanın bir arada çalışması, zanaatkârlar arasında rekabete ve münazaaya neden olabilir. Zira bunların her biri kendi ihtiyacına yönelince, menfaatler çatışması ortaya çıkar. Karşılıklı hoşgörü ve affetme olmadığı zaman, münazaa ve ihtilaf zuhur eder. O halde bu insanlar arasındaki ihtilafı halledecek kanunlar koymak gereklidir. Bu kanun şeriata uygun olmalı ki, ona uyulsun ve insanlar arasındaki ihtilafın halline vesile olsun. İhtilafsız bir ortam yaratılınca, herkes rahatça umduğunu elde eder. İhtilaf zuhurunda ise, bu kanuna müracaat ederek ihtilaflar ortadan kaldırılabilir. Peygamberlerin şariat koymaları da bundandır”.⁴⁰¹

Âşık Paşa Dönemi'nde medreseler ve vakfiyelerde verilen eğitim pratik amaçlara yönelik olmuştur. Dönem itibariyle Ahî Fütüvvetnâmeleri'nde, Ahî Yönetmelikleri'nde ve Ahî Şecerenameleri'nde yer verilen hususlar da bu belirlemelere yönelik olup bu eserlerde tespit edilen kurallar doğrultusunda hazırlanmıştır.⁴⁰²

2.8.1. Vakfiyeler

Resmî vesîka özelliği taşıyan vakfiyeler, tarihin her dalı ile ilgili bilgiler içeren hukukî kaynaklardır. Yerli tarih kaynaklarının en ehemmiyetli bir kısmı bu vakfiyeler olup, içtimâî ve iktisadî tarih bakımından da çok zengin bir kaynak teşkil ederler.⁴⁰³

⁴⁰⁰ Kâhya, s. 526.

⁴⁰¹ Cevat İzgi, *Osmanlı Medreselerinde İlim*, İz Yayınevi, İstanbul 2007, s. 85.

⁴⁰² İzgi, s. 87.

⁴⁰³ Bkz. M. Fuad Köprülü, “Vakıf Müessesesi ve Vakıf Vesikalarının Tarihi Ehemmiyeti”, *Vakıflar Dergisi* I, 1938

1. Kırşehir Emiri Caca-oğlu Nureddin'in 1272 Tarihli Arapça -Moğolca Vakfiyesi

1272 tarihli Caca-oğlu Nureddin'in vakfiyesi, Kırşehir tarihi bakımından kıymeti çok yüksek bir kaynaktır. Arapça olarak kaleme alınmıştır ve şehrin iktisadî ve içtimâî durumu hakkında önemli bilgiler verir. Vakfiyenin Kırşehir'de tasdik edilen iki, İskilip'te tasdik edilen bir nüshası olmak üzere toplam üç nüshası vardır. Sonunda Uygur harfleriyle yazılmış Moğolca bir kısım da vardır. Burada Moğol komutanları vakfiyenin şahitleri olarak zikredilmişlerdir. XIII. asırda Kırşehir'e dair çok önemli bilgiler verir.⁴⁰⁴

2. Ahî Evren Vakfiyesi (Şeyh Nâsireddin)

İkinci vakfiye, 1278 tarihli Ahî Evren Vakfiyesidir. Vakfiye, hamd ve senadan sonra imâret, mescit, zâviye ve türbe için vakfedilen emvâlin zikriyle devam eder. Daha sonra vakıf mallarının nasıl tasarruf edileceği anlatılır. En sonunda şahitler listesiyle sona erer. Bu vakfiye ilk önce Muallim Cevdet'in eserinde yayınlanmıştır.⁴⁰⁵ C. Hakkı Tarım, bu vakfiyenin Türkçesini yayınlamış fakat şahitler listesini kitabına almamıştır.⁴⁰⁶

3. Süleyman Türkmânî Vakfiyesi

Kırşehir'de XIII. asrın sonunda kaleme alınan bu vakfiye, 1298 tarihlidir. Zâviye, mescit ve türbe için vakfedilen emvâlin zikrinden sonra vâkıfın şartlarını zikreder. Bu şartlara göre Mevlevîlik hallerinin bu müesseselerde geçerli olduğu görülüyor. Böylece Kırşehir'de XIII. asırdan itibaren bir Mevlevî zâviyesinin faaliyette olduğunu bu vakfiyeyle anlıyoruz. Bu vakfiye de C. Hakkı Tarım tarafından yayınlanmıştır.⁴⁰⁷

2.8.2. Medreseler

Âşık Paşa döneminde önemli şehirlerinden birisi olan Kırşehir'de şimdiki bilgilerimize göre XIII. ve XIV. asırda dört tane medrese vardı. Bunlar sırasıyla şunlardır:

⁴⁰⁴ Bkz: Ahmet Temir, *Kırşehir Emiri Caca-oğlu Nureddin'in 1272 Tarihli Arapça-Moğolca Vakfiyesi*, Ankara, 1989, TTK Yay.

⁴⁰⁵ Muallim Cevdet, *Zeyl Ala Faslı'l- Ahîyeti'l- Fitiyani't- Türkiyye fi Kitâbi'r-Rihle li İbn Battûta*, İstanbul 1932, s. 279

⁴⁰⁶ Tarım, *Tarihte Kırşehri-Gülşehrî*, İstanbul, s. 83

⁴⁰⁷ Tarım, *Tarihte Kırşehri-Gülşehrî*, İstanbul, s. 36

1. Muzaffereddin Behramşah Medresesi

Bu medrese, 1246 yılında Mengücek Emirlerinden Fahreddin Behramşah'ın oğlu olan Muzaffereddin Muhammed tarafından, Sultan II. İzzeddin Keykâvus zamanında yaptırılmıştır. Kitâbesinde, Muzaffereddin bin Melik Behramşah diye kayıtlı olan bu eser, şimdiki Melik Gâzi Türbesi'nin doğusunda bulunuyordu. XIX. asra kadar ayakta kalan medrese yıkılmış, taşları Kale Höyük'te bulunan Alâeddin Camii'nin tamirinde kullanılmıştır.⁴⁰⁸

2. Cacabey Medresesi

1272 yılında, Kırşehir Emiri Nureddin Cibril b. Bahâeddin Caca tarafından inşa ettirilmiştir. Şimdi cami olarak kullanılan medresenin kitâbesi şöyledir:

“Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla başlarım.Tanrı'nın rahmetine ve mağfiretine muhtaç köle, Caca-oğlu Cebrail, Allah'a ve Allah'ın rızasına yaklaşmak üzere bu mübarek ve meymenetli medresenin inşâsını en büyük Sultan, Ulu Şahin Şah, ümmetlerin efendisi, Arap ve Acem sultanlarının başbuğu, karanın, Akdeniz ve Karadeniz'in hükümdarı, dünyanın ve dinin medarı nusreti, İslâm'ın ve Ehl-i İslâm'ın yardımcısı, meliklerin ve sultanların efendisi, Kılıç Arslan oğlu -Devletini Tanrı ebedi kılsın- Ebu'l-Feth Keyhüsrev'in eyyam-ı devletinde, 671 (1272) yılının aylarında emretti.”⁴⁰⁹

3. Havrânîyye Medresesi

Bu medrese hakkında Caca-oğlu Vakfiyesinden başka hiçbir yerde bir bilgiye ulaşılamadı. Ne harabesi ne de kitâbesi vardır.⁴¹⁰

4. Şeyh Muslihiddin Medresesi

Süleyman Türkmânî'nin, türbesinde mezarı bulunan Mehmed Çelebi'nin oğullarından Şeyh Muslihiddin tarafından, Kaman ilçesi, Gökçeviran köyünde inşa edilmiştir. XIII.

⁴⁰⁸ Tarım, *Tarihte Kırşehrî – Gülşehrî*, İstanbul, s. 40.

⁴⁰⁹ Tarım, *Tarihte Kırşehrî – Gülşehrî*, İstanbul, s. 41

⁴¹⁰ Temir, *Kırşehir Emiri Caca-oğlu Nureddin'in 1272 Tarihli Arapça-Moğolca Vakfiyesi*, s. 115.

asır Selçuklu eserlerinden olan medresenin, yeri ve kitâbesi hakkında artık hiçbir bilgi bulunmamaktadır.⁴¹¹

“Âşık Paşa Dönemi ve Sonrasında Medreselerde Yoğun Olarak Okutulan Dersler, Eserler ve Yazarları” ile ilgili belirlemeler Ek – 1’de yer almaktadır.⁴¹²

⁴¹¹ C. Hakkı Tarım, *Tarihte Kırşehir – Gülşehri*, İstanbul, s. 37

⁴¹² Mustafa Ergün, “Ders Programları ve Ders Kitapları Tarihi-I Medreselerde Okutulan Dersler ve Ders Kitapları”, *A.K.Ü. Anadolu Dil-Tarih ve Kültür Araştırmaları Dergisi* (Afyon 1996), (http://hocam.tripod.com/g_yazilar_medrese_dersleri.htm)

SONUÇ

Âşık Paşa'nın ilmi kişiliğini oluşturan temel özelliklerinin başında iyi bir Sufi olması ve tasavvuf ilmine olan hâkimiyeti gelmektedir. Âşık Paşa Sünni akidelere uygun ve itidalli bir tasavvuf anlayışı temelinde yaşamını sürdürmeyi amaç edinmiştir. Âşık Paşa'nın "Garib – nâme"si de neticesinde şahsiyetinin bir yansıması olarak, dini-tasavvufî bir eser olarak yazılmıştır.

Âşık Paşa'nın "Garib – nâme"si de büyük ölçüde devrin sosyal ve siyasal şartlarından etkilenmeler de söz konusudur. Beden merkezli birlik fikrini sık sık dile getirmesinin temelinde, dağılan ve kopmalar yaşayan bir coğrafyada yaşıyor olmasının da büyük rolü vardır. Âşık Paşa, bedeni farklı ilgiler ve benzetmeler içinde ele alırken mesajlarını dini ve tasavvufî bir zeminde vermektedir. Tasavvufî mesaj çoğunlukla birlik üzerine kurulmuştur. Devrin genel yapısının yanı sıra, ailesi, yaşadığı çevrenin ve aldığı eğitimin de bu tarz söyleyişte etkisi büyüktür. Garib-nâmede birlik ve beraberliğin insan, toplum, hatta devlet için taşımakta olduğu önem birtakım misallerle desteklenmiş, geniş halk kitlelerinin birlik yumağının içine çekilmesi amaçlanmıştır. Birlik içinde olmanın ikilikten arınmak olduğu, birlikten kuvvet doğacağı, bir olanların dağılmayacağı, Allah rızasının ancak birlikle kazanılabileceği belirtilmiştir

Âşık Paşa, Garib-nâme'de ufku geniş, hedef gösterici bir düşünür olarak görülür. Eserin her bölümünde manevi yön daima ağır basmaktadır. Maddi hayat bütün gerçekliğiyle işlenirken hemen arkasından manevi unsurlar sıralanır ve öğütler verilir. Manevi geçişlerde çoğunlukla bedenden ve unsurlarından yararlanılır. Dolayısıyla eser büyük ölçüde hem öğüt vericiliği hem de yapısal yönüyle insan ve bedeni üzerinde yoğunlaşır. Denilebilir ki eserde, kişisel ve toplumsal hayatı düzenlemenin, birlik tesisinin estetik merkezinde hep "beden" örneği yer almaktadır. Buradan aslın "kendini bilmek" olduğu sonucuna varılır.

Âşık Paşa Dönemi din anlayışına yönelik olarak belirlenmiş olan bu ve benzeri ilkelerin her biri, mutlaka ki bir ya da daha fazla atıfta bulunularak belirlenmiştir. Yani her bir ilkenin temellendirilmesinde hadislere ve aynı zamanda ayetlere de yer verilmiştir. Bu temeldeki din eğitimi de; vakfiyeler, medreseler ve Ahilik Teşkilatı kapsamında verilmekte ve bu yerlerde insanları, yaparak ve yaşayarak dini-tasavvufi yaşam biçimini edinmeleri sağlanmaktaydı.

Bu temelde verilen dini-tasavvufi eğitim de, tasavvuf ehli bazı Sufiler gibi dünyadan ellerini eteklerini çekerek yaşamayı değil, bilakis yaşamın içerisinde ve yaşamın getirdiklerine ya da bir anlamda akışına uyarak yaşanmasını içermektedir. Bu kurumlarda verilen ve din anlayışını yansıtan eğitim sürecinde en önemli husus olarak, “insan”, “insani değerler” ve insana verilen önem” olarak görülmektedir. Zira her şey insan için yaratılmıştır ve onun hizmetine sunulmuştur. Temel amaç da, insanın saadeti ve huzurudur.

Neticesinde bu anlayış da, genel olarak Hz Peygamber’in hadislerinin temel alınması gibi, diğer bazı hadis ve ayetlerin yanında şu hadisi temel almıştır;

“Allah katında insanın saygınlığı, vallahi Kâbe – i muazzamanın saygınlığından daha yücedir”.

İnsanın hor görülmesinin ve aşağılanması da mutlaka önlenmesine yönelik bir anlayışı içeren dönemin dini yapısı, yine Hz. Peygamber’in şu hadisi ile temellendirilmiştir;

“Müslüman’ın kardeşini hor görmesi, kişiye kötülük yapılması için yeterlidir”.

Mevlana’da konu ile ilgili bir Beyit’inde şunları söyler;

“Kâbe, Azer oğlu İbrahim’in yaptığı bir binadır. Gönülse, Cenab – ı Hakk’ın nazar ettiği bir yerdir”.

Bu belirlemeler çerçevesinde görülmektedir ki; Âşık Paşa dönemi din anlayışı, genel olarak dini-tasavvufi ahlak anlayışı doğrultusunda tesis edilmiştir ve bu anlayış temelinde bencil olmamak, başkalarını da en az kendin kadar ve gerektiğinde de

kendinden daha fazla düşünmek, paylaşmak, hem kendisi ile hem toplumla barışık olmak, erdemli, olgun ve iyi ahlaka uygun davranışlar sergilemek ve faydalı insan yetiştirmek için çaba sarf etmek olarak belirlenmiştir.

Nitekim günümüz “uygar” dünya anlayışının en temel sorunu da; hem ticari hem sosyal yaşamda bu hususların artık çok az gözetiliyor olması ve bu doğrultuda insanın yaşamaya maruz bırakıldığı acının ve sancının, artık baş edilemeyecek duruma gelmiş olmasıdır demek yanlış olmayacaktır.

KAYNAKLAR

- Ablak, Selman, Yurdal Dikmenli ve Turhan Çetin, “Üniversite Öğrencilerinin Kırşehir’in Tarihi ve Kültürel Turizm Değerlerine Yönelik Farkındalıkları”, *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 7, Sayı 2, 2014, s. 171 – 186.
- Adam, Baki; Katar, Mehmet, Dinler Tarihi, Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayınları, Eskişehir, 2006/2007.
- Adivar, Adnan, *Tarih Boyunca İlim ve Din*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1987.
- Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, Çağrı Yay., İst.1992
- Ahmet-î Yesevî, "Divan-ı Hikmet'ten Seçmeler", (Haz. K. Eraslan) Ankara, 1983
- Akdağ, Mustafa, *Türkiye'nin İktisadi ve İçtimai Tarihi*, Cem Yayınevi, İstanbul 2005.
- Akkuş, Osman, “Ahilik Teşkilatlarına Tarihsel Bir Perspektiften Bakış”, *1. Ahi Evran-ı Veli ve Ahilik Araştırmaları Sempozyumu Bildiri Kitabı: 12 – 13 Ekim 2004*, Kırşehir Valiliği Yayınları, Kırşehir 2004.
- Akman, Mehmet, *Balıkesir Yöresinde Ahilikten Kalma Tören ve Uygulamalar*, Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Balıkesir 2006.
- Akün, Ömer Faruk, “Divan Edebiyatı”, *Diyanet İşleri Başkanlığı İslâm Ansiklopedisi*, TDV Yayınları, İstanbul 1994.
- Alan, Gülbadi, “Gülşehri'nin Hayatı ve Eserleri”, *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı 8, 1999, s. 123 – 131.
- Altıntaş, Ayten ve Hanzade Doğan, “Osmanlı Esnaf Tabibinin Ahlak Eğitimi ve Değerleri (Fütüvvetnamelere Göre)”, *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, Ekim Dönemi, Sayı 146, 2003, s. 59 – 83.
- Anadol, Cemal, *Ahilik Kültürü ve Fütüvvetnameler*, T.C. Kültür Bakanlığı Halk Kültürünü Araştırma Dairesi Yayınları, Ankara 2001.

- Anbarlı, Şeniz ve Aykut Acar, “Bir Selçuklu ve Osmanlı Örgütlenme Örneği Olarak Ahiliğin Yapısı ve Fonksiyonları”, *Selçuk Üniversitesi Karaman İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt 5, Sayı 1, 2005, s. 101 – 111.
- Âşıkpaşaoğlu Tarihi*, T.C. Kültür Bakanlığı 1000 Temel Eser Yayınları, İstanbul 1970.
- Âşık Paşa Zâde Tarihi*. [Osmanlı Tarihi (1285-1502)] Haz: Necdet ÖZTÜRK; Bilge Kültür Sanat yayın Dağıtım San. Ve Tic. Ltd.Şti. 1. Basım, Mayıs 2013, s. XVIII
- Bağrıaçık, Mustafa Ziya, “Yerel Malzemeyi Önemseyen Bir Şair: Ahmed – i Gülşehri (Divanında Kullandığı Atasözleri ve Deyimler)”, *Turkish Studies International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume: 4, Number: 5, Summer 2009, pp. 60 – 75.
- Basınoğlu, Etem, *Çeşitli Yönleriyle Kırşehir*, Filiz Yayınları, İstanbul 1981.
- Bayraktar, Mehmet Faruk, *İslam Eğitiminde Öğretmen – Öğrenci Münasebetleri*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul 2004.
- Bayram, Mikail, *Ahî Evran ve Ahi Teşkilatının Kuruluşu*, Damla Yayınevi, Konya 2011.
- Bayram, Mikail, "Ahî Evren'in Öldürülmesi ve Ölüm Tarihinin Tesbiti" *İ.Ü.E.F. Tarih Enstitüsü Dergisi*, Sayı 12, İstanbul, 1982
- Bayram, Mikail, "Ahî Evren Kimdir?", *Türk Kültürü Dergisi*, Sayı. 191, Ankara, 1978, s. 18-20.
- Bayram, Mikail, "Anadolu Selçukluları Devrinde, Anadolu Bacıları Örgütünün Kurucusu Fatma Bacı Kimdir?", *Belleten*, Sayı 180, Ankara, 1981
- Bilmen, Ömer Nasuhi, *Büyük İslam İlmihâli*, Bilmen Yayınları, İstanbul, (Tarihsiz.)
- Buhari, *Sahih-i Buhari*, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1982
- Bülbül, Mihriban, "Âşık Paşa'nın Garib-nâme'sinde İnsan Eğitimi ile İlgili Unsurların İncelenmesi." İzmir: Yy, 2004

- Büyükyıldırım, Ayşe, *Âşık Paşa'nın Garib-nâmesinde İnsan Bedeniyle İlgili Benzetmeler*, Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 4/2 Winter 2009
- Celâleddîn es – Suyûtî – Celâleddîn el – Mahallî, *Tefsîru'l – Celâleyn*, Müessesetü'r – Reyyân, Beyrut 2007.
- Canan, İbrahim, *Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi*, Akçağ Yayınları Ankara, 1988.
- Cengiz, Recep ve Ramazan Sarıççek, “Şiir Üzerine Sosyolojik Çözümleme: Âşık Paşa”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, K13 Dönemi, Cilt 4, Sayı 16, 2011, s. 89 – 99.
- Cevdet, Muallim, *Zeyl Ala Faslı'l- Ahîyeti'l- Fitiyani't- Türkiyye fî Kitâbi'r-Rihle li İbn Battûta*, İstanbul 1932.
- Cürcani, Seyyit Şerif, *Tarifât*, Esat Efendi Matbaası, İstanbul, 1283/1837
- Cihan, Avşar, *Kırşehir ve İlçeleri*, Özgün Matbaacılık, Ankara 1990.
- Çakır, Baki, “Resmi Belgelerde Osmanlı Esnafı”, *Ahîlik*, Editör: Çakır, B. ve Gümüş, İ., Kırıkkale Üniversitesi Yayınları, Kırıkkale 2011.
- Çalka, Mehmet Sait, “Safî Mustafa Efendi'nin Osmanlı Esnaf ve Sanatkarlarına Nasihatleri”, *Ahîlik*, Editör: Çakır, B. ve Gümüş, İ., Kırıkkale Üniversitesi Yayınları, Kırıkkale 2011.
- Çağatay, Neşet, *Ahîlik Nedir?*, T.C. Kültür Bakanlığı Halk Kültürünü Araştırma Dairesi Yayınları, Ankara 2000.
- Çağatay, Neşet, *Bir Türk Kurumu Olan Ahîlik*, Selçuk Üniversitesi Yayınları, Konya 2011.
- Çağatay, Neşet, *Bir Türk Kurumu Olarak Ahîlik*, TTK Basımevi, Ankara 2009.
- Çağrıçı, Mustafa, “İsâr”, *DİA*, İstanbul 2000, c. XXII
- Çantay, Hasan Basri, *Kur'ân – ı Hakîm ve Meâl – i Kerîm*, Risale Yay.İstanbul 1993
- Çelebioğlu, Amil, *Muhammediye: I – II*, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1996.

- Çelebioğlu, Amil, *Türk Edebiyatında Mesnevi*, Kitabevi Yayınları, İstanbul 1999.
- Çelebioğlu, Amil, “XIII – XV. Yüzyıl (İlk Yarısı) Mesnevîlerinde Mevlana Tesiri”, *III. Uluslararası Mevlana Semineri Bildiri Kitabı*, Kitabevi Yayınları, Ankara 2000.
- Çelik, Gülfettin, “Modern Dönemde Üretim – Paylaşım ve Tüketim Sürecinin Örgütlenmesi ve Ahilik Kurumunun Mirası”, *Ahîlik*, Editör: Çakır, B. ve Gümüş, İ., Kırıkkale Üniversitesi Yayınları, Kırıkkale 2011.
- Çiftçioğlu, İsmail, “Orta Asya – Anadolu İlim ve Kültür Köprüsü (XI – XVI. Yüzyıllar)”, *Ahmet Yesevi Üniversitesi Bilig Dergisi*, Sayı 44, Kış 2008, s. 143 – 172.
- Doğan, Hulusi, *Ahîlik ve Örtülü Bilgi*, Ekin Kitabevi, Ankara 2006.
- Doğan, Hulusi, “Günümüz İşletmeleri İçin Ahilik Kültüründen Örtülü Bilginin Gelişim ve Paylaşım Örnekleri”, *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Elektronik Dergisi*, Sayı 4, Haziran 2011, s. 77 – 100.
- Doruk, Mehmet, “Âşık Paşa’nın Garib – nâme’de Kur’ân Âyetlerine Yaklaşımı”, *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt 15, Sayı 27, 2013, s. 167 – 190.
- Ebû Ca’fer Muhammed b. Cerîr Taberî, *Milletler ve Hükümdarlar Tarihi (Tarih el-Ümem ve’l Mülûk)*, (Çev.: Zâkir Kadiri Ugan-Ahmet Temir), MEB Yay., İstanbul 1991
- Eğri, Osman, “Alevi – Bektaşî Geleneğinde Kur’an Tasavvuru”, *İslami İlimler Dergisi*, Yıl: 2, Sayı: 1, Bahar 2007, s. 161 – 186.
- Ekinci, Yusuf, *Ahîlik ve Meslek Eğitimi*, MEB Yayınları, Ankara 1989.
- Ekinci, Yusuf, *Ahîlik*, Sistem Yayınevi, Ankara 2009.
- Erarı, Ferhat, “Ahîlik ve Ahîlik Kültürünün İktisadî Hayatımızdaki Anlam ve Önemi”, *II. Uluslararası Ahîlik Kültürü Sempozyumu Bildiri Kitabı*, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 2000.

- Erbaşı, Ali, “Ahi Teşkilatında Yönetim Fonksiyonlarıyla İlgili Uygulamalar”, *Turkish Studies – International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume: 7, Number: 2 Spring 2012, pp. 1321 – 1331.
- Ergün, Mustafa, “Ders Programları ve Ders Kitapları Tarihi-I Medreselerde Okutulan Dersler ve Ders Kitapları”, *A.K.Ü. Anadolu Dil-Tarih ve Kültür Araştırmaları Dergisi* (Afyon 1996), (http://hocam.tripod.com/g_yazilar_medrese_dersleri.htm)
- Ergun, Sadettin Nüzhet, *Türk Şairleri*, Suhulet Kütüphanesi, İstanbul 1936.
- Erken, Veysi, *Bir Sivil Örgütlenme Modeli Ahilik*, Kırşehir Belediyesi Yayınları, Kırşehir 2008.
- Fahrudin Er-Râzi, *Tefsir-i Kebir Mefâtihu 'l-Gayb*, Akçağ Yayınları. (Tarihsiz)
- Gökbilgin, M. Tayyib, “Osman – I”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, TDV Yayınları, İstanbul, 1971.
- Gölpınarlı, Abdülbaki, “Âşık Paşa'nın Şiirleri”, *Türkiyat Mecmuası*, Cilt 5, 1936, s. 99 – 112.
- Gölpınarlı, Abdülbaki, *Manâkıb-ı Hünkâr Hacı Bektâş-ı Velî – Vilâyetnâme*, İnkılâp Kitabevi, İstanbul 1990.
- Gölpınarlı, Abdülbaki, *Yunus Emre ve Tasavvuf*, İstanbul, 1961
- Güler, Yusuf, *Ankara Vilayeti'nde İdari Yapının, Yöredeki Sosyo – Ekonomik Yapıya Olan Etkileri (1880 – 1919)*, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Yayınlanmamış Doktora Tezi, Samsun 2007.
- Güllülü, Sabahattin, *Sosyoloji Açısından Ahi Birlikleri*, Ötüken Yayınları, İstanbul 2012.
- Günay, Nejla, “XIX. Yüzyılın Sonlarında Kırşehir Sancağı'nın Demografik Yapısı”, *Gazi Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi*, Cilt 7, Sayı 1, 2006, s. 21 – 33.

- Günay Ü. -H.Güngör, *Başlangıçlarından Günümüze Türklerin Dini Tarihi*, Rağbet Yay. İstanbul,2009
- Gündoğdu, Raşit, “Osmanlı’da Esnaf Teşkilatı Üzerine Bazı Düşünceler”, *Ahilik*, Editör: Çakır, B. ve Gümüş, İ., Kırıkkale Üniversitesi Yayınları, Kırıkkale 2011.
- Gündüz, Ahmet, “Beylikler ve Osmanlı Devleti’nin Kuruluşunda Ahilerin Siyasî ve Askerî Rolü”, *I. Ahi Evran-ı Velî ve Ahilik Araştırmaları Sempozyumu Bildiri Kitabı: 12 – 13 Ekim 2004*, Kırşehir Valiliği Yayınları, Kırşehir 2005.
- Gündüz, Ahmet, *Türkmen Yurdu Kırşehir Tarihi*, (Aşiretleri, Cemaatleri, Boyları), Karam Yayınlar, Çorum 2006.
- Gündüz, Ahmet, “Sicill – i Ahval Defterlerine Göre Kırşehir Doğumlu Memurlar (1879–1909)”, *History Studies*, Volume: 3, Number: 1, 2011, s. 131 – 154.
- Gündüz, Ahmet, “Kırşehir’de Dulkadirli Adını Taşıyan Köyler Hakkında Bilgiler (Tarihi, Gelenek, Görenek, Örf, Adet, Geçim Kaynakları)”, *Turkish Studies – International Periodical for the Languages, Terature and History of Turkish or Turkic*, Volume: 6, Number: 3 Summer 2011/a, pp. 811 – 833.
- Gündüz, Ahmet, “Salnamelere Göre Kırşehir Sancağı Hakkında Bilgiler (1873 – 1910) (Coğrafyası, Tarihi, Nüfusu, Nahiye ve Kazaları)”, *Turkish Studies – International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume: 7, Number: 3, Summer 2012, pp. 1373 – 1393.
- Güngördü, Ersin, *Kırşehir’in Kuruluşu – Gelişmesi ve Fonksiyon Alanları*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Coğrafya Anabilim Dalı Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 1989.
- Günşen, Ahmet; *İlk Türkçecilerden Kırşehirli Âşık Paşa*, (Hayatı-Edebi kişiliği ve Eserleri) Kırşehir 2006

- Gürol, Ayşe, *Âşık Paşa ve Garib – nâmesi*, Boğaziçi Üniversitesi Fen – Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Yayınlanmamış Bitirme Tezi, İstanbul 1991.
- Heyet, *Yaşayan Dünya Dinleri*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2007.
- Hızlı, Mefail, “Osmanlı Medreselerinde Okutulan Dersler ve Eserler”, *Uludağ Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt 17, Sayı 1, 2008, s. 25 – 46.
- Hızlı, Mefail, “Ahiliğin Anadolu’daki Gelişim Süreci”, *Ahîlik*, Editör: Çakır, B. ve Gümüş, İ., Kırıkkale Üniversitesi Yayınları, Kırıkkale 2011.
- İbn-i Battuta, *Tuhfetu’n-Nuzaar fi Garelbi’l-emsar ve Acaibil – Esfar*, Üçdal Neşriyat, İstanbul 1993.
- İbn-i Mace, *Sünen* (çev. : Haydar Hatipoğlu), Kahraman Yayınları, İstanbul, 1982.
- İhsanoğlu, Ekmeleddin, “Osmanlı Medrese Geleneğinin Doğuşu”, *Belleten Dergisi*, Aralık Dönemi, Cilt 66, Sayı 247, 2002, s. 849 – 903.
- İmir, Çetin, “Caca Bey Gökbilim Medresesi”, *Bütün Dünya Dergisi*, Sayı 4, 2013, s. 87 – 91.
- İrmiş, Ayşe, “Bir Örgüt Kültürü Örneği Olarak Türk Milli Kültüründe Ahilik”, *Türk Yurdu Dergisi*, Cilt 18, Sayı 126, 1998, s. 19 – 29.
- İzgi, Cevat, *Osmanlı Medreselerinde İlim*, İz Yayınevi, İstanbul 2007.
- Kafesoğlu, İbrahim, “Selçuklular”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, TDV Yayınları, İstanbul 1972.
- Kahraman, Nüzhet ve Oğuz Türkay, *Turizm ve Çevre*, Detay Yayıncılık, Ankara 2006.
- Kâhya, Esin, “Türkiye Selçuklularında ve Anadolu Beyliklerinde Bilimsel Çalışmalar”, *Genel Türk Tarihi Dergisi*, Sayı 4, 2002, s. 521 – 555.
- Kallımcı, Hasan, *Denizli Ahileri*, AHİYAD (Ahi Sinan Esnaf Tüccar ve Sanayiciler Yardımlaşma Derneği) Yayınları, İstanbul 2008.
- Kaplan, Mehmet, *Âşık Paşa ve Birlik fikri*, Türkiyat Mecmuası XVII, İstanbul 1976

- Karagül, Mehmet, “Ahilik ve Sosyal Sermaye Bağlamında İş Ahlakı ve Üretim İlişkisi”, *Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Akademik Bakış Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E – Dergisi*, Eylül – Ekim Dönemi, Sayı 32, 2012, s. 1 – 16.
- Karahan, Abdülkadir, *XIV. Yüzyıl Sonlarına Kadar Türk Kültürü ve Edebiyatı*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1985.
- Karaman, Filiz, Karagöz İsmail, Paçacı İbrahim, Canbulat Mehmet, Gelişgen Ahmet ve Ural İbrahim, *Dini Kavramlar Sözlüğü*, Diyanet İşleri Başkanlığı (DİB) Yayınları, Ankara, s. 395 – 396.
- Kayseri İli Tanıtımı, *Gezilecek Tarihi Yerler*, Kayseri Yatırım İzleme ve Koordinasyon Başkanlığı, 2014
- Kazancıgil, Aykut, *Osmanlılarda Bilim ve Teknoloji*, Ufuk Kitapları, İstanbul 2010.
- Kazıcı, Yusuf Ziya, “Ahilik ve Yetişkinlik Dönemi Eğitimindeki Yeri”, *Yetişkinlik Dönemi Eğitimi ve Problemleri*, Ensar Neşriyat, İstanbul 2006.
- Kemikli, Bilge, “İlahiyat Araştırmaları: Dil ve Edebiyat”, *Türk Bilimsel Derlemeler Dergisi*, Cilt 2, Sayı 1, Bahar 2009, s. 45 – 50.
- Kesik, Beyhan, “Garib-nâme’de İnsan ve Bazı İnsani Değerler” *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* Volume 5/1 Winter 2010,s.1167-1193
- Kılavuz, Mehmet Akif, “Ahilik Kurumunda Din ve Ahlâk Eğitimi Anlayışı”, *I. Ahî Evran – ı Veli ve Ahilik Araştırmaları Sempozyumu – II Bildiri Kitabı*, Kırşehir Valiliği Yayınları, Kırşehir 2005.
- Kocatürk, Saadettin, “Fütüvvet ve Ahilik”, *XX. Ahilik Bayramı Kongresi Tebliğleri ve Esnaf ve Sanatkârların Sosyo – Ekonomik Meselelerinin Tartışıldığı Panel Tebliğleri*, Kırşehir Valiliği Yayınları, Kırşehir 2004.
- Kolbaşı, Ahmet, “Türk Kültür Turizmi Açısından Ahilik”, *Ahilik Araştırmaları Dergisi*, Cilt 1, Sayı 2, 2005, s. 57 – 67.
- Köksal, M. Fatih, *Ahi Evran ve Ahilik*, Kırşehir Valiliği Yayınları, Kırşehir 2005.

- Köksal, M. Fatih, *Ahilik Kültürünün Dünü ve Bugünü*, Kırşehir Belediyesi Kültür – Tarih Yayınları Serisi, Kırşehir 2007.
- Köksal, M. Fatih ve Şaban Kırılı, “Âşık Paşa’nın Sema RİSÂLESİ: Risâle Fî Beyâni’s – Semâ””, *Türklük Bilimi Araştırmaları (TÜBAR) Dergisi*, Sayı 33, Bahar 2013, s. 165 – 205.
- Köprülü, Mehmet Fuat, “Âşık Paşa”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, TDV Yayınları, İstanbul. 1970.
- Köprülü, Mehmet Fuat, *Osmanlı İmparatorluğunun Kuruluşu*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 1972.
- Köprülü, Mehmet Fuat, *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1976.
- Köprülü, Mehmet Fuat, *Edebiyat Araştırmaları*, Ötüken Yayınları, İstanbul 1989.
- Köprülü, Mehmet Fuat, “Vakıf Müessesesi ve Vakıf Vesikalarının Tarihi Ehemmiyeti”, *Vakıflar Dergisi* I, 1938
- Köymen, Mehmet Altay, *Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi, Cilt: III Türk Tarih Kurumu Yayınları*, Ankara 1992.
- Kur’an-ı Kerim ve Açıklamalı Meali*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2001.
- Kurtulmuş, Zekeriya, “Ahilik ve Günümüze Yansımaları”, *Ahilik*, Editör: Çakır, B. ve Gümüş, İ., Kırıkkale Üniversitesi Yayınları, Kırıkkale 2011.
- Kut, Günay, “Âşık Paşa”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, TDV Yayınları, İstanbul 1991.
- Levend, Agâh Sırrı, “Âşık Paşa’nın Bilinmeyen İki Mesnevisi”, *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı: Belleten*, 1953, s. 205 – 225.
- Levend, Agâh Sırrı, “Âşık Paşa’nın Bilinmeyen İki Eseri Daha: Hikâye ve Kimya Risâlesi”, *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı: Belleten*, 1954, s. 265 – 276.
- Mengi, Mine, “Garîb – nâme’de Alplık Geleneğiyle İlgili Bilgiler”, *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı: Belleten*, TTK Yayınevi, Ankara 1985.
- Mevlana/Mesnevi - I,906

- Nâim, Ahmed-Kâmil Mirâs, *Sahîh-i Buhârî Muhtasarı Tecrid-i Sarîh Tercümesi ve Şerhi*, DİB, Yay., Ank. 1975.
- Noyan, Bedri, *Âşık Paşa-yı Velî-Garibnâme*, Ankara: Ardıç Yayınları 1998
- Mayıs, Ahmet Yaşar, *Kültür Tarihi Kaynağı Olarak Menakıbnameler*, Türk Tarih Kurumu Yayınlar, Ankara 1992.
- Mayıs, Ahmet Yaşar, “Din”, *Osmanlı Medeniyeti Tarihi*, Editör: İhsanoğlu, E., Zaman Gazetesi – Feza Yayıncılık Ortak Yayımları, İstanbul 2009.
- Oktay, Y. Elif, “Ahilik Teşkilatında Çalışma Ahlakının İşçi ve İşveren Kesimine Etkileri”, *Ahi Evran Üniversitesi 1. Uluslararası Ahilik Kültürü ve Kırşehir Sempozyumu: 15 – 17 Ekim 2008*, Kırşehir Valiliği Yayınları, Kırşehir 2008.
- Okuyucu, Cihan, “Âşık Paşa’nın Tasavvuf Risâlesi”, *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1998, Sayı 2, s. 197 – 213.
- Özaydın, Murat, “Fütüvvet ve Fütüvvet Ahlâkı”, *I. Ahî Evran – ı Veli ve Ahilik Araştırmaları Sempozyumu – II Bildiri Kitabı*, Kırşehir Valiliği Yayınları, Kırşehir 2005.
- Özer, İnan – Umut Bekcan, *Demokrat Parti İktidarı(1950-60):Bir Dönemin Demokrasi Anlayışı*, Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi(2008) 1/2, s.1-14.
- Öztürk, Nurettin, “Ahilik Teşkilatı ve Günümüz Ekonomisi, Çalışma Hayatı ve İş ahlakı Açısından Değerlendirilmesi”, *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı 7, 2002, s. 1 – 12.
- Özüçetin, Yaşar, Çok Partili Hayata Geçiş Sürecinde Kırşehir (2), *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi The Journal of International Social Research Volume 2/6 Winter 2009*, s.518-541.
- Sancaklı, Saffet, “Ahilik Ahlâkının Oluşumunda Hadislerin Etkisi”, *İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Bahar Dönemi, Cilt 1, Sayı 1, 2010, s. 1 – 28.
- Sayılı, Aydın, “Vâcidiyye Medresesi, Kütahya’da Bir Ortaçağ Türk Rasathanesi”, *Bellekten Dergisi*, Sayı 12, 1948, s. 655 – 666.

- Sehavi Şemseddin, *el-Mekâsidü'l-Hasene fî Beyâni Kesîr mine'l-Ehâdisi'l-Meşhurati ala'lElsine*, Tahk.: Muhammed Osman el-Haşet, Dâru'l-Kitabi'l-Arabi, Beyrut 1985.
- Sever, Mustafa, Milli Folklor,2008,Yıl 20,Sayı 78, s. 28-36.
- Solak, Fahri, “Ahiliğin Sosyo – Ekonomik Fonksiyonları ve Bugünkü Kurumlar”, Editör: Erken, E., *İktisat, Tarih ve Zihniyet Dünyamız*, Müslüman İş Adamları Derneği (MÜSİAD) Yayınları, İstanbul 2006.
- Soysal, Abdullah, “İşletmelerin Başarısında Ahilik İlke ve Uygulamalarının Önemi: Bir Değerlendirme”, *Çimento Endüstrisi İşverenleri Sendikası (CEİS) Dergisi*, Mart Dönemi, Cilt 27, Sayı 2, 2013, s. 6 – 19.
- Soysal, Abdullah ve Mehmet Tan, “Ahilik İlkelerinin Günümüz İşletmelerine Yansıması: Kilis Küçük Sanayi Sitesi İşletmeleri Örneği”, *Niğde Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt 6, Sayı 1, 2013, s. 186 – 202.
- Sülemi, *Kitabu'l – Fütüvvet*, Kahire 1989.
- Şapolyo, Enver Benhan, *Kırşehir Büyükleri*, San Matbaası, Ankara 1967.
- Şapolyo, Enver Benhan, *Selçuklu İmparatorluğu Tarihi*, Güven Matbaası, Ankara, 1972.
- Şarlı, Mahmut, “Garib-nâme’de Bulunan Ayet ve Hadislerin Kullanılış Amacı”, *EÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* sayı:9, Yıl 2000 s.143-166
- Şentürk , A. Atilla – Kartal, A., *Üniversiteler İçin Eski Türk Edebiyatı Tarihi*, Dergah Yayınları, İstanbul 2005
- Şeker, Mehmet, “Fütüvvetnâmeler ve Ahîlik”, *I. Ahî Evran – ı Veli ve Ahîlik Araştırmaları Sempozyumu – II Bildiri Kitabı*, Kırşehir Valiliği Yayınları, Kırşehir 2005.
- Şeker, Cengiz, “Ortaçağ Batı Avrupa Esnaf Loncaları ve Ahi Teşkilatı – Kökenler ve Özerklik –”, *Ahîlik*, Editör: Çakır, B. ve Gümüş, İ., Kırıkkale Üniversitesi Yayınları, Kırıkkale 2011.

- Tabakoğlu, Ahmet, Ahmet Yıldırım, İlhan Kutluer, Mahmut Erol Kılıç, Mehmet Dalkılıç, Mustafa Çağırıcı, Mustafa Sinanoğlu, Osman Demir, Salime Leyla Gürkan, Sefa Saygılı, Süleyman Uludağ, Tahir Özakkaş ve Vecdi Akyüz, *Kur'an ve Tefsir Araştırmaları – 6 (İslam Düşüncesinde Gayb Problemi – II)*, Ensar Neşriyat, İstanbul 2012
- Tahirü'l-Mevlevî, *Şerh-i Mesnevî*, c. VII, b. 6196.
- Tarım, Cevat Hakkı, *Kırşehir Tarihi Üzerinde Araştırmalar – I*, Kırşehir Vilâyet Matbaası, Kırşehir 1938.
- Tarım, Cevat Hakkı, “*Kırşehir Tarihi*”, Kırşehir İl Basımevi 1947
- Tarım, Cevat Hakkı, *Kırşehri-Gülşehri ve Babailer-Ahiler-Bektaşiler*, Yeniçay Matbası, İstanbul 1948
- Tarım, Cevat Hakkı, *Tarihte Kırşehir – Gülşehri ve Babailer – Ahiler – Bektaşiler*, Kırşehir Vilâyet Matbaası, Kırşehir 1948.
- Tavukçu, Orhan Kemal, “Âşık Paşa'nın Bilinmeyen Bazı Gazelleri ve Bir Mesnevisi”, *Yedi İklim Dergisi*, Sayı 62, 1995, s. 51 – 55.
- Temir, Ahmet, *Kırşehir Emiri Caca-oğlu Nureddin'in 1272 Tarihli Arapça-Moğolca Vakfiyesi*, Ankara, 1989, TTK Yay.
- Turan, Namık Sinan, “Selçuklu ve Osmanlı Anadolu'sunda Ahiliğin Sosyo – Ekonomik Gelişim Süreci”, *İstanbul Üniversitesi Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, Sayı 52, 2007, s. 151 – 187.
- Tümer, Günay; Küçük, Abdurrahman, *Dinler Tarihi*, Mayıs Yayınları, 2. Baskı, Ankara, 1988
- Tirmizi, Sünen, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1983.
- Uzun, Mustafa İsmet, “Kur'an ve Edebiyat – Türk Edebiyatı”, *Kur'an ve Tefsir Araştırmaları – II*, İslami İlimler Araştırma Vakfı Yayınları, İstanbul 2001.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, *Osmanlı Tarihi*, III. Cilt-I.Kısım, 10. baskı, Türk Tarih Kurumu Yayınları-2011
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, *Osmanlı Tarihi*, Cilt: I, TTK Yayınevi, Ankara 1972.

- Ünsal, Veli, “Kırşehir Kaleleri”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt: 5, Sayı 21, Bahar 2012, s. 443 – 464.
- Yalçın, Osman, *Kırşehir*, Özyürek Yayınevi, İstanbul 1970.
- Yavuz, Kemal, “Germiyanoğulları’nın Türk Kültür Hayatındaki Yeri”, *İlmî Araştırmalar Dergisi*, Sayı: 1, 1995, s. 167 – 174.
- Yavuz, Kemal, “Edebiyatımızda Gezen Nefesler”, *Tarih ve Medeniyet Dergisi*, Sayı: 61, Mayıs 1999, s. 14 – 17.
- Yavuz, Kemal, “Osmanlı Devletinde İlk Manzum Eserler ve Mevlid”, *Osmanlı Dünyasında Şiir Uluslararası Sempozyumu Bildiri Kitabı: 19 – 22 Kasım 1999*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1999/a.
- Yavuz, Kemal, *Âşık Paşa: Garib – nâme*, Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) Yayınları, İstanbul 2000.
- Yavuz, Kemal, Anadolu’da Başlayan Türk Edebiyatında Görülen İlk Miraçnameler: Aşık Paşa ve Miraçnamesi”, *İlmî Araştırmalar Dergisi*, Sayı:8,1999,s. 247-266
- Yavuz, Kemal, “Osmanlı Devletinin Kuruluş Yılları Şairlerinden Olan Aşık Paşa’da Ordu Fikri ve Alp Tipi”, *Osmanlı*, C. IX,Ankara:Yeni Türkiye Yay.,1999
- Yazır, Elmalılı Muhammed Hamdi, *Hak Dini Kur’an Dili*, Eser Neşriyat, İstanbul, 1971.
- Yiğit, İlker, “Ahiliğe Farklı Bir Bakış: XVI. Yüzyıl Türkiye’inde Ahi Adlı Yerleşmeler ve Zaviyeler”, *Ahiliğe Genç Bakışlar Makale Yarışması ve Sempozyumu Bildiri Kitabı: 21 Eylül 2012*, Kırşehir Valiliği Yayınları, Kırşehir 2012.
- Zaim, Halil, *İş Hayatında Erdemli İnsan*, Empati Matbaacılık, İstanbul 2012

İnternet Kaynakları

<http://www.turkiyat.selcuk.edu.tr/pdfdergi/s13/yavuz.pdf>,s.30 son erişim, 11-08- 2013

http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&arama=kelime&guid=TDK.GTS.55463930b0dad8.6474685

EKLER

EK 1. Âşık Paşa Dönemi ve Sonrasında Medreselerde Yoğun Olarak Okutulan Dersler, Eserler ve Yazarları

DERS ADI	ESER ADI	YAZAR ADI
Sarf	Emsile	Yazarı Bilinmiyor.
Sarf	Binâ	Yazarı Bilinmiyor.
Sarf	Maksûd	Yazarı Bilinmiyor.
Sarf	İzzî	İzzeddin Abdülvehhab bin İbrahim ez – Zincânî (Ölümü – 1257)
Sarf	Merâh	Ahmed bin Ali bin Mesud
Nahiv	Avâmil	Birgivi Muhammed Efendi (Ölümü – 1573)
Nahiv	İzhâr (İzhâru'l – Esrâr fi'n – Nahv)	Birgivi Muhammed Efendi (Ölümü – 1573)
Nahiv	Kâfiye	İbn Hâcib (Osman bin Ömer) (Ölümü – 1174)
Nahiv	Mugni'l – Lebîb	İbn Hişam (Abdullah b. Yusuf) (Ölümü – 1360)
Nahiv	Elfiye	İbn Mâlik / İbn Melek (Muhammed bin Abdullah) (Ölümü – 1273)
Belagat	Miftâhu'l – Ulûm	Siracüddin es – Sekkâkî (Ölümü – 1228)
Belagat	Mutavvel	Sa'üddin Mesud b.Ömer et – Taftazânî (Ölümü – 1390)
Belagat	Muhtasar	Sa'üddin Mesud b.Ömer et – Taftazânî (Ölümü – 1390)
Belagat	Telhîs (Telhîs fi'l – Belâga)	Sa'üddin Mesud b.Ömer et – Taftazânî (Ölümü – 1390)
Mantık	İsagûcî	Mîr İsagûcî Esîruddin el – Ebherî (Ölümü – 1266)
Mantık	Şemsiyye	Kâtibî (Necmeddin Ömer el –Kazvinî) (Ölümü – 1293)

Kıraat / Tecvid	Cezeriyye	İbnü'l – Cezerî (Ölümü – 1429)
Kıraat / Tecvid	Şâtibiyye	Kasım bin Fırruh eş – Şâtîbî (Ölümü – 1194)
Kıraat / Tecvid	Karabaş Tecvidi	Ali Efendi (Halveti Şeyhi)/ Abdurrahim Karabaşî (Ölümü – 1498)
Tefsir	Kadı Beydâvî (Envâru't – Tenzîl ve Esrâru't – Te'vil)	Nasreddin Abdullah bin Ömer el – Beydâvî (Ölümü – 1286)
Tefsir	Keşşâf (el – Keşşâf an Hakâiki't – Tenzîl)	Cârullah Ebu'l – Kâsım Muhammed bin Ömer ez – Zemaşerî (Ölümü – 1143)
Tefsir	Celâleyn Tefsiri	Celâleddin Mahallî (Ölümü – 1459) – Celâleddin es – Suyûtî (Ölümü – 1505)
Tefsir Usulü	Burhân – ı Zerkeşî (el – Burhân fî Ulûmi'l – Kur'ân)	Bedreddin Muhammed ez – Zerkeşî (Ölümü – 1392)
Tefsir Usulü	İtkân / Suyûtî (el – İtkân fî Ulûmi'l – Kur'ân)	Celâleddin es – Suyûtî (Ölümü – 1505)
Kelâm / Akâid	Tecrîdü'l – Kelâm	Nasîruddin et – Tûsî (Ölümü – 1274)
Kelâm / Akâid	Şerhu't – Tegrîd	Şemseddin Mahmud bin Abdullah el – İsfehânî (Ölümü – 1348)
Kelâm / Akâid	Hâşîye – i Tegrîd	Seyyid Şerif el – Cürcânî (Ölümü – 1413)
Kelâm / Akâid	Şerhu Mevâkif (Şerhu'l – Adudiyye)	Seyyid Şerif el – Cürcânî (Ölümü – 1413)
Kelâm / Akâid	Şerhu Akâidi Adudiye	Celâleddin ed – Devvânî (Ölümü – 1502)
Kelâm / Akâid	Akâid – i Nesevî	Ömer bin Muhammed en – Nesevî (Ölümü – 1142)
Kelâm / Akâid	Şerh – i Hayâlî	Hayâlî (Şemseddin Ahmed bin Mûsâ el – İznîkî) (Ölümü – 1481)
Kelâm / Akâid	Kelâm RİSÂLESİ	Müeyyedzâde Abdurrahman Efendi (Ölümü – 1516)

Kelâm / Akâid	Tevâli'ü Envâr	Kadı el – Beydâvî (Ölümü – 1286)
Kelâm / Akâid	İrşâd	İbni Mukrî (Ölümü – 1434)
Hadis	Sahih – i Buhârî (el - Câmiu's – Sahîh)	Ebu Abdullah Muhammed el – Buhârî (Ölümü – 870)
Hadis	İrşâdu's – Sârî li – Şerhi Sahihil – Buhârî	Şehabeddin el – Kastalânî (Ölümü – 1517)
Hadis	Mesâbîh (Mesâbihu's – Sünne) / Mişkât (Mişkâtü'l – Mesâbih)	İmam Hüseyin bin Mesud el – Begavî (Ölümü – 1126)
Hadis	Mefâtih	Yakub Avfî (Ölümü – 1736)
Hadis	Meşârik (Meşâriku'l - Envâri'n – Nebeviyye min Sihâhi'l – Ahbâri'l – Mustafaviyye)	İmam Radyüddin Hasan bin Muhammed es – Sâgânî (Ölümü – 1253)
Hadis	İbn Melek (Mebâriku'l – Ezhâr fî Şerhi Meşâriku'l – Envâr)	Tireli İzzeddin Abdüllatif er – Rûmî (Ölümü – 1398)
Hadis	Kitabu's – Şifâ	Kadı İyâz bin Mûsâ el – Yahsûbî (Ölümü – 1150)
Hadis	Meşâriku'l – Envâr âlâ Sihâhi'l – Asâ	Kadı İyâz bin Mûsâ el – Yahsûbî (Ölümü – 1150)
Hadis	Kitâbu'l – Erbaîn	İmam Muhyiddin en – Nevevî (Ölümü – 1277)
Hadis	İnsânü'l – Uyûn fî Sîreti'l – Emîni'l – Me'mûn	Şeyh Ali bin İbrahim el – Halebî (Ölümü – 1634)
Hadis	Şemâil – i Şerif	İmam Muhammed et – Tirmizî (Ölümü – 892)
Hadis	Delâilü'n – Nübüvve	Ebu Bekir el – Beyhakî (Ölümü – 1065)
Hadis Usulü	İbn – i Salah Elfiyesi (Ulûmu Hadis)	İbn Salah eş – Şehrîzûrî (Ölümü – 1245)

Hadis Usulü	Nuhbe (Nuhbetü'l – Fiker)	İbn – i Hâcer el – Askalânî (Ölümü – 1447)
Hadis Usulü	Câmiu'l – Usûl	İbnü'l – Esîr (Ölümü – 1209)
Fıkıh	Bidâyetü'l – Mübted	Burhaneddin el – Merginânî (Ölümü – 1197)
Fıkıh	Hidâye	Burhaneddin el – Merginânî (Ölümü – 1197)
Fıkıh	Ekmel (el – İnâye)	Bayburtlu (el – Babertî) Muhammed Ekmeleddin (Ölümü – 1348)
Fıkıh	Vikâye (Vikâye er – Rivâye fî Mesâili'l – Hidâye)	Ubeydullah bin İbrahim el – Mahbubî el – Hanefî (Ölümü – 1274)
Fıkıh	Sadrüşşerîa Şerhi / Nikâye (Muhtasar – ı Vikâye)	Sadrüşşerîa es – sâni (Ölümü – 1349)
Fıkıh	ed – Dürrü'l – Muhtâr fî Şerhi Tenvîri'l – Ebsâr	Alâüddin el – Haskefî (Ölümü – 1676)
Fıkıh	İbn – i Abidin (Reddü'l – Muhtâr ale'd – Dürri'l – Muhtâr)	Seyyid Muhammed Emin bin Ömer (Ölümü – 1836)
Fıkıh	Tenvîru'l – Ebsâr	Şeyhulislâm Muhammed bin Abdullah et – Timurtâşî (Ölümü – 1595)
Fıkıh	Dûreru'l – Hukkâm fî Şerh – i Gureri'l – Ahkâm	Molla Hüsrev (Ölümü – 1480)
Fıkıh	Mültekâ / Halebî (Mültekâ'l – Ebhûr	İbrahim bin Muhammed el – Halebî (Ölümü – 1549)
Fıkıh	Mevkûfât	Muhammed Mevkûfâtî (Ölümü – 1654)
Fıkıh	Kudûrî (Muhtasaru'l – Kudûrî)	Ebu'l – Hüseyin Ahmed bin Muhammed el – Kudûrî el – Bağdadî (Ölümü – 1036)

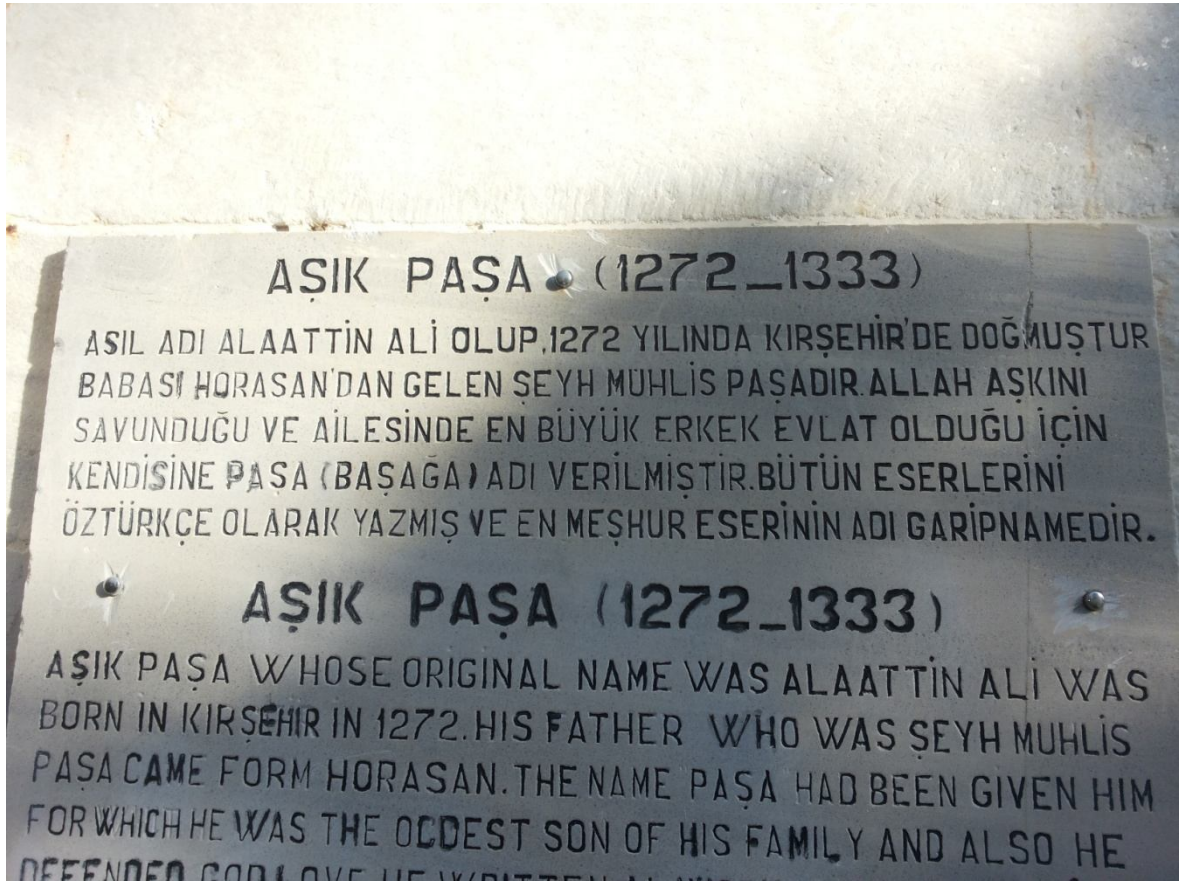
Fıkıh	Muhtasar	İbn Hâcib (Ölümü – 1174)
Fıkıh	Muhtasar – ı Halil	Halil bin İshak el – Cündî (Ölümü – 1374)
Fıkıh	Umde (Umdetü'l – Ahkâm)	İbn Dakîkû'l – İyd (Ölümü – 1302)
Fıkıh	Minhâc	İmam en – Nevevî (Ölümü – 1277)
Fıkıh	Mahallî	Celâleddin el – Mahallî (Ölümü – 1459)
Fıkıh	Tenbîh	Ebû İshak eş – Şirâzî (Ölümü – 1083)
Fıkıh	Eşbâh ve'n – Nezâir	İbn Nuceym el – Mısrî (Ölümü – 1562)
Fıkıh	Kenzü'd – Dekâik Şerhi, Meraku'l – Felâh	Ez – Zeylâî (Ölümü – 1342)
Fıkıh	Muknî	İbn Kudâme Muvaffaküddin el – Makdisî (Ölümü – 1233)
Fıkıh Usulü	Takvîmü'l – Edille	Ebû Zeyd ed – Debûsî (Ölümü – 1038)
Fıkıh Usulü	Usûlü Pezdevî	el – Pezdevî (Ölümü – 1089)
Fıkıh Usulü	Tavzih ve Tenkih	Sadrüşşerîa (Ölümü – 1274)
Fıkıh Usulü	Menâr (Menârü'l – Envâr)	Ebu'l – Berekât Hafizüddin en – Neseffî (Ölümü – 1310)
Fıkıh Usulü	İbn – i Melek (Şerhu Menâri'l – Envâr)	İbn – i Melek (Ölümü – 1480)
Fıkıh Usulü	Şârihu'l – Menâr	Abdülhalim Efendi (Ölümü – 1678)
Fıkıh Usulü	Mir'ât	Molla Hüsrev (Ölümü – 1480)
Fıkıh Usulü	Mir'ât Hâşiyesi	İzmirli Muhammed İbn – i Veli Efendi (Ölümü – 1751)

Fıkah Usulü	Tenkîhu'l – Usûl	Sadrüşşerîa (Ölümü – 1274)
Fıkah Usulü	Tenkîhu'l – Ahdâs fî Ref'î't – Teyemmümi'l – Ahdâs	Şerafeddin Ahmed (Ölümü – 1369)
Fıkah Usulü	Et – Telvîh fî Keşfi Hakâiki't – Tenkîh	et – Teftâzânî (Ölümü – 1389)
Fıkah Usulü	Cem'u'l – Cevâmî	Takiyüddin es – Subkî (Ölümü – 1355)
Fıkah Usulü	el – Mugni	Celâleddin Ömer el – Habbâzî (Ölümü – 1272)
Ferâiz	Ferâizü's – Secâvendî (Ferâiz – i Sirâciye / es – Sirâciye fî'l – Ferâiz)	Sirâcüddin Muhammed bin Mahmud es – Secâvendî (Ölümü – 1200)
Ferâiz	Şerh-i Feraiz (Şerhu's – Sirâciyye)	Seyyid Şerif el – Cürcanî (Ölümü – 1413)

EK-2: Âşık Paşa Türbesi**Şekil 1: Âşık Paşa Türbesi-1**

Şekil 2: Âşık Paşa Türbesi-2

Şekil 3: Âşık Paşa Türbe Kitabesi

Şekil 4: Âşık Paşa'nın Annesinin Mezarı

Şekil 5: Âşık Paşa'nın Oğlu Seyyid Can'ın Mezarı

ÖZ GEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER

Adı, Soyadı: Ali ASLAN

Uyruğu: Türkiye (T.C.)

Doğum Tarihi ve Yeri: 23.02.1976 / İncesu

Medeni Durumu: Evli

Tel: 05324835872

E – mail: aliaslan2540.aa@gmail.com

Yazışma Adresi: Hamurcu Mh. No: 63 İNCESU/KAYSERİ

EĞİTİM

Derece	Kurum	Mezuniyet Tarihi
Yüksek Lisans	EÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü	2014
Lisans	AÜ İlahiyat Fakültesi	2010
Lise	İmam Hatip Lisesi	1994

İŞ DENEYİMLERİ

Yıl	Kurum	Görev
2004–.....	Diyanet İşleri Başkanlığı İncesu İlçe Müftülüğü	İmam Hatip

YABANCI DİL

İngilizce